

KÍSÉRLET A STATIKUS TÍPUSÚ ÁGAZATI KAPCSOLATOK MÉRLEGÉNEK DINAMIZÁLÁSÁRA

KOÓS ANDRÁSNE

A statikus típusú ágazati kapcsolatok mérlegeinek elmélete és kidolgozásának módszertana ma már szinte általánosan ismert. Számos országban rendszeresen – 2–3 évenként – összeállításra is kerül az egész népgazdaságot átfogó ún. input-output mérleg. Jelenleg az input-output módszer továbbfejlesztése, a mérlegek gyakorlati felhasználási lehetőségeinek bővítése a kutatók fő feladata.

Az input-output módszer szélesebb körű felhasználásának, a továbbfejlesztésnek egyik lehetősége az ágazati mérlegnek mint statikus típusú matematikai modellnek a dinamizálása.

A statikus típusú ágazati mérlegek felhasználási lehetőségeinek korlátai a mérleg tulajdonságaiból adódnak, vagyis egyrészt abból, hogy a gazdaság állapotát egy adott időpontra – általában egy évre – vonatkozóan írják le; másrészt abból, hogy a kapcsolódó összefüggéseket csak a folyó anyagfelhasználás vonatkozásában mutatják. Így a beruházás – az egyik legfontosabb termelést növelő tényező – csak mint a társadalmi termék egyik eredménye jelenik meg, és a modelltől nem tudjuk megállapítani, hogy az adott beruházási forrásokat hol használják fel, s felhasználásuk eredményeként milyen termelésnövekedés következik be.

Az ismertett korlátokat hivatott megszüntetni az ágazati kapcsolatok mérlegének dinamikus modellje.

A dinamikus népgazdasági modellek irodalma ma már igen gazdag. Számos európai, amerikai, sőt ázsiai (Japán) kísérletről tudunk.

Az ismertett ágazati kapcsolati mérlegek dinamikus modelljei azonban inkább elméleti jellegűek, gyakorlati megvalósításuk és felhasználásuk a gazdasági tervezésben még kísérleti stádiumban van. Ilyen kísérleteket folytattak és folytatnak ma is É. F. Baranov a Szovjetunióban, W. W. Leontief az Egyesült Államokban, A. Kotzig Csehszlovákiában, J. Tsukui, Y. Marakami és K. Tokoyama Japánban, a Közgazdaságtudományi Intézet Magyarországon.¹

¹Lásd: É. F. Baranov: Dinamicszeszkaja model' mezsotraszlevüh balanszov (*Ekonomika i Matematicheszkie Metodü*, 1968. évi 1. sz. 26–40. old.); W. W. Leontief: Dynamic inverz (International Conference on Input-output Techniques, 11–15 September 1961. Geneva); A. Kotzig: Náčrt dynamického modelu meziodvelvovych vztahov (so začlenením obnovy a rozvoja základnych fondov) (*Ekonomický Casopis*, 1962. évi 2. sz. 155–173. old.); J. Tsukui – Y. Marakami – K. Tokoyama: The turnpike of the Japanese economy – an application of dynamic Leontief model (International Conference on Input-output Techniques, 11–15 September 1961. Geneva).

AZ ÁGAZATI KAPCSOLATOK MÉRLEGÉNEK ELMÉLETI DINAMIKUS MODELLJE

Dinamikus modellnek valamely gazdaság időbeni fejlődését bemutató modellt nevezünk. A különböző dinamikus modellek elsősorban abban különböznek egymástól, hogy az időt hogyan veszik figyelembe. A legtöbb dinamikus modell alapkonceptiója az, hogy a korábban kidolgozott statikus modellek egyes elemei az időben változnak, ezért a dinamikus modellben nem állandóként, hanem az idő függvényeként veszik figyelembe. Az ilyen típusú modellekben nem termelés, hanem termelési függvény, nem fogyasztás, hanem fogyasztási függvény stb. szerepel. A dinamikus modellek szerkesztésének egyik fő problémája, hogy a gazdaság egyes elemei milyen mértékben változnak meg időben, azaz milyen függvény írja le változásukat. A viszonylag kevésbé változó elemek meghatározása kielégítő pontossággal történhet statisztikai extrapoláció útján, ha a korábbi évekről kellő mennyiségű adat áll rendelkezésre. A statisztikai módszerekkel meghatározott gazdasági tényezők segítségével a dinamikusabb változó tényezők megfelelő matematikai apparátus alkalmazásával meghatározhatók.

A dinamikus modellek szerkesztésének másik fő problémája, hogy a termelést befolyásoló tényezők közül melyek szerepeljenek a modellben. A dinamikus modell elvileg csak akkor írja le helyesen egy adott időszakban a gazdaság fejlődését, ha a modell az összes termelést növelő tényezőt tartalmazza. Ez a megkötés elméletileg is túlzott, mert valamennyi tényező figyelembevétele matematikailag egyelőre csak igen hozzávetőleges formában történhet, s ezért ezeknek a hatásoknak a modellbe való bevonása elvileg is helytelen. A gyakorlatban megvalósítható dinamikus modellek általában csak a termelés marxi értelemben vett három fő tényezőjét tartalmazzák: az élőmunka-felhasználást, a holtmunka-felhasználást és a felhalmozást. Az élő- és a holtmunka-felhasználás alakulása a statikus mérlegekből készített idősorokban is nyomon követhető, a felhalmozásnak a termelésre gyakorolt hatását azonban csak a dinamikus modellek képesek bemutatni.

A fentiekben vázlatosan körülhatárolt dinamikus modell az alábbi sémában foglalható össze:

	Felhasználó ágazat			
Elosztó ágazat		1, 2, ..., n	c	x
	1	A + B	1	1
	2		2	2
	⋮		⋮	⋮
	⋮		⋮	⋮
	n		n	n
	s	1, 2, ..., n		
	x	1, 2, ..., n		

ahol:

- A** – az $(n \cdot n)$ -es matrix, mely tartalmazza az egyes szektorok egységnyi termeléséhez szükséges folyó anyagráfördítések értékeit ágazatonként,
- B** – az $(n \cdot n)$ -es matrix, mely tartalmazza az egyes szektorok egységnyi termelésnövekedéséhez szükséges egyszeri (pótlólagos) ráfordítást ágazatonként,

- c – az $(n \cdot 1)$ -es vektor, mely tartalmazza az egyes szektorok termékeiből azt a részt, mely végső fogyasztásra kerül (a lakosság, közületek, szolgáltatók fogyasztása és az export),
 s – az $(1 \cdot n)$ -es vektor, mely az egyes ágazatok termeléséhez szükséges nem anyagi jellegű ráfordításokat tartalmazza,
 x – az $(1 \cdot n)$ -es vektor, melynek elemei az ágazatok bruttó termelési értékei.

A fenti típusú dinamikus modell vizsgálatát elsőként W. W. Leontief végezte el. Modelljének alapfeltételezése, hogy a modell egy olyan gazdaságot ír le, melyben a termelés már elérte azt a fokot, amikor a termelés további növelése szükségképpen kapacitásnöveléssel jár együtt, továbbá egy ágazat kapacitásának növelése valamilyen mértékben több ágazat kapacitásbővítését igényli. A modell alapegyenlete kifejezi, hogy a gazdaságnak a mindenkori termelésből fedeznie kell az adott időszak fogyasztását és egy következő időszak termelését növelő kapacitásbővítés ráfordításait:

$$x_t = Ax_t + Bx_t' + c_t$$

ahol:

- Ax_t – a folyó ráfordítások,
 Bx_t' – a termelés növekedéséhez szükséges ráfordítások,
 c_t – a végső fogyasztás értékei.

Az alapegyenletben a termelési függvény és annak első deriváltja szerepel. Átrendezve a vektoregyenletet:

$$(E - A)x_t - Bx_t' = c_t$$

alakú lineáris differenciál egyenletrendszer kapunk, melynek minden egyenlete inhomogén (ugyanis $c_t \neq 0$). Ahhoz, hogy az egyenletrendszer megoldhassuk, ismernünk kell c_t -t, azaz a fogyasztás időfüggvényét. A fogyasztási függvény ismerete nélkül az egyenletrendszer megoldhatatlan, mert kétszer annyi ismeretlen szerepel benne, mint ahány egyenlet. Erre az esetre javasolt áthidaló megoldást Oskar Lange², mikor feltételezte, hogy a fogyasztási függvény nem független a termelési függvénytől. Ha ugyanis statisztikai adatokból megállapítható, hogy a fogyasztás évenként azonosan állandó hányada a termelésnek, azaz igaz, hogy

$$c_t = jx_t \quad (0 < j < 1)$$

az inhomogén egyenletrendszer homogénné rendezhető:

$$(E - A)x_t - Bx_t' = jx_t$$

$$(E - A - j)x_t - Bx_t' = 0$$

Ez a feltételezés megoldaná a problémát, egy gazdaságban sem mutatható azonban ki – több éves viszonylatban – ilyen állandó kapcsolat a termelés és a fogyasztás között. Ezért ez a módszer csak bizonyos időszakokban és nagyobb pontatlanságok megengedése mellett alkalmazható.

²Lange, O.: Model wzrostu gospodarczego. *Ekonomista*, 1959. évi 3. sz. 523–552. old.

Az elméleti dinamikus modellek megoldási nehézségeinek vázlatos ismeretése után bemutatjuk Leontief módszerét egy – a gyakorlatban sűrűn felmerülő – dinamikus probléma megoldására.

Valamely gazdaság fejlődésének tervezésénél a megoldandó feladat általában az, hogyan határozzuk meg minél pontosabban az évenként szükséges bruttó termelés értékeit egy későbbi időpontban elérendő végső fogyasztás kielégítéséhez. Ismertnek tételezzük fel tehát egy adott későbbi év végső fogyasztását, és meg kívánjuk határozni a közbeeső évek bruttó kibocsátását. Visszatérve az elméleti dinamikus modell jelöléseire, c_t függvényt ugyan nem ismerjük, de ismerjük a függvény értékét egy adott évben, és meghatározandók x_t függvény értékei a közbeeső években.

Leontief a probléma megoldásánál a differenciál egyenleteket differencia egyenletekkel helyettesítette, melyek felírhatók két egymást követő sikeres gazdasági év bruttó kibocsátásaira:

$$x_t - A_t x_t - B_{t+1} (x_{t+1} - x_t) = c_t$$

ahol:

- x_t, x_{t+1} – a bruttó termelés vektora t , illetve $t + 1$ évben,
 A_t – a statikus modelltől ismert technológiai koefficiens matrix, mely a t évre jellemző,
 B_{t+1} – a $t + 1$ évben működésbe lépő beruházások koefficiens matrixa,
 c_t – a t év nem termelő fogyasztása.

A differencia egyenletek az utolsó év végső fogyasztásának ismeretében már megoldhatók egyismeretlenes egyenletek sorozatos behelyettesítésével.

Feltételezzük, hogy a gazdaságot n ágazatra bontottuk. Az egyenletből x_t -t kiemelve kapjuk a következő összefüggést:

$$(E - A_t + B_{t+1}) x_t - B_{t+1} x_{t+1} = c_t$$

Legyen

$$E - A_t + B_{t+1} = G_t$$

akkor

$$G_t x_t - B_{t+1} x_{t+1} = c_t$$

Ha a vizsgálatot $m + 1$ évre végezzük, akkor $m + 1$ lineáris egyenletet írhatunk fel. Ha az utolsó év a $t = 0$ év, akkor egyenletrendszerünk:

$$\begin{bmatrix} G_{-m} - B_{-m+1} & & & & & & & & & & \\ & G_{-m+1} & & & & & & & & & \\ & & \cdot & & & & & & & & \\ & & & \cdot & & & & & & & \\ & & & & G_{-3} - B_{-2} & & & & & & \\ & & & & & G_{-2} - B_{-1} & & & & & \\ & & & & & & G_{-1} - B_0 & & & & \\ & & & & & & & G_0 & & & \\ & & & & & & & & & & \\ & & & & & & & & & & \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} x_{-m} \\ x_{-m+1} \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ x_{-3} \\ x_{-2} \\ x_{-1} \\ x_0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} c_{-m} \\ c_{-m+1} \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ c_{-3} \\ c_{-2} \\ c_{-1} \\ c_0 \end{bmatrix}$$

Az egyenletrendszer megoldása az utolsó év adataiból kiindulva megadja a termelési függvény értékeit az egyes években, azaz ágazonként meghatározza valamely későbbi időpontban elérendő végső kibocsátásához szükséges évenkénti kibocsátásokat. Az előző egyenletrendszer megoldása matrix formában:

$$\begin{bmatrix} x_{-m} \\ \vdots \\ x_{-3} \\ x_{-2} \\ x_{-1} \\ x_0 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} G_{-m}^{-1} \cdots R_{-m} \cdots R_{-3} G_{-2}^{-1} R_{-m} \cdots R_{-3} R_{-2} G_{-1}^{-1} R_{-m} \cdots R_{-3} R_{-2} R_{-1} G_0^{-1} \\ \vdots \\ R_{-3} G_{-2}^{-1} & R_{-3} R_{-2} G_{-1}^{-1} & R_{-3} R_{-2} R_{-1} G_0^{-1} \\ & G_{-1}^{-1} & R_{-2} R_{-1} G_0^{-1} \\ & & G_{-1}^{-1} & R_{-1} G_0^{-1} \\ & & & G_0^{-1} \end{bmatrix} \cdot \begin{bmatrix} e_{-m} \\ \vdots \\ e_{-3} \\ e_{-2} \\ e_{-1} \\ e_0 \end{bmatrix}$$

ahol $R_t = G_t^{-1} \cdot B_{t+1}$.

Az egyenletrendszer jobb oldalán álló matrix olyan speciális matrix, melynek főátló alatti elemei rendre 0–k, és minden egyes 0-tól különböző eleme egy-egy $(n \cdot n)$ típusú négyzetes matrix. Ezt a speciális matrixot nevezzük *dinamikus inverz matrixnak*.

A dinamikus inverz matrix egyes oszlopai jobbról balra haladva mind kevesebb elemet tartalmaznak. Minden egyes oszlopnak külön-külön konkrét közgazdasági tartalma van. A legtöbb elemet tartalmazó oszlop utolsó eleme (G_0^{-1}) tartalmazza azokat a ráfordításokat, melyeket a gazdaság egyes szektorai eszközölnék a tárgyévben egységnyi végső fogyasztás teljesítéséhez. A föllette álló elem, az $R_{-1} G_0^{-1}$ jelű matrix tartalmazza a tárgyévet megelőző évben eszközölnendő ráfordításokat (közvetett és közvetlen ráfordításokat egyaránt) a tárgyévi egységnyi végső fogyasztás eléréséhez. A többi elem tehát különböző – tárgyévet megelőző – évek közvetett és közvetlen ráfordításait tartalmazza, melyeket a gazdaság egyes szektoraiban a tárgyévi egységnyi végső fogyasztás kielégítéséhez eszközöltek. Jobbról balra haladva az inverz matrix következő oszlopa egy matrixszal kevesebbet tartalmaz, és elemeinek közgazdasági jelentése azonos az utolsó oszlop elemeivel, azzal a különbséggel, hogy ezeket a ráfordításokat az egyes szektorok a tárgyévet megelőző év egységnyi végső fogyasztásának kielégítésére végezték. Az inverz matrix első oszlopa már csupán egy matrixot tartalmaz (G_{-m}^{-1}) , mivel a vizsgálat a korábbi évekre nem terjed ki. Az oszlopokhoz hasonlóan az inverz matrix sorainak is adható konkrét közgazdasági tartalom. Az inverz matrix első sora tartalmazza azokat a ráfordításokat, melyeket a gazdaság a vizsgált időszak első évében teljesített az időszak különböző éveiben kielégítendő egységnyi végső fogyasztáshoz. Az inverz matrix általános felírásából következik, hogy előállításához elegendő ismerni a technológiai, illetve a beruházási koefficiens matrixokat a vizsgált időszak éveiben. A dinamikus inverz tehát önmagában is alkalmas a tervezésben való felhasználásra, mivel elemei a különböző évek egységnyi végső fogyasztásához különböző időpontokban szükséges ráfordításokat tartalmazzák.

A dinamikus elemzés következő lépése az ismert vagy feltételezett végső fogyasztási vektor és az inverz matrix összeszorozása. Ekkor kapjuk a feltételezett végső fogyasztási vektor eléréséhez szükséges évenkénti bruttó kibocsátások számszerű értékét. Ha ezt az elemzést valamely elmúlt időszak adataival végezzük, akkor az elemzés végén a kapott bruttó kibocsátásokat összevetve a tény-

adatokkal ellenőrizhetjük a mérlegbe beépített állandóink (A_t , illetve B_t) helyességét. Ehhez természetesen az szükséges, hogy ezen állandókat évenként egyensúlyban levő mérlegből vezessük le. Egyensúlyon a következőket értjük. Induló mérlegegyenletünk a következő:

$$x_t - A_t x_t - B_{t+1} (x_{t+1} - x_t) = c_t$$

Az első két tagból x_t -t kiemelve kapjuk

$$(E - A_t) x_t - B_{t+1} (x_{t+1} - x_t) = c_t$$

$$(E - A_t) x_t = y_t \quad (\text{lásd a statiku; mérleget})$$

$$y_t - c_t = B_{t+1} (x_{t+1} - x_t)$$

Vagyis a jobb oldalon álló kifejezés egyenlő a végső felhasználás és a végső fogyasztás különbségével. Feltételezésünk szerint ezt a különbséget a gazdaság felhalmozásra fordítja (álló- és forgóeszközök bővítését). Ha az álló- és forgóeszközök két egymást követő sikeres év közötti növekménye egyenlő a két év között beruházott javakkal, akkor a mérlegegyensúly fennáll. Elemzésünkönél a korábban kifejtett okok miatt a B matrixot nem a statikus mérleg beruházási és készletváltozási vektoraiból számítottuk, hanem a két év között a termelésben ténylegesen belépett eszköz-növekményekből:

$$B_{t+1} = \frac{(A'_{t+1} + F_{t+1}) - (A'_t + F_t)}{x_{t+1} - x_t}$$

ahol:

A' – az állóeszközök évi átlagos bruttó értéke,
 F – a forgóeszközök évi átlagos értéke.

Behelyettesítve B_{t+1} értékét a mérlegbe:

$$y_t - c_t = \frac{(A'_{t+1} + F_{t+1}) - (A'_t + F_t)}{x_{t+1} - x_t} (x_{t+1} - x_t)$$

Egyszerűsítve az egyenletet, kapjuk

$$y_t - c_t = (A'_{t+1} + F_{t+1}) - (A'_t + F_t)$$

A fenti képlettel definiált egyensúly a vizsgált időszakban nem áll fenn, ezért a dinamikus elemzés nem alkalmas a származtatott B matrix ellenőrzésére. Ennek ellenére az elemzésben kimutatható a különböző években belépő eszköz-növekedések hatása az egyes évek végső fogyasztásaira.

A továbbiakban bemutatjuk egy dinamikus modellből származtatható dinamikus inverz matrix idősorait és az ezekből levonható néhány következtetést. A dinamikus modellt az 1959–1965. évekre állítottuk fel két alakban. Az első formában a folyamatos ráfordításokat reprezentáló $A_{59}, A_{60}, \dots, A_{65}$ matrixok mellé az egyszeri ráfordítások évenként változó $B_{60}, B_{61}, \dots, B_{66}$ matrixokat rendeltük. A második változatban a folyamatos ráfordítások változatlan matrixai-

hoz az évenként változó egyszeri ráfordítások matrixaiból konstruált (trendek, átlagok stb.) ún. B_k állandó matrixot rendeltük. A korábban bemutatott matematikai apparátus segítségével ebből meghatároztuk mindkét modell dinamikus inverzét.

A két inverz matrix megfelelő elemeinek összevetéséből megállapítható, hogy az elemek csak igen csekély mértékben térnek el egymástól. Ebből elemzésünk egyik lényeges következtetése vonható le. A két inverz matrix megfelelő elemeinek hasonlósága, illetve azonos tendenciái azt bizonyítják, hogy a dinamikus elemzés egyes konkrét állandói önmagukban nem gyakorolnak döntő hatást a dinamikus inverz egyes idősorainak alakulására. A dinamikus inverz konkrét idősorai igazolták az elmélet azon megállapításait, mely szerint valamely ágazat végső fogyasztásra szánt termékeinek előállításához szükséges ráfordítások idősorai döntően függnék attól, hogy a kérdéses ágazat termékei milyen módon szolgálják a végső fogyasztásra szánt termékek előállítását. Azoknak az ágazatoknak az idősorai, melyeknek termékeit a kibocsátó ágazat a termelésben közvetlenül felhasználja (alapanyag, energia stb.) állandó növekedést mutatnak, jelezve, hogy a kibocsátó ágazat termékei iránt a végső fogyasztásban jelentkező növekvő kereslet közvetlenül növekvő keresletet biztosít ezeknek az ágazatoknak. Más ágazatoknál, melyeknek termékei döntően beruházási jellegűek, az idősor gyakran csökkenő szakasszal, sőt negatív értékkel is rendelkezik. E sajátos jelenség – a negatív ráfordításszükséglet – a korábban eszközölt beruházásokból származó kapacitásfelesleget jelzi.

GYAKORLATI KÍSÉRLET A DINAMIKUS MODELL ÖSSZEÁLLÍTÁSÁRA (A B MATRIX KIDOLGOZÁSA)

Az ágazati modell dinamizálásával kapcsolatban a számítás alapvető feltételezése tehát, hogy a t évben megtermelt beruházási javakat (azaz a t évben beruházásra szánt pénzüsszegeket) a következő $t + 1$ évben a termelés bővítésére használjuk. Tehát a beruházási matrix megalkotásánál nem az a döntő szempont, hogy az egyes ágazatokban megtermelt beruházási eszközök hogyan oszlanak meg a következő években eszközendő kapacitásbővítések között, hanem, hogy egységnyi termelésnövekedéshez egy adott ágazatban mekkora kapacitásnövekedés tartozik. Másrészt a beruházások hosszú átfutási ideje és az eltérő költség-növekedési együtthatók miatt csak bonyolult és elméleti becslések alapján lehet a beruházások összegét évekre bontva megadni. Utalnunk kell továbbá arra a tényre is, hogy gazdaságunk jelenlegi fejlettségi színvonalán a beruházási javakat nem azokban az ágazatokban használják fel elsősorban, melyek a következő évben a leggyorsabb termelésnövekedést eredményezik, hanem azokban az ágazatokban, amelyeknek fejlesztése szükséges gazdaságunk megfelelő struktúrájának kialakításához.

Véleményünk szerint a modell igényeit jobban kielégíti a szűkebb értelemben vett beruházási matrixnál az egységnyi termelésnövekedésre jutó állóeszköz-növekmények matrixa, mert ez reprezentálja a következő évben ténylegesen fellépő kapacitásbővüléseket.

1959-től 1965-ig minden évre összeállítottuk tehát tényadatok alapján az állóeszköz-matrixokat.

A matrix oszlopait az állóeszközökkel rendelkező szektorok, a sorokat pedig az állóeszközöket előállító ágazatok alkották. Az állóeszköz-matrix összeállításához az alapadatokat az éves statisztikai beszámolójelentésekből nyertük. A beszám-

molójelentés tartalmazza ugyanis az állóeszközök bruttó értékeit a következő – anyagi-műszaki összetétel szerinti – bontásban:

Ingtatlanok (épületek, építmények)
Gépek és gépi berendezések
Járművek
Egyéb állóeszközök

A műszaki összetétel szerinti bontás alapján az egyes ágazatokban működő állóeszközöket gépipari, illetve építőipari jellegűnek tekintettük. A besorolást úgy végeztük, hogy az ingatlanok értékét az építőipari eredetű, a többi állóeszközt a gépipari eredetű állóeszközök csoportjába soroltuk. Ez a besorolás bizonyos pontatlanságot eredményez, mivel az építmények között szerepel néhány gépipari eredetű állóeszköz is, és a gépi berendezések között található építőipari eredetűek is (például martinkemence). Ezek leválasztása azonban nem volt lehetséges. Az egyéb állóeszközök értékét azért szerepeltettük a gépeknél, mert azok nagy része gépipari eredetű, és csak kisebb része könnyűipari eredetű. Leválasztásukra tehát nemcsak nem volt mód, hanem kis értékük – nem teszi ki az egyes ágazatokban működő állóeszközértékek 1 százalékát sem – nem is tette azt indokoltá. Az ültetvényeket és az erdők faállományát mezőgazdasági eredetűnek tekintettük.

Miután így összeállítottuk 7 év állóeszközmérlegét, a mérlegeket azonos árszintre hoztuk, majd kiszámítottuk az állóeszköz-állomány egyes évek közötti ágazonkénti növekedését, azaz meghatároztuk két egymást követő év állóeszköz-mérlegének különbségét. A következő lépésben ezeket a különbség-matrixokat a termelési érték növekedéséhez viszonyítottuk, így megkaptuk a termelés egységnyi növekedésére jutó állóeszköz-növekedés értékeit. Az állóeszköz-koefficiens matrixok kidolgozása mellett kidolgoztuk a forgóeszköz-matrixot is. Az eljárás az állóeszköznél alkalmazottakkal azonos volt. Végül a két eszköz-matrix összegeként határoztuk meg a **B** matrixot.

Az **A** matrixot, valamint a e és az x vektorokat a Központi Statisztikai Hivatalban évenként rendszeresen összehasonlításra kerülő ún. kismérlegekből³ megfelelő átalakítás (összehasonlíthatóvá tétel, átárazás, technológizálás) után nyertük.

Kísérletünk során vizsgálat tárgyává tettük a **B** matrix értékeinek a dinamikus inverz alakulására gyakorolt hatását. E célból vizsgálatunkat két különböző módszerrel összeállított **B** matrixszal végeztük el. Az első esetben évenként számítottunk egységnyi termelésnövekedésre jutó álló- és forgóeszköz-növekmény-összegeket. A vizsgálat második részében az egyes ágazatokra és az adott időszakra jellemző tényadatokból ágazonként számított trend- vagy átlagértéket az adott időszakban állandónak tekintettük.

Továbbiakban az elmondottakat együttesen mutatjuk be egy példa segítségével. Mindkét dinamikus inverz utolsó oszlopában levő matrixokat vizsgáljuk. Ez az oszlop tartalmazza a legtöbb matrixot, ezért ez a legalkalmasabb különböző idősorok tendenciáinak vizsgálatára. Mindkét dinamikus inverz utolsó oszlopában hat matrix van, amelyek 1959-től 1964-ig mutatják az 1964. évi egységnyi végső fogyasztásra szánt termékek teljes ráfordításszükségletét. Ha a hat matrix mindegyikében azonos oszlopot elemzünk, akkor az 1964. évi egységnyi végső fogyasztásra szánt termékek közül egy kiragadott ágazat termékeit vizs-

³A magyar népgazdaság ágazati kapcsolatainak mérlege, 1959–1964 (13 termelő szektorra). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1966. 54 old.

A magyar népgazdaság ágazati kapcsolatainak mérlege, 1964–1966 (16 termelő szektorra). Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1968. 42 old.

gáljuk. Egy kiragadott ágazat évenként egy 16 elemű oszlopvektort jelent, melynek egyes elemei az illető ágazat termékeinek az 1964. évi egységnyi végső fogyasztáshoz szükséges teljes ráfordítását tartalmazzák az adott évben és adott ágazatban.

Az 1. és a 2. táblában az 1964. évi egységnyi végső fogyasztásra szánt gépipari termékek teljes ráfordításszükségletét emeltük ki jellemző ágazatonként.

1. tábla

Az 1964. évi egységnyi végső fogyasztásra szánt gépipari termékek teljes ráfordításszükséglete néhány ágazatban
(évenként változó **B** matrixszal, százalék)

Ágazat	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.
	évben					
Bányászat	0,0049	0,0071	0,0141	0,0250	0,0395	0,0114
Villamosenergia-ipar	0,0020	0,0029	0,0058	0,0101	0,0176	0,0101
Kohászat	0,0083	0,0124	0,0253	0,0471	0,0803	0,0530
Gépipar	-0,0277	-0,0401	-0,0781	-0,1344	-0,1903	0,5583
Vegyipar	0,0040	0,0059	0,0116	0,0210	0,0369	0,0192

2. tábla

Az 1964. évi egységnyi végső fogyasztásra szánt gépipari termékek teljes ráfordításszükséglete néhány ágazatban
(számított **B** matrixszal, százalék)

Ágazat	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.
	évben					
Bányászat	0,0149	0,0190	0,0246	0,0315	0,0443	0,0188
Villamosenergia-ipar	0,0065	0,0083	0,0108	0,0140	0,0301	0,0133
Kohászat	0,0295	0,0378	0,0496	0,0649	0,1130	0,0989
Gépipar	-0,0534	-0,0677	-0,0855	-0,1085	-0,0732	0,5177
Vegyipar	0,0137	0,0175	0,0228	0,0301	0,0482	0,0253

Mindkét táblából az egyes ágazatok idősorait összehasonlítva azonos tendenciák olvashatók ki. A gépipar szempontjából közvetlenül felhasználásra kerülő bányászati, villamosenergia-ipari, kohászati, vegyipari termékek ráfordításai növekvő tendenciát mutatnak, ami megegyezik a dinamikus inverz azon elméleti megállapításával, hogy azoknak az ágazatoknak az idősorai, melyeknek termékeit a kibocsátó ágazat közvetlenül felhasználja, állandó növekedést mutatnak, mivel termékeik iránt a kibocsátó ágazat növekedése állandóan növekvő keresletet jelent.

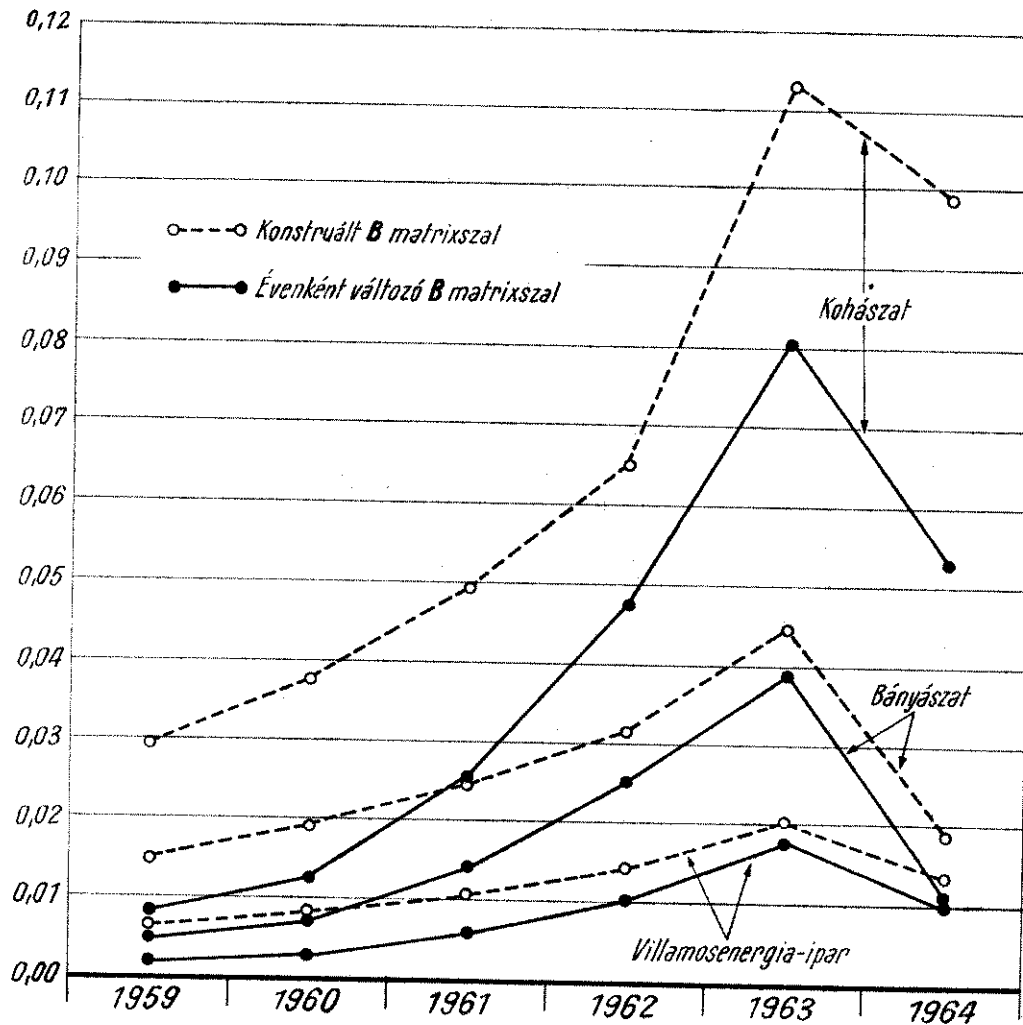
A vizsgált öt ágazat közül az első három idősorát mindkét dinamikus inverzből kiemeltük és grafikusán ábráztuk. (Lásd a következő oldalon.)

Az egyes ágazatok kétféle idősorát összehasonlítva láthatjuk, hogy a diagramok csaknem párhuzamosak egymással, azaz tendenciájukban megegyeznek. Ez arra mutat, hogy a dinamikus elemzésnél alkalmazott egyes konkrét állandók önmagukban nem gyakorolnak döntő hatást az idősorok tendenciáira.

A gépipar idősorát tekintve láthatjuk, hogy 1959-től 1964-ig minden eleme negatív és csökkenő tendenciájú. Ez azt jelenti, hogy a korábban eszközölt beruházások eredményeképpen a gépipar ráfordításai az 1964. évi végső fogyasztásra

szánt gépipari termékek előállításához mind nagyobb kapacitásfeleslegeket eredményeztek.

Az 1964. évi végső fogyasztásra szánt gépipari termékek teljes bányászati, villamosenergia-ipari és kohászati ráfordításszükséglete

3. tábla

Az 1964. évi végső fogyasztás teljes ráfordításszükséglete ágazonként (millió forint)

Ágazat	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.
	évben					
Bányászat	544,0	842,2	1122,9	1423,8	2902,7	5018,5
Villamosenergia-ipar	282,2	358,9	551,2	655,4	697,4	1822,6
Kohászat	1866,5	2501,1	3027,7	1670,5	-2583,8	-5537,0
Gépipar	3540,0	5085,6	6857,1	5781,9	-5014,2	-6539,0
Építőanyag-ipar	371,7	639,7	1168,7	1264,6	-1145,7	-1570,2
Vegyipar	577,7	901,7	1470,3	2646,0	7314,1	5285,9
Könnyűipar	664,9	1238,5	2462,5	4902,1	15056,6	29780,2
Élelmiszeripar	94,5	184,1	473,6	1695,3	8830,9	40508,8
Egyéb ipar	223,0	307,1	512,8	1108,7	1595,6	1185,5
Magánkisipar	6,8	12,5	34,0	75,5	145,5	3378,5
Építőipar	1489,6	1891,0	4592,4	10701,9	12600,9	-42147,2
Mezőgazdaság	586,5	1213,1	3204,8	8423,6	21288,1	30453,7
Közlekedés	307,0	402,7	750,5	1410,8	1731,4	7804,6
Belkereskedelem	117,1	152,4	242,8	445,5	781,0	13578,3
Külkereskedelem	50,3	68,3	85,3	101,5	182,8	1873,8
Egyéb termelőtevékenység ...	73,5	89,1	125,5	220,1	388,8	1756,2

Az 1959–1965. évek dinamikus modelljének inverzét az elemzés során megszoroztuk az 1964. évi végső fogyasztás vektorral. A kapott idősor elemei (lásd a 3. táblát) ágazatonként azokat az évenkénti ráfordításokat tartalmazzák, melyeket az 1964. évi végső fogyasztási szint eléréséhez teljesíteni kellett.

Azoknál az ágazatoknál (például bányászat, villamosenergia-ipar, mezőgazdaság stb.), melyeknek termékei iránt a végső fogyasztás növekvő kereslete közvetlenül növekvő keresletet biztosít, az idősor tendenciája még az átgyűrűző hatásokban is évenként állandóan növekvő.

4. tábla

Az 1964. évi nem termelő fogyasztás teljes ráfordításszükséglete ágazatonként (millió forint)

Ágazat	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.
	évben					
Bányászat	379,8	585,7	764,1	950,7	2121,1	2445,2
Villamosenergia-ipar	195,9	246,7	370,6	411,4	399,2	1538,2
Kohászat	1296,7	1676,7	1901,8	458,9	-2706,3	-9004,0
Gépipar	2443,7	3450,0	4449,6	2952,9	-7818,0	-47591,2
Építőanyag-ipar	264,2	455,6	866,5	736,1	-333,9	-1550,8
Vegyipar	403,7	628,7	1023,5	1828,7	5621,1	6,6
Könnyűipar	477,5	898,4	1856,6	3567,8	13013,9	13735,3
Élelmiszeripar	68,5	137,3	365,2	1350,9	7167,6	29669,4
Egyéb ipar	157,0	218,9	369,8	853,7	968,8	1959,6
Magánkisipar	4,9	9,4	25,9	60,2	109,3	3294,9
Építőipar	1059,4	1392,2	3332,6	8629,0	6112,9	-25285,2
Mezőgazdaság	433,6	924,7	2507,6	6704,2	17101,8	23269,4
Közlekedés	215,7	286,9	532,6	1065,4	1011,9	6490,0
Belkereskedelem	82,0	108,5	174,0	329,2	555,7	13392,8
Külkereskedelem	35,0	47,0	58,1	65,6	120,9	185,6
Egyéb termelőtevékenység ...	50,8	61,5	80,0	175,4	108,4	2047,8

5. tábla

Az 1964. évi export teljes ráfordításszükséglete ágazatonként (millió forint)

Ágazat	1959.	1960.	1961.	1962.	1963.	1964.
	évben					
Bányászat	164,2	256,5	358,8	473,1	781,6	2573,3
Villamosenergia-ipar	86,3	112,3	180,6	244,1	298,1	284,1
Kohászat	589,8	824,4	1125,8	1211,5	122,5	3467,1
Gépipar	1096,3	1636,0	2407,6	2829,0	2803,9	-18000,8
Építőanyag-ipar	107,5	184,1	302,2	528,5	-811,9	-19,4
Vegyipar	174,0	273,0	446,8	817,3	1692,9	5279,2
Könnyűipar	187,5	340,2	605,9	1344,4	2042,7	16044,9
Élelmiszeripar	26,1	46,8	108,4	344,3	1663,2	10809,5
Egyéb ipar	66,1	88,2	143,0	255,1	626,8	-774,1
Magánkisipar	1,9	3,1	8,1	15,2	36,1	83,6
Építőipar	430,2	498,8	1259,8	2072,9	6487,9	-16862,0
Mezőgazdaság	152,9	288,4	697,3	1719,4	4186,3	7193,4
Közlekedés	91,4	115,7	217,9	345,4	719,4	1314,5
Belkereskedelem	35,2	43,9	68,9	116,4	225,3	185,5
Külkereskedelem	15,4	21,3	27,1	35,9	61,9	1688,3
Egyéb termelőtevékenység ...	22,7	27,6	45,6	44,7	280,6	-291,5

A beruházási javak nagy részét termelő ágazatok (gépipar, építőanyag-ipar, építőipar) ráfordítási időszora növekvő és csökkenő szakaszt egyaránt tartalmaz, sőt a kapacitásfelesleget jelző negatív ráfordítások is előfordulnak.

A dinamikus inverz matrixát a végső fogyasztás két vektorával (nem termelő fogyasztás és export) külön-külön is beszoroztuk. Az így kapott idősorokat a 4. és az 5. táblában közöljük.

A szektoronként részletezett ráfordítások idősoraiból megállapítható, hogy a beruházási javakat előállító ágazatok bővítéseire eltérő módon hat a végső fogyasztás két szektora. A gépipari teljes ráfordítások időszora a nem termelő fogyasztásban 1962-ben csökkenő tendenciájú, és 1963-tól már kihasználatlan kapacitásokkal is rendelkezik. Ugyanez az idősor az export vonatkozásában 1962-ben még növekvő, és az 1963. évi csökkenés olyan csekély mértékű, hogy gyakorlatilag stagnálást jelent. Ebből az következik, hogy a gépipar a lakosság és a közületek szükségleteinek 1964. évi kielégítése érdekében 1962-ben már kevesebbet ruházott be, mint 1961-ben, és az 1963. évi beruházások – úgy tűnik – nem kapcsolódtak a lakosság szükségleteinek kielégítéséhez. Ezzel szemben a gépipari export erőteljes növekedése a vizsgált időszakban a lakosság által nem igényelt kapacitások egy részét még 1963-ban is lekötötte.

A dinamikus inverz a bemutatotthoz hasonló sokféle elemzésre alkalmas. E tanulmányban azonban nem térhetünk ki az elemzés során kapott valamennyi eredményre. Befejezésül összefoglaljuk e rövid elemzésünkből levonható következtetéseket. A különböző idősorok vizsgálata során bebizonyosodott, hogy a statikus elemzésnél használt számításoknál lényegesen bonyolultabb és hosszadalmasabb eljárás után a távlati tervezés számára a statikus elemzés adatainál lényegesen pontosabb információk nyerhetők. A matematikai módszer végigvezetése során az elmúlt időszak tényadatai alapján bebizonyosodott, hogy a Leontief-féle elemzés hazai viszonylataink között is használható. Az elemzés ugyanakkor a jövőre vonatkozóan néhány módosítás szükségességére is felhívja a figyelmet. A jövőben célszerű lenne hasonló elemzéseket évenként egyensúlyban levő mérlegek adatai alapján végezni. Hasznos lenne továbbá az elemzések pontosabbá tétele érdekében a vizsgált időszak hosszát, illetve a szektorok számát növelni. Minél jobban ki tudjuk elégíteni ezeket a követelményeket, a kapott idősorok annál átfogóbb és pontosabb képet adnak a gazdaság fejlődésének belső törvényszerűségeiről.

РЕЗЮМЕ

Автор рассматривает проводившиеся в венгерском Центральном статистическом управлении эксперименты, цель которых состояла в динамичном анализе истекшего периода. В первой части своей статьи автор исходит из теоретической модели межотраслевого баланса, излагая ее схему и математический аппарат. В ходе математической обработки, соответственно, в целях получения динамичных обращенных коэффициентов автор после небольших видоизменений была применена программа Леонтьева для ЭВМ.

Динамичный анализ охватывает период с 1959 до 1965 года. Исходным пунктом являются фактические данные статистического типа за упомянутый период, состоящие из 16 секторов межотраслевых балансов. Автор расширила эти балансы необходимой для динамизации т. н. матрицей B , элементами которой являются приросты основных фондов в расчете на единицу прироста продукции в отраслевой разбивке. Когда матрица B и полученные на основе статистического межотраслевого баланса векторы, A , x и c уже известные, мы можем образовать динамичные обращенные коэффициенты.

Исходная формула:

$$\mathbf{x}_t - \mathbf{A}_t \mathbf{x}_t - \mathbf{B}_{t+1} (\mathbf{x}_{t+1} - \mathbf{x}_t) = \mathbf{c}_t$$

Если осуществляем анализ относительно года $m+1$, мы можем записать линейное уравнение $m+1$. Исходящее из данных за последний год решение системы уравнений дает величины производственных функций за отдельные годы, то есть определяет, в каких годовых выпусках отдельных отраслей нуждается экстерный выпуск, который предстоит достигнуть в следующем периоде.

В заключительной части своей статьи автор подвергает анализу экономическое содержание отдельных данных динамичной обращенной матрицы и затем по отдельным отраслям демонстрирует, прибегая также и к графическому изображению, полные коэффициенты затрат машиностроительных изделий, которые в 1964 году приходились на единицу экстерного потребления.

SUMMARY

The author gives a review of the attempts made by the Hungarian Central Statistical Office with the aim to make a dynamical analysis of a past period. The first part of the study, beginning with the model theory of the Input-Output Table, deals with the pattern of the model and its mathematical treatment. In the mathematical treatment, to establish the dynamical inverse, the Leontief program for computers was applied with a slight modification.

The dynamical analysis refers to the period from 1959 to 1965. It is based on the natural static types of figures of this period referring to the interrelations of the Input-Output Tables with 16 sectors. These tables were extended by matrix \mathbf{B} in the interest of making them dynamic; matrix \mathbf{B} is composed of the elements of the increases in fixed capital by branches per unit increase in the production. On the basis of matrix \mathbf{B} and with vectors \mathbf{A} , \mathbf{x} , and \mathbf{c} , that are familiar and are attained from the static types of tables, the dynamical inverse can be obtained. The opening equation is

$$\mathbf{x}_t - \mathbf{A}_t \mathbf{x}_t - \mathbf{B}_{t+1} (\mathbf{x}_{t+1} - \mathbf{x}_t) = \mathbf{c}_t$$

If the analysis is made for $m+1$ years, then linear equation $m+1$ can be applied. The values of the production functions of the different years can be reached by beginning the solution with the figures of the latest years of the equation system, i. e. it gives the size of the yearly output that is needed in the different branches in order to reach a final output at a later period.

In the concluding part, the article gives an analysis of the economic coverage of some data of the dynamic inverse and presents the total input needed for the unit of machine industrial products destined for final consumption in 1964, detailed by branches and illustrated by a chart.

A MUNKAERŐMOZGÁS ÉS MÉRÉSE*

DR. ANDICS JENŐ – DR. OLAJOS ÁRPAD

A társadalom termelőerői között a munkaerő sajátos helyet foglal el: nemcsak a termelés részese, hanem a termelőerők fejlődésének hordozója is. Ennek a kettősségnek a következménye az, hogy a társadalmi-gazdasági szerkezet változása a munkaerőt állandó mozgásban tartja.

A munkaerőmozgás felgyorsulása az új gazdasági mechanizmusban várható volt, mivel a célul tűzött és ösztönzött hatékonyabb termelési struktúrák kialakítása – a munkaerő szabad áramlásának biztosítása mellett – a foglalkoztatottság szerkezetének az eddiginél gyorsabb változásával jár. Ennek ellenére a munkaerő-forgalom napjainkban a gazdasági helyzetünkkel foglalkozó szinte valamennyi fórum állandóan napirenden tartott problémája. A kérdés időszerűségét nem a munkaerő 1968 után megnövekedett forgalma indokolja elsősorban, hanem az, hogy a szükséges és indokolt munkahely-változtatásokon túl évről évre növekedett a nem kívánatos, sőt káros fluktuáció.

Az 1968-tól rendkívül erőteljessé vált munkaerő-kereslet, a munkahelycserék adminisztratív hátrányainak a feloldása, a jogilag kötött munkahely-változtatás idejében felhalmozódott szubjektív indítékok megvalósításának a lehetősége nemcsak a munkaerő egészséges áramlásának, hanem a munkaerőmozgás vadhajtságainak is teret biztosított.

A társadalmilag indokolatlan és szükségtelen munkahely-változtatást az is előidézhetette, hogy míg a gazdaságirányítás új rendszerére való áttérést a fokozatosság elvének maximális biztosítása mellett valósítottuk és valósítjuk meg, addig a munkaerő kötetlen áramlásának fékeit a gazdaságirányítás új rendszerének bevezetésekor egyszerre oldottuk fel.

A termelés hatékony struktúrájának a kialakítása bonyolult áttételeken keresztül valósul meg, s ennek kialakulásáig – átmenetileg – olyan helyzetek is adódhatnak, hogy a nagyobb jövedelem nem mindig ott realizálódik, ahol azt távlati fejlesztési elképzeléseink szerint kívánatosnak tartjuk. Ez a körülmény a munkaerő egy részét sokszor nem a hatékony foglalkoztatottsági struktúra kialakításának irányába tereli, hanem a pillanatnyilag nagyobb anyagi előnyöket ígérő gazdálkodó szervezetek felé.

Az 1968 és 1970 között kialakult helyzet ismeretében csaknem mindenki egyetért azzal, hogy a munkaerő mozgását – megfelelő intézkedések segítségével – céljainknak megfelelő irányba kell terelni, s a társadalmilag indokolatlan és szükségtelen munkaerőmozgást a minimumra kell csökkenteni.

*A tanulmány a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Munkatudományi Tanszékén a Munkaügyi Minisztérium megbízásából e témakörben folyó kutatások alapján készült.

A kérdéssel foglalkozók számára nem kis nehézséget jelent azonban az, hogy a munkaerőmozgás típusainak az értelmezése sem a nemzetközi, sem a hazai irodalomban nem egységes. A munkaerő-forgalom intenzitásának növekedése a bővebb és egzaktabb információk igényét is felvetette. A megoldandó feladat – e kérdésben – tehát kettős: egyrészt a munkaerőmozgás problematikus elméleti kérdéseinek a tisztázása, másrészt a megfigyelés módszereinek a továbbfejlesztése. Ehhez a munkához kívánunk az itt ismertetett elképzelésekkel némileg hozzájárulni.

I. A MUNKAERŐMOZGÁS NÉHÁNY ELVI PROBLÉMÁJA

A munkaerőmozgás két főbb formáját különböztetjük meg: a fluktuációt és a mobilitást.

„A munkaerő-fluktuáció a munkaerő olyan mozgása, amikor a munkahelyről történő kilépés célja (vagy az elbocsátás következménye) új munkahely választása. A belépés ez esetben követi az ezt megelőző kilépést...”¹

A munkaerő-mobilitás a munkaerőmozgásnak a fluktuációtól elkülönült, de azzal együtt is jelentkező formája, amin a népgazdaság rendelkezésére álló munkaerőnek (ágazatok közötti, területi, foglalkozási, szakmai stb.) átrétegeződését értjük.

Míg a mobilitás végső soron a munkaerő-struktúra valamilyen szempontból történő megváltozását jelenti, addig a munkaerő-fluktuáció lényegében munkahely-változtatás. (Munkahelyen ebben az esetben nem a konkrét munkapadot, munkaasztalt, hanem azt a munkáltató vállalatot, szövetet értjük, amellyel a munkavállaló munkaviszonyban, szövetkezeti tagsági viszonyban áll.)

Ez a meghatározás kizárja a fluktuáció fogalomköréből mindazokat a mozgástípusokat, amelyek esetében a kilépés nem jár új munkahely választásával, illetve a belépést nem előzi meg a kilépés (például nem sorolható a fluktuációhoz a nyugdíjazás, a gyermekgondozási segély igénybevétele miatt bekövetkezett kilépés, az első munkába lépés). A munkahely-változtatás ilyen értelmezése tehát azt is jelenti, hogy ez a munkaerőmozgás nem idéz elő változást a foglalkoztatottsági színvonal alakulásában.

Éppen ebből következik, hogy minden olyan esetben, amelyben a munkaerő-struktúra változása a foglalkoztatásba már bevont népesség újramobilizálásával történik, a mobilitás egyik lehetséges útja a munkaerő-fluktuáció. A munkaerő e két mozgásformája azonban – teljes mértékben – ennek ellenére sem azonosítható egymással: mobilitás végbe mehet úgy is, hogy nem történik munkahely-változtatás (például a munkakör vállalaton belüli vertikális változása vagy az olyan horizontális mobilitás esetén, amikor bár megváltozik az egyén szakmája, foglalkozása, de az azonos vállalatban és foglalkozási csoporton belül történik). Beszélhetünk viszont fluktuációról úgy is, hogy a munkaerőmozgás nem sorolható a mobilitás egyetlen típusába sem (például ha a munkahely-változtatás azonos településen belül, azonos profilú vállalatok között következik be, s az új munkakör az előbbivel teljesen egyenértékű státust, társadalmi pozíciót biztosít).

A munkaerő-fluktuáció mellett, hogy önálló mozgásforma, egyben a mobilitás egyik csatornája is. (A munkahely-változtatás gyakran eltérő profilú, ágazati jellegű, településen levő vállalatok között megy végbe, s az új munkakörrel

¹Timár János: Fluktuáció és mobilitás. *Valóság*. 1969. évi 9. sz.

változhat a dolgozó szakmája, foglalkozása, társadalmi pozíciója is.) Amikor a munkahely-változtatás jellegét megítéljük, éppen e „kettős arculatát” kell szemünk előtt tartanunk. Nem érthetünk tehát egyet azokkal, akik a fluktuációt egyértelműen szükséges vagy szükségtelen „rossz”-nak tartják, a mobilitás és a fluktuáció összefüggéseiből következik, hogy a fluktuációnak csak egy részét tekinthetjük károsnak, azt a részét, amely egy adott időszakban nem a mobilitás megvalósulását segítette elő, a munkahely-változtatások fennmaradó része pedig kifejezetten előnyös is lehet.

A fluktuáció megítélésének problémáit azonban nem lehet pusztán a mobilitás és a fluktuáció közötti összefüggésre való utalással tisztázottnak tekinteni. Ezzel ugyanis még nem válaszoltuk meg egyértelműen, mit tekinthetünk – legalábbis elméletileg – elfogadható mértékű fluktuációnak, és mely része az, amely már semmiképpen nem tekinthető egészségesnek. A fluktuációval kapcsolatban ma többfajta minősítés is ismeretes: káros, szükségtelen, indokolatlan stb. Nemcsak a pontos fogalmi elhatárolás hiányzik tehát, hanem – részben ezzel összefüggésben – nem tisztázott az egyes fogalmak közötti terjedelmi különbség sem.

Anélkül, hogy a véglegesség igényével lépni fel, a továbbiakban két fogalom megkülönböztetését tartjuk célszerűnek: a *szükséges* és az *indokolt* fluktuáció fogalmát. Szükséges fluktuációnak tekintjük a munkahely-változtatások azon részét, amely általános társadalom- és gazdaságpolitikai elveink, célkitűzéseink megvalósulását segíti elő. Az indokolt fluktuáció fogalma ennél szélesebb: nemcsak a szükségesnek tekinthető fluktuációs eseteket tartalmazza, hanem a munkahely-változtatások azon részét is, amely ugyan nem segíti elő általános társadalom- és gazdaságpolitikai célkitűzéseink megvalósulását, de reális társadalmi-gazdasági okokra vezethető vissza, amelyet a fennálló társadalmi-gazdasági problémák elkerülhetetlenné tesznek.

Ahhoz, hogy a fenti általános meghatározásokat konkrétabbá tehessek, azt is el kell döntenünk, milyen kritériumok alapján ítéljük meg a végbemenő mozgást. Gyakran találkozhatunk olyan véleményekkel, hogy azt a kilépéseket előidéző okok eleve eldöntik, tehát a fluktuáció szükséges, illetve szükségtelen voltára már az okok alapján következtethetünk. Véleményünk szerint ilyen egyértelműen ez csak az okok egy szűkebb csoportjára igaz, mindenekelőtt azokra, amelyek nem egyéni indíttatásúak. (Ilyenek lehetnek a munkáltató kezdeményezésére történt kilépések, például fegyelmi úton való elbocsátás, áthelyezés.)

A munkahely-változtatás minden esetben egyéni indítékok által közvetítetten megy végbe, még akkor is, ha azt valamilyen népgazdasági szinten jelentkező ok váltja ki. Éppen ebből fakad, hogy a munkaerő-fluktuáció szükséges vagy szükségtelen voltát nem lehet a kilépési okokból levezetni. Az elmondottakat a következő példával illusztráljuk.

A gazdasági struktúra megváltozása egyidejűleg a munkaerő-struktúra változását is eredményezi, ami egyének mozgásán keresztül valósul meg. Az egyént közvetlenül nem az mozgatja, hogy például egy új üzem létesült, hanem az, hogy az új munkahelyen magasabb jövedelem érhető el, vagy az új munkahely közel van a lakóhelyhez stb. Önmagában tehát az a tény, hogy valaki az új munkahelyen realizálható magasabb jövedelem reményében lépett ki korábbi munkahelyéről, még nem magyarázza meg azt, hogy szükségesnek tekinthető-e a munkahely-változtatás vagy sem. Azt csak akkor állapíthatjuk meg, ha az is ismert, hogyan jutott az egyén magasabb jövedelméhez: úgy-e, hogy mozgása egybeesett a gazdasági struktúraváltozás követelményeivel, vagy e követelményektől függetlenül, esetleg éppen azokkal ellentétesen mozgott?

Az tehát, hogy mit tekintsünk társadalmilag szükséges, illetve nem szükséges fluktuációnak, alapvetően a végbemenő mozgás természetétől függ, amelynek elemzését három síkon célszerű elvégezni: a népgazdaság, a vállalat, illetve az egyén síkján.

Szükséges fluktuáció népgazdasági szinten

A munkaerő-fluktuáció – mint említettük – egyben a mobilitás egyik csatornája is. Ebből következik, hogy nemcsak eltűrnünk, hanem kifejezetten ösztönözniünk kell azt a munkahely-változtatást, amely a gazdasági struktúra változásaihoz igazítja a munkaerő-struktúrát. Szükségesnek tekinthetjük ezért a fluktuáció azon részét, amely a népgazdaságilag indokolt mobilitás csatornájául szolgál. (Nem tekinthető tehát szükségesnek a fluktuáció azon esetekben, amelyekben a létrejött mobilitás nem indokolt, károsan befolyásolja a munkaerő-struktúrát és ezáltal a gazdasági növekedés lehetőségeit.)

Távlati terveink a gazdasági struktúra jelentős változásával számolnak. Munkaerőhelyzetünk alakulását ismerve megállapíthatjuk, hogy munkaerő-tartalékaink mobilizálható része jelentősen megcsappant. Új munkahelyek létesülése esetében ezért figyelmünket egyre inkább a már dolgozók hatékonyabb foglalkoztatása felé kell irányítanunk. Ez perspektívában a fluktuáció mértékének csökkenése ellen ható tényező, ezáltal hangsúlyozza a munkaerőmozgást befolyásoló, irányító eszközök szerepét.

A társadalmilag szükségesnek tekintendő mobilitás méreteinek, irányának, szerkezetének megállapításához ismernünk kell közép- és hosszú távú terveinknek a termelési struktúra és a munkaerő-struktúra változásaira vonatkozó előirányzatait. E tervek előirányzatainak tükrében a munkaerő-fluktuáció elemzésekor megközelítő pontossággal megállapítható, hogy a fluktuáció mely része képvisel egyben hasznos mobilitást is, azaz mely része szükséges. Anélkül, hogy megkísérelnénk e feladat megoldásának minden nehézségére utalni, annyit már most megállapíthatunk, hogy a szükséges mobilitás méreteit, szerkezetét teljes pontossággal nem lehet megadni, s ugyanígy nem lehet pontos a szükségesnek tekinthető munkaerő-fluktuáció kimutatása sem. Sőt, egy-egy adott év fluktuációjának elemzésekor azzal a problémával is szembetalálkozhatunk, hogy a végbement mozgást megnyugtatóan csak hosszabb periódus adatai alapján értékelhetjük.

További nehézséget jelent, hogy ma szinte egyáltalán nem állapítható meg az, hogy a munkaerő-struktúra kívánt változásához hány dolgozónak kell munkahelyet változtatnia. Könnyen belátható, hogy a munkaerő-struktúra igazodhat úgy is a gazdasági struktúrához (ismeretes, hogy a gazdasági struktúrának is igazodnia kell bizonyos mértékig a munkaerő-struktúrához, e problémával azonban jelen esetben nem foglalkozunk), hogy a fluktuáció rátája 20 százalék, de úgy is, hogy e ráta 30 százalék. Mai ismereteink birtokában csak az állítható egyértelműen, hogy bizonyos méretű mobilitás – az adott munkaerőhelyzet miatt – mindig nagyobb volumenű munkaerő-hullámvás utján valósulhat meg. Ahhoz, hogy állást foglalhassunk abban a kérdésben, hogy adott létszámnövekedéshez, struktúraváltozáshoz milyen mértékű munkaerő-hullámvás tekinthető a legkedvezőbbnek, a mozgás konkrét sajátosságait részletesen elemző, s bizonyos időszakonként megismételt komplex (munkagazdaságtani, szociológiai, statisztikai stb.) reprezentatív vizsgálatok is szükségesek. Ilyen vizsgálatok hiányában csak tapasztalati úton történő, erősen hozzávetőleges becslésekre szorítkozhatunk.

Népgazdasági szinten nemcsak a tervezett mobilitást szolgáló fluktuációt tekinthetjük szükségesnek, hanem annak fogható fel a munkaerőnek az alacsonyabb termelékenységgel működő vállalatoktól (ágazatoktól) az élő munka nagyobb társadalmi hatékonyságát megvalósító vállalatok (ágazatok) felé történő áramlása is. Nemzetközi és hazai vizsgálatok bizonyítják ugyanis, hogy az ilyen jellegű struktúraváltozás egy ország gazdasági növekedésének jelentős tényezője lehet.

Szükséges fluktuáció a vállalatok szempontjából

Vállalati szinten másként vetődik fel a fluktuáció szükségességének kérdése, mint népgazdaságilag.

Egy vállalat szempontjából minden olyan fluktuáció, minden olyan munkahely-változtatás káros, amely rontja a vállalati eredményt, függetlenül attól, hogy a végbement fluktuáció népgazdaságilag szükséges volt-e, vagy sem. Így például új vállalat létesítésekor — a foglalkoztatottság jelenlegi színvonalára mellett — az ifjúsági munkaerőforráson kívül alig van lehetőség olyan munkaerő biztosítására, amelyet ne más vállalatoktól kellene elvonni. Az ezáltal kedvezőtlenebb munkaerőhelyzetbe került vállalatok számára az új vállalat léte (pontosabban az általa keltett és népgazdaságilag teljesen indokolt mobilitás) szükségtelen rosszat jelent.

Vállalati és népgazdasági szempontból egyaránt szükséges fluktuációnak tekinthető a munkaerőnek az a mozgása, amely által a vállalati munkaerő-gazdálkodási politika megvalósíthatja a munkaerő egészséges cseréjét. Ez fontos forrása lehet a gazdálkodás dinamizmusának azáltal, hogy elősegíti az újat mindig befogadni kész kollektíva kialakulását, de ezen túlmenően csak így valósítható meg a vállalati káderutánpótlás külső és belső forrásai közötti helyes arány is. Ily módon ugyanakkor lehetővé válik a hatékony foglalkoztatás olyan formáinak megvalósítása, mint a munkaszervezés, a műszaki fejlesztés által felszabadítható munkaerőnek más, vállalaton kívüli területre való átirányítása, a munkafegyelem megszilárdítása stb.

A szükséges fluktuáció és az egyén

A társadalomnak érdeke, hogy minden egyén azon a munkahelyen dolgozzék, ahol képességeit a leghatékonyabban ki tudja bontakoztatni. Éppen ezért szükségesnek tekinthetjük az olyan munkahely-változtatást, amely az egyén szakmai törekvéseinek megvalósítását segíti elő, amennyiben azok kielégítésére munkahelyén nincs lehetőség. Számolni kell továbbá azzal is, hogy családi, egészségi és más egyéni okok is előidézhetnek társadalmilag szükséges munkahely-változtatást (ezek között olyan ok is lehet, amely adott esetben jelentős mozgást is kiválthat: például a lakóhely és a munkahely közötti távolság).

Összefoglalva tehát: szükséges, a társadalom által elősegítendő munkaerő-fluktuációnak kell tekintenünk a társadalmilag szükséges mobilitás fluktuáción keresztül megvalósuló részét, az élő munka hatékonyabb felhasználását szolgáló fluktuációt, továbbá a hatékony vállalati munkaerő-gazdálkodás által kiváltott, valamint az egyén társadalmilag indokolt törekvéseinek megvalósítását célzó munkahely-változtatást.

A szükséges fluktuáció ezen elméleti körülhatárolása és a mérése közötti kapcsolat megteremtése — mint arra utaltunk — problematikus: a szükséges fluk-

tuáció egyes típusai egybe eshetnek, kisebb-nagyobb átfedés mindig lesz közöttük.

A munkaerőmozgás megfigyelése szempontjából ez annyit jelent, hogy célszerű olyan információkat bekérni, amelyek alapján következtetni lehet a szükséges fluktuáció egyes típusaira, valamint a közöttük levő átfedésekre is.

Az indokolt fluktuáció

A társadalmilag nem szükséges, de mindenképpen indokolt fluktuáció megkülönböztetése a szükségestől nemcsak a mozgást kiváltó okok szempontjából, hanem a munkahely-változtatás befolyásolását elősegítő intézkedések oldaláról is célszerű. Nem szükséges, de mindenképpen indokolt fluktuációnak a következőket tartjuk.

– Indokolt fluktuáció az egyes szakmák, ágazatok között sokszor nem is jelentéktelen és hosszabb távon nem elfogadható bérfeszültségek miatti munkaerőmozgás. A kialakult bérarányok, bérszínvonal hatása mind a munkaerőmozgás mértékében, mind pedig irányában jelentkezik. A rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján kimutatható, hogy a fluktuáció rátája ott magasabb, ahol alacsonyabb a bérszínvonal. Míg például a közlekedésben és a hírközlésben (1969. évi bérszínvonal 2058 forint) 100 főnyi létszámnövekedésre 520 felvétel jutott, addig a személyi és lakásszolgáltatások területén (1969. évi átlagkereset 1794 forint) 1867 dolgozót kellett felvenni, hogy az átlagos állományi létszám 100 fővel növekedjék. Nem állítjuk, hogy a bérszínvonal fluktuációra gyakorolt hatása kizárólagos, s más tényezők nem játszanak alakulásában szerepet. A bérszínvonal hatása azonban mindenképpen a fluktuációt előidéző legfontosabb tényezők egyike, mint ahogyan az egyes szakmák, illetve ágazatok esetében mutatkozó krónikus s egyre súlyosabb gondokat okozó munkaerőhiány jórészt ugyancsak a bérszínvonal kedvezőtlen alakulásának tulajdonítható.

– A munkaerőmozgás nem jelentéktelen része a vállalati munkaerő-gazdálkodás gyengeségeiben gyökerezik, illetve az üzemi demokratizmus nem megfelelő érvényesülésére vezethető vissza. A dolgozó munkahely-változtatása – ha gazdasági fejlődésünk szempontjából nem is előnyös – ilyen körülmények között mindenképpen jogos és indokolt. Véleményünk szerint éppen a munkaerőmozgás nagyobb szabadsága egyike azon tényezőknek, amelyek a vállalati munkaerő-gazdálkodás általános javulását, az üzemi demokrácia továbbfejlődését fogják eredményezni.

A munkaerő-fluktuáció további részét nem tekinthetjük indokoltnak. Túlnyomóan a „vándormadár” réteg tartozik ide, amelynek súlya a munkahelyet változtatók tömegében – és különösen a munkahely-változtatási esetek gyakoriságában – elég jelentős.

II. A MUNKAERŐMOZGÁS STATISZTIKAI MEGFIGYELÉSE

A munkaerőmozgás mindkét formája – a mobilitás és a fluktuáció – a munkavállalók egyéni mozgásaként jelenik meg. Az egyének munkával kapcsolatos mozgásai felölelik az összes munkába lépés, az összes munkából való kilépés, valamint a munkahelyen belüli – bármilyen irányú – horizontális és vertikális mozgásokat.

A két fő mozgásforma összefüggéséből következik, hogy az egyén mozgása lehet egyszerre a mobilitás és a fluktuáció, vagy csak a mobilitás, illetve csak a

fluktuáció hordozója. A két mozgásforma azonban nemcsak összefügg egymással, hanem — jellegük különbözősége miatt — el is különül egymástól. Ebből adódóan pedig mind a mobilitás, mind a fluktuáció mérése eltérő számbavételi módszerek alkalmazását igényli.

A munkaerő-állomány szerkezetében beállott változások mérésénél a foglalkoztatottak adott összetételének időszakonként megismétlődő teljes körű (vagy az összességet reprezentáló) számbavételére és a számbavételek összehasonlítására van szükség, a fluktuáció mértékéről ugyanakkor a munkavállalók egy időszak alatti munkahely-változtatási eseteinek számából tájékozódunk.

A munkahely-változtatásban részt vevő dolgozók összetétele és a fluktuáció iránya ad felvilágosítást arról, hogy a fluktuáció milyen mértékben fejez ki egyben munkaerő-átrétegződést, mobilitást is, és milyen nagyságrendű az a mozgás, amely egyszerűen csak munkahely-változtatást képvisel.

A munkaerő-struktúra változását végeredményben a foglalkoztatottak összetételének időszakonkénti feltérképezése, a fluktuációt pedig a munkahelyüket változtatók mozgási eseteinek a száma fejezi ki.

Míg a munkaerőmozgás két formája közötti különbségek a számbavétel szükségszerűen eltérő módszerére hívják fel a figyelmet, a köztük levő összefüggések ugyanakkor a komplex, szélesebben értelmezett megfigyelés követelményét vetik fel. Ezen olyan vizsgálatot értünk, amely a *munkahely-változtatásoknak a munkaerő-állomány összetételére gyakorolt hatását is bemutatja*.

A munkaerő-állomány összetételét azonban a munkahelyüket változtató dolgozókon kívül a munkaerő-utánpótlás és -fejlesztés következtében első ízben munkába lépők, valamint a munkából véglegesen vagy átmenetileg, de tartósan távozók eltérő összetétele is alakítja, változtatja. Nem elégséges tehát csak a munkahely-változtatás eseteinek a számát és a munkahelyüket változtatók összetételét megfigyelni, a komplex vizsgálat valamennyi munkába lépési és munkából való kilépési eset differenciált számbavételét igényli.

A munkaerőmozgás komplex — szélesebben értelmezett — vizsgálatát a teljes *munkaerő-forgalom* folyamatos — a forgalomnak az állományi létszám összetételére gyakorolt hatására is kiterjedő — megfigyelése biztosítja.

A munkaerőmozgás megfigyelésének alapját jelenlegi statisztikai adatszolgáltatási rendszerünkben is a munkaerő-forgalom folyamatos nyomonkövetése képezi. Az információk bővítésére vonatkozó igények a munkaerő-forgalom összetételének differenciált vizsgálatára, ezen belül is elsősorban a fluktuációban részt vevő dolgozók arányára, összetételére és a munkahely-változtatás okainak megállapítására vonatkoznak.

A munkaerőmozgás komplex, szélesebben értelmezett, folyamatos vizsgálatának a követelményét — figyelemmel a vállalati, szövetkezeti munkaügyi nyilvántartások helyzetére — napjainkban népgazdasági szinten nem lehet kielégíteni, erre csak az egységes népességi és munkaügyi nyilvántartás megvalósítása után kerülhet sor. A komplex vizsgálat megvalósítható azoknál a nagyvállalatoknál, amelyek megfelelő munkaügyi nyilvántartással és adatfeldolgozó gépparkkal rendelkeznek.

Az elmondottak természetesen nem jelenthetik azt, hogy az országosan egységes népességi és munkaügyi nyilvántartási rendszer megvalósításáig a munkaerőmozgás információs bázisa nem fejleszthető. Csupán a fejlesztés korlátait kívántuk vázolni, és egyben azt szándékoztunk jelezni, hogy népgazdasági szinten — belátható ideig — még szükségképpen elválik a mobilitás és a munkaerő-forgalom (s ezen belül a fluktuáció) megfigyelése.

A megfigyelés továbbfejlesztésére vonatkozó elképzeléseknél – véleményünk szerint – egyrészt a népgazdasági és a vállalati megfigyelések elvi alapjainak az egységesítésére, másrészt a munkaerő-forgalmon belül a fluktuáció mértékének és összetételének megállapítására, a munkahely-változtatások okainak vizsgálatára kellene a figyelmet összpontosítani.

A fluktuáció nagyságrendjének meghatározása a folyamatos adatszolgáltatás keretében is megoldhatónak látszik, a fluktuáció irányának és a munkahelyüket változtatók összetételének népgazdasági szintű vizsgálatát azonban egyelőre csak nagyobb időszakonként megismétlődő egyszeri (teljes körű és részleges) adatfelvételek alapján végezhetjük el.

Más a helyzet a jól szervezett munkaügyi nyilvántartással és megfelelő gépparkkal rendelkező vállalatok mikrofelveleteleinek elképzelhető programjánál. Ezekre az adatfelvételekre a komplex vizsgálatok igényeinek megfelelő program dolgozható ki, amelyek egységesítése és összesítése a fluktuációról szerzett országos információkat is gazdagíthatja.

A munkaerőmozgás megfigyelésének kategóriái, köre

Mielőtt rátérnénk a vállalati és a népgazdasági szintű megfigyelések elképzelhető programjának felvázolására, célszerű röviden áttekinteni azokat a fogalmakat, amelyek a munkaerőmozgás méréséhez kapcsolódnak. Ezzel korántsem kívánjuk azt a látszatot kelteni, hogy új, eddig ismeretlen fogalmak bevezetésére törekszünk, célunk sokkal inkább az, hogy a hagyományos és ma is oktatott kategóriának a napjainkban lezajlott viták során kikristályosodott értelmezését mutassuk be, s az általánosságban meghatározott fogalmakat a munkaerő konkrét kategóriáira vonatkozóan értelmezzük.

A munkaerőmozgás legszélesebben értelmezhető kategóriája a *munkaerő-forgalom*, amely tartalmazza a munkáltató vállalatnál, szervnél lebonyolódó összes munkaerőmozgást, az összes munkába lépéseket és munkából való kilépéseket, függetlenül attól, hogy a munkába lépés első ízben történő munkavállalás, illetve, hogy a munkából való kilépés végleges kiválás volt-e, vagy mindkét esetben munkahely-változtatással állunk-e szemben, valamint a vállalaton belüli belső státuszváltozásokat.² A munkaerő-állomány változását általában az időszak eleji összetételből vezetik le, s végeredményben az időszak végi összetételhez jutnak el.

A munkaerő-forgalom mértékét a *munkaerőváltás* fejezi ki. Munkaerőváltáson a vállalatnál, szervnél a munkába lépési és a munkából való kilépési esetek közül a kisebb volumenű mozgást értjük, ugyanis ha valamely időszakban több volt a munkába lépés, mint a kilépés, akkor pótolni – felváltani – csak annyi dolgozót kellett, mint amennyi a kilépések száma volt. Az ezt meghaladó felvétel létszámfejlesztésnek tekinthető. Amennyiben a vizsgált időszakban a munkába lépések száma volt kisebb, a munkaerőváltást a munkába lépések, tehát a kisebb adat fejezi ki, vagyis azoknak a száma, akikkel az eltávozott dolgozókat részben pótolták. Az ezen felüli munkából való kilépések száma létszámcsökkentésnek tekinthető.

A munkaerőváltással rokon fogalom a munkaerő-cserélődés, amelyet a munkába lépések és a munkából történt kilépések közül – népgazdasági szinten számítva – a kisebb volumenű mozgás jellemez. (Megjegyezzük, hogy a munka-

²Ez utóbbit a munkaerő-forgalomnál csak akkor mutatják ki, ha a forgalmat a munkaerő különböző összetételei (például állománycsoport, szakképzettség) szerint is részletezik.

erő-cserélődésnél a népgazdasági szinten bekövetkezett munkaerő-forgalmat jobban kifejezi a vállalati váltások volumenének összege.)

A munkaerő-fluktuáció a munkaerő-forgalmon belül a munkahely-változtatási esetek összes számát fejezi ki, vagyis azokat a mozgásokat, amelyeknél a munkából való kilépés célja az új munkavállalás, új munkába lépés. (Véleményünk szerint ennek a mozgásnak a lényegét a munkahely-változtatás kifejezés közelíti legjobban.)

Felmerülhet az a kérdés is, hogy a munkába lépés, munkából való kilépés elnevezés helyett miért nem a munkaviszony-létesítés és -megszüntetés vagy a felvétel és a törlés kifejezéseket használjuk.

A munkaerőmozgás olyan munkába lépéseket és kilépéseket is tartalmaz, amelyeknél a munkaviszony jogilag nem szűnik meg (gyermekgondozási segély igénybevétele, sorkatonai szolgálatra történő bevonulás stb.), de a munkából való tartós kiválás miatt ugyanakkor új munkaviszony létesítése (új munkaerő bevonása) válik szükségessé. Hasonló okok miatt nem megfelelő a felvétel és a törlés meghatározás, hiszen az említett esetekben a munkavállalókat a munkajogi állományból nem törlik.

A munkába lépés konkrét esetei a következők:

- az állandó és az időszakos munkavállalók munkaviszony-létesítései,
- a szövetkezeti tagok tagságviszony-létesítései,
- a nyugdíjfolyósítás mellett foglalkoztatott nyugdíjasok munkába lépései,
- a gyermekgondozási segély folyósításának megszüntetése utáni munkába lépések (a reaktivizálódás) esetei,
- a sorkatonai szolgálat teljesítése utáni munkába lépések.

A munkaviszony-létesítés esetét formai követelményhez is kellene kötni, s ez minden esetben a munkakönyv leadása lehetne. (Ez a körülmény egyben a munkakönyv szerinti nyilvántartás rendezését is igényli.)

A munkába lépések körében célszerű megkülönböztetni:

- az első munkába lépést, illetve tagsági viszony létesítését, a fiatalok tanulmányaik befejezése utáni elhelyezkedését (függetlenül attól, hogy tanulmányaik megkezdése előtt átmenetileg dolgoztak-e vagy sem), valamint a munkaképes korú, nem tanuló eltartottak első munka-, illetve tagsági viszony létesítését;

- a már korábban is dolgozók munkába lépéseit, illetve tagsági viszony létesítéseit, beleértve a gyermekgondozási segély megszüntetése és a sorkatonai szolgálat letelte utáni munkába lépéseket is (a korábban is dolgozók munkába lépésének eseteit két csoportba kellene sorolni: a korábban is dolgozók, de több mint fél éve munkát nem vállaltak csoportjára, valamint azokra, akik a munka-, illetve tagsági viszony megszüntetése után fél éven belül elhelyezkedtek³; a féléven belül elhelyezkedettek munkába lépéseinek esetei képeznék a fluktuációt, a munkahely-változtatást).

A munkából való kilépés konkrét esetei a következők:

- az állandó és időszakos munkavállalók munkaviszony-megszüntetései,
- a szövetkezeti tagok tagsági viszonyának megszüntetései,
- a nyugdíjfolyósítás mellett foglalkoztatott nyugdíjas dolgozók munkából való kilépései.

³A féléves intervallumot az indokolja, hogy a munkából való kilépés után a közvetlen elhelyezkedést sokszor a munkavállalókon kívül álló okok akadályozzák. Ilyen körülményt okozhat például a betegség vagy a munkavállaló adottságainak (képzettségének) megfelelő munkahely hiánya. Egyéves (féléven túli) időköz megállapítását azért nem javasoljuk, mert ebben az esetben az időszakos munkavállalók mozgását is fluktuációként kellene felfogni.

A munkából való kilépés a fentieken kívül bekövetkezhet demográfiai (és egyéb objektív) okok miatt is. Ezek a következők:

- a nyugdíjazás,
- az elhalálozás,
- a gyermekgondozási segély igénybevétele,
- a sorkatonai szolgálatra történt bevonulás.

A munkából való kilépés okai – aszerint, hogy a munkáltató vagy a munkavállaló kezdeményezi – az alábbiak szerint csoportosíthatók:

- a) a munkáltató kezdeményezését indokolhatják
 - gazdasági jellegű okok,
 - a dolgozó munkájával, magatartásával kapcsolatos kifogások;
- b) a munkavállaló kezdeményezését kiválthatja
 - a keresettel kapcsolatos elégedetlenség,
 - a munkakörülményekkel kapcsolatos elégedetlenség,
 - a munkahely és a lakóhely közötti nagy távolság,
 - az érvényesülés, az előrehaladás lehetőségének hiánya,
 - a rossz munkahelyi közérzet (munkatársakkal, a vezetéssel kapcsolatos elégedetlenség, konfliktusok stb.),
 - családi és egyéb egyéni okok.

A munkából való kilépés jogcíme lehet felmondás, áthelyezés és a szerződés lejárta. Fontos tájékoztatást nyújt a munkaerő-forgalom jellegének megítélésénél, ha a felmondások és a szerződés meg nem hosszabbításának eseteinél megkülönböztetjük azt, hogy a kezdeményező a munkáltató vagy a munkavállaló volt-e.

A megfigyelés – természetesen – azokra a területekre terjedhet ki, amelyek statisztikai beszámolásra kötelezettek. Ennek megfelelően az adatfelvételeknek fel kellene ölelniük

- az állami szektorban állandó és időszakos főfoglalkozású alkalmazásban állók,
- a mezőgazdaságon kívüli szövetkezeti szektorban állandó és időszakos alkalmazásban állók és a szövetkezeti tagok,
- a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben, szakszövetkezetekben állandó és időszakos főfoglalkozású alkalmazásban állók és a főfoglalkozású szövetkezeti tagok,
- a nyugdíjfolyósítás mellett foglalkoztatott nyugdíjasok

munkaerőmozgását. (Ez utóbbiak ki- és belépéseit csak az állami szektorban, valamint a nem mezőgazdasági termelőszövetkezetekben célszerű megfigyelni.)

Nem lenne célszerű a megfigyelés körébe bevonni a napszámosok, az alkalmi munkavállalók mozgásait, a mezőgazdasági termelőszövetkezeti (szakszövetkezeti) nyugdíjasoknak és járadékosoknak, valamint a segítő családtagoknak a közös gazdaságban végzett munkájával kapcsolatos mozgásait, az önálló munkáltatóknál foglalkoztatott dolgozók munkaerőmozgásait.

A számbavételi egység – amely a foglalkoztatott munkaerő mozgásáról számot ad – a vállalat, a szerv, illetve a szövetkezet. Az országos vállalat vagy tröszt formában működő gazdasági egységeknél a számbavételi egység a telep, a vállalat. A trösztök, országos vállalatok gazdálkodó egységei között végbemenő mozgás ez ideig nem tartozott a megfigyelés körébe. Ismereteink szerint a trösztön, országos vállalaton belüli mozgás nem számottevő (a végleges áthelyezések többnyire csak a vezetők és a magasan kvalifikált káderek kis hányadát érintik), de a mozgás több oldalú megfigyelésének szükségessége miatt ezektől a munkaerőmozgásoktól sem tekinthetünk el.

A munkaerőmozgás vállalati megfigyelésének elképzelhető programja

A munkaerő-forgalom és ezen belül a munkahely-változtatások növekedése folytán felmerülő problémák és az ebből eredő, közvetlenül is kimutatható károk, hátrányos következmények legközvetlenebbül a gazdálkodó egységeket érintik. Ezzel magyarázható az, hogy az utóbbi két évben a vállalatvezetés fokozott érdeklődést tanúsított a vállalati munkaerő-állomány változása, a munkaerő vállalati mozgása iránt. A vállalatok egyre több információt gyűjtöttek be a rendelkezésükre álló munkaerő összetételéről, a munkaerőmozgásról és az azt motiváló okokról. Ezek a megfigyelések azonban sem módszertanilag, sem tartalmukban nem koordináltak, ezért általános érvényű információk nyerésére vagy egyáltalán nem, vagy csak részben alkalmasak.

A népgazdasági szinten összegezett adatok iránti fokozott igények alapján felvetődik ezeknek a felvételeknek a hasznosítása, amelyre azonban akkor kerülhet csak sor, ha az általános érdeklődésre számot tartó információk és a módszerek tekintetében biztosítható az egyöntetű felfogás.

A következőkben a vállalati megfigyelések egyik elképzelhető, egységes programját kívánjuk felvázolni, azzal a céllal, hogy a vállalati megfigyelésből – nagyobb időközönként – népgazdasági szinten összegezhető adatok is nyerhetők legyenek.

A munkaerőmozgás megfigyelése alapján a vállalatvezetésnek tájékoztatást kellene kapnia:

- a vállalat (részleg) munkaerő-forgalmának méreteiről, a munkaerőváltás, a munkahely-változtatás intenzitásának alakulásáról;
- a munkába lépő dolgozók összetételéről;
- a munkából kilépő dolgozók összetételéről;
- a munkaerőmozgás okairól;
- a munkaerő-forgalomnak a vállalati munkaerő-állomány összetételére gyakorolt hatásáról.

A munkaerő-forgalom alakulásának és hatásának komplex megfigyelése feltételezi a vállalatoknál foglalkoztatottaknak és a munkaerőmozgásban résztvevőknek azonos szempontok szerinti nyilvántartását és számbavételét. Ez azt jelenti, hogy egységes csoportosításban célszerű vizsgálni a foglalkoztatott állomány és a munkaerőmozgás mindenkori összetételét, mert a munkaerő-forgalomról nyert információk csak ezáltal szolgálhatják megfelelően a vállalati munkaerő-gazdálkodás célkitűzéseit és gyakorlatát.

Ennek érdekében a foglalkoztatottak és a munkaerőmozgásban résztvevők összetételének a jellemzésére az alábbi információk feldolgozása indokolt:

1. a foglalkoztatottakról, valamint a munkába lépőkről és a munkából kilépőkről egyaránt feldolgozandó információk: nem, kor, iskolai végzettség, szakképzettség, munkakör (egyéni foglalkozás), a munkahelyen eltöltött idő, átlagos havi kereset, a munkáltatótól származó átlagos havi jövedelem, lakóhely;

2. csak a munkába lépőkről (az 1. pontban foglalt kérdéseken kívül) a következőket kell még megállapítani: első ízben munkába lépő-e? ha igen, iskolai tanuló, szakmunkás-tanuló vagy nem tanuló munkaképes korú eltartott volt-e? munkába lépése előtt dolgozott-e? ha igen, előző munkahelyét féléven belül vagy félévnél régebben hagyta-e el?

3. csak a munkahelyüket változtatókról (akik előző munkahelyüket féléven belül hagyták el, vagy kilépésüket féléven belül új munkába lépés követte) az 1. pontban felsoroltakon kívül az alábbi kérdések megválaszolását tartjuk indokoltnak: előző, illetve esetleges új munkahelyének népgazdasági ági (ágazati) hovatartozása; előző, illetve esetleges új munkaköre; munkahelyeinek eddigi száma; előző és esetleges új munkahelyén a besorolás szerinti alapbére (alapórabére); a kilépés oka.

A nem és a kor szerinti megkülönböztetést az eddigi szociológiai vizsgálatok sok szempontból indokolják. Ezek szerint például más a nők vagy a fiatalok munkahelyhez való kötődése, mint a férfiaké, illetve az idősebb dolgozóké; a nők számára sok szempontból lényegesebb a munkahely és a lakóhely közelsége, mint a férfiak számára.

A műszaki fejlesztés által a vállalat munkaerő-összetételével szemben támasztott követelmények szempontjából szükséges a foglalkoztatottak és a munkaerő-forgalomban résztvevők iskolai végzettség és szakképzettség szerinti számbavétele.

A megnövekedett méretű munkaerő-fluktuáció kapcsán előtérbe került a vállalathoz való hűség – a törzsgárda – megbecsülése. Ennek ellenére számos helyen mindeddig nemcsak a standard állomány szisztematikus feltérképezése nem történt meg, de alig vagy egyáltalán nem ismert a kilépett dolgozóknak a vállalatnál eltöltött idő szerinti összetétele sem. Az erre vonatkozó megfelelő információk szinte automatikusan jelzik, hogy vannak-e problémák a dolgozók vállalathoz, intézményekhez való kötődésével kapcsolatban.

A foglalkoztatott, valamint a munkahelyüket változtató dolgozók alapbérének, átlagos havi keresetének és a munkáltatótól származó jövedelmének összehasonlítása megfelelő tájékoztatást nyújt a vállalatvezetés részére az egyes részlegek, munkakörök, szakmák stb. közötti esetleges bérfeszültségekről, arról, hogy milyen szerepet játszik a kilépéseknél a keresettel, jövedelemmel való elégedetlenség.

A munkaviszonyt, tagsági viszonyt létesítő, illetve megszüntető dolgozók által a munkahely-változtatás okaira adott válaszok alapján a tényleges indítékokról csak hozzávetőlegesen tájékozódhatunk. Korábbi tapasztalatok szerint ugyanis a dolgozók kilépésük vagy új munkaviszony létesítésük alkalmával – sok esetben minden szándék nélkül – megváltoztatják vagy elhallgatják távozásuk tényleges okát. A kérdés feltevése ennek ellenére célszerű. Összegezett eredményük, más tényezőkkel egybevetve, hasznos információkat szolgáltat a kilépések motivációjáról.

A munkaerőmozgás komplex mikrostatisztikai megfigyelése, a már foglalkoztatottak adatainak nyilvántartásán és feldolgozásán túlmenően, minden egyes munkába lépő és munkából kilépő dolgozóról külön adatfelvételi lap kiállítását és feldolgozását igényli.

A számbavételi egységet nagyobb vállalatoknál célszerűnek látszik egyes főbb termelési alapegységek (részlegek) szerint meghatározni, ez azonban minden esetben a helyi sajátosságok ismeretében dönthető csak el.

Az országos megfigyelések továbbfejlesztésének elképzelései

A munkaerőmozgás országos áttekintéséhez az alábbi kérdésekre kellene tájékoztatást kapni.

1. Milyen a munkaerő-forgalom és a munkahely-változtatás mértéke? Növekszik-e, vagy csökken-e a munkaerőváltás mértéke, a munkahely-változtatás intenzitása?

2. Milyen a munkahely-változtatás (kor, nem, iskolai végzettség, munkaköri csoport stb. szerinti) összetétele? Mi volt a munkába lépők előző státusa, a munkából való kilépés jogcíme?

3. A munkahely-változtatáson belül milyen nagyságrendet képvisel a helyüket évente többször is változtatók mozgása? Milyen okok indukálják a munka-

hely-változtatást, milyen mértékű a szükséges és a társadalmilag indokolt munkahely-változtatás?

Már a felmerült kérdések jellege is arra utal, hogy bizonyos problémák megválaszolása a statisztikai tájékozódás nagyobb gyakoriságát tételezi fel, míg mások ismerete nagyobb időközönként is megfelelő információt nyújt a szükséges intézkedések megtételéhez. A megfigyelések gyakoriságára és programjára a következő hármastaglalás képzelhető el:

– a folyamatos és gyors (operatív) tájékozódáshoz elengedhetetlen a munkaerő-forgalom és a munkahely-változtatás mértékének népgazdasági ágak, ágazatok szerinti rendszeres ismerete (ennek a megfigyelésnek a jellege és a célja eleve meghatározza azt, hogy programja csak a legszükségesebb információkat tartalmazhatja);

– munkaerő-forgalomban résztvevők összetételének alakulásáról elegendőnek tűnik évente egyetlen negyedév forgalmának részletes áttekintése;

– a munkahely-változtatók összetételének, a munkahely-változtatás okainak felderítését egyedi megfigyelésen alapuló – nagyobb időközökben végrehajtott – részleges adatfelvételek is biztosíthatják (ezek az adatfelvételek a vállalati vizsgálatok programjára épülhetnek).

1. A munkaerőmozgás folyamatos, teljes körű megfigyelésére – véleményünk szerint – a jelenleg is érvényben levő folyamatos adatszolgáltatás – kis módosítással – teljes mértékben megfelel.

1. melléklet. A munkaerő-forgalom folyamatos, teljes körű adatszolgáltatásának elgondolt sémája

Megnevezés	Munkás		Alkalmazott		Együtt	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Állományi létszám az időszak elején						
Munkába lépések						
1. Első ízben munkaviszonyt, illetve tagsági viszonyt létesítő						
2. Már korábban is dolgozott						
3. Nyugdíja folyósítása mellett munkába lépő nyugdíjas						
Összesen:						
Ebből:						
Munkahelyet változtató						
Munkából való kilépések						
1. Demográfiai és egyéb objektív okok miatti kilépés						
2. Nyugdíja folyósítása mellett foglalkoztatott nyugdíjasok kilépése						
3. Felmondás, áthelyezés, szerződés lejáta miatti kilépés						
Összesen:						
Ebből:						
Szerződés lejáta miatti kilépés						
Az állománycsoportok közötti státuszváltozás ...						
Állományi létszám az időszak végén						
A december 31-i állományi létszámból hány fő nem változtatott munkahelyet az év folyamán*						

*Csak a IV. negyedévi adatszolgáltatás alkalmával.

A munkába lépők és a munkából kilépők összetételét nem volna célszerű a jelenleginél részletesebb bontásban bekérni, a gyors tájékoztatáshoz elegendőnek tűnik a két munkaköri főcsoport (a munkások és az alkalmazottak), valamint a nemek szerinti részletezés alkalmazása.

A munkába lépések eseteinek részletezésénél célszerű elhatárolni az első ízben munkába lépők és a már korábban is dolgoztak munkába lépéseit, a nyugdíjuk folyósítása mellett foglalkoztatott nyugdíjasok munkába lépéseit (ez utóbbit a jelenlegi megfigyelések során is elkülönítik) és az összes munkába lépések közül a munkahelyet változtatók munkába lépéseit.

A munkahelyet változtatók számát az új munka-, illetve tagsági viszony létesítésekor lehet a legpontosabban megállapítani, a kilépéskor ugyanis – elvileg – még bizonytalan a féléven belüli elhelyezkedés. A korábbi munka-, illetve tagsági viszony megszüntetésének időpontja a munkába lépés időpontjában, a munkakönyv leadásakor ellenőrizhető.

A munkából való kilépések eseteinél indokolt a demográfiai és az egyéb objektív okok miatti kilépések, a nyugdíjuk folyósítása mellett foglalkoztatott nyugdíjasok és az időszakos foglalkoztatás (a szerződés lejárt) eseteinek külön kimutatása. (A javasolt sémát az 1. melléklet tartalmazza.)

2. A munkaerő-forgalomban részt vevők összetételének egyetlen negyedévre kiterjedő felvételére vonatkozó elképzeléseinket a következők indokolják. Túlzott megterhelést jelentene az egész év munkaerő-forgalmának a forgalomban részt vevők összetétele szerinti nyilvántartása azoknak az adatszolgáltatóknak, amelyek nem rendelkeznek a nyilvántartás személyi és gépi feltételeivel (s ezek jelentik az adatszolgáltató vállalatok, szervek nagyobb részét). Az éves munkaerő-forgalomra vonatkozó néhány részletes adat (például az első ízben munkába lépő fiatalok, a munkaképes korú eltartottak, a gyermekgondozási segílyt igénybe vevők és beszüntetők, a nyugdíjazottak és elhalálozottak száma) egyéb forrásokból is rendelkezésünkre áll. A munkahelyet változtatók ágazatok közötti vándorlását és a kilépések jogcímeik szerinti részletezését egyetlen negyedév adatai is megfelelően reprezentálják.

Véleményünk szerint a jelenleg érvényben levő III. negyedévi adatfelvétel a munkaerő-forgalomban részt vevők összetételének a folyamatos adatfelvételnél részletesebb bemutatására alkalmas, módosítására vonatkozó elképzeléseink döntően az ágazatok közötti fluktuáció valamennyi népgazdasági ágban történő megfigyelésére szorítkoznak (az ipar és az építőipar területén ugyanis ez a megfigyelés jelenleg is érvényben van).

A munkába lépők előző státusát az első ízben munkaviszonyt, illetve tagsági viszonyt létesítőknél a tanulmányait befejezett fiatalok esetében továbbra is iskolatípusok, más munkavállalóknál pedig aszerint lenne célszerű részletezni, hogy előzőleg munkaképes korú, nem tanuló eltartott vagy alkalmi munkás, napszám volt. A munkahelyüket változtatókat előző munkahelyük ágazati hovatartozása szerint is ki kellene mutatni.

A munkából való kilépések eseteinél a kilépések jogcímeit aszerint is részletezni kellene, hogy azok a munkáltató, a munkavállaló kezdeményezésére vagy egyéb okból következtek-e be. (A javasolt sémát a 2. melléklet – lásd a 702. oldalon – tartalmazza.)

3. A munkahely-változtatás részleges megfigyelésének alapját a munkahelyüket változtatókról az új munkahelyen kiállítandó kérdőív képezhetné. A részleges megfigyelés felfogható úgy, hogy vagy kijelölt, egyes vállalatoktól nagyobb időszakra (negyedévre, félévre), vagy valamennyi vállalatnál rövidebb időszakra

(például egy hónapra) vonatkozóan kérnék be a feldolgozott adatokat. (Az összesítés információiról a 3. melléklet – lásd a 703. oldalon – tájékoztat.)

2. melléklet. A munkaerő-forgalom összetételét bemutató, egy negyedévre vonatkozó adatfelvétel elgondolt sémája

Megnevezés	Munkás		Alkalmazott		Együtt	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Allományi létszám az időszak elején						
Munkába lépések						
Az első ízben munkaviszonyt, illetve tagsági viszonyt létesítők közül						
általános iskolai tanuló						
gimnáziumi tanuló						
szakközépiskolai tanuló						
technikumi tanuló						
felsőfokú tanintézeti tanuló						
munkaképes korú, nem tanuló						
eltartott						
alkalmi munkás, napszámos						
Korábban is dolgozott						
több mint fél éve nem dolgozott						
munkahelyet változtató és						
az iparban						
az építőiparban						
a mező-, erdő- és vízgazdálkodásban						
a szállítás és hírközlésben						
a kereskedelemben						
a nem anyagi ágakban						
saját ágazatában						
A nyugdíja folyósítása mellett foglalkoztatott nyugdíjasok munkába lépése						
Összesen						
Munkából való kilépések						
A munkáltató kezdeményezésére						
felmondás						
áthelyezés						
szerződés meg nem hosszabbítása						
egyéb (nem demográfiai vagy más objektív) ok						
A munkavállaló kezdeményezésére						
felmondás						
szerződés meg nem hosszabbítása						
egyéb (nem demográfiai vagy más objektív) ok						
Demográfiai és egyéb objektív okok						
nyugdíjazás						
gyermekgondozási segély igénybevétele						
sorkatonai szolgálatra történt bevonulás						
elhalálozás						
Összesen						
Az állománycsoportok közötti státusváltozás...						
Allományi létszám az időszak végén						

3. melléklet. A munkahely-változtatás részleges megfigyelésének elképzelhető programja

A felvett dolgozó neve, kora és jelenlegi munkaköri csoportja	Az előző munkahely népgazdasági ága (iparban ágazata is)				Iskolai végzettség (1)	Az előző munkahelyen eltöltött idő (2)	Új munkahelyén kapott bére a korábbihoz képest (3)	A munkahely-változtatás oka (4)	Az év folyamán hányszor változtatott munkahelyet (5)
	volt								
	Szellemi dolgozó	Ebből szakalkalmazott	Fizikai dolgozó	Ebből szakmunkás					
Férfi – Nő									
Szellemi dolgozó									
–18									
19–29									
30–39 éves									
40–54									
55–									
Ebből:									
Szakalkalmazott									
ugyanaz									
Fizikai dolgozó									
ugyanaz									
Ebből:									
Szakmunkás									
ugyanaz									
Szellemi és fizikai dolgozó összesen									
ugyanaz									

(1) Iskolai végzettség:

- az általános iskola 8 osztályánál kevesebb,
- az általános iskola 8 osztálya és be nem fejezett középiskolai tanulmányok,
- befejezett középiskolai tanulmányok és be nem fejezett felsőfokú képzés,
- befejezett felsőfokú tanintézeti oklevél, vég bizonyítvány stb.

(2) Az előző munkahelyén eltöltött idő:

- 1 évnél kevesebb,
- 1–4 év,
- 5–10 év,
- 11 és több év.

(3) Új munkahelyén kapott bére a korábbihoz képest

- nőtt,
- nem változott,
- csökkent.

(4) A munkahely-változtatás oka:

- Vállalati kezdeményezés esetén
- gazdasági jellegű ok,
- a dolgozó munkájával, magatartásával kapcsolatos kifogás.
- A munkavállaló kezdeményezése esetén
- a keresettel nem volt megelégedve,
- a munkakörülményekkel nem volt megelégedve,
- a munkahely és a lakóhely közötti nagy távolság,
- szakképzettség hasznosítása, továbbképzés és érvenyesülés hiánya,
- rossz munkahelyi közérzet,
- családi és egyéb okok.

(5) Az év folyamán

- 1-szer,
- 2–3-szor,
- 4-szer vagy annál többször változtatott munkahelyet.

A feldolgozás különböző dimenzióinak a felsorolását és indokolását itt nem tartjuk szükségesnek megismételni, mivel az megegyezik a mikrofelvételnél ismertett felsorolással, illetve indokolással.

Az elmondottak alapján felmerülhet az a kérdés, hogy a vázolt elképzelés szerint milyen információkkal gazdagodhat a jövőben a munkaerőmozgás megfigyelése.

Válaszunkat a következőkben foglalhatjuk össze.

1. A munkaerő-forgalmon belül rendszeresen nyomon követhető volna a munkahely-változtatás (fluktuáció) alakulása is.

2. Megállapítható lenne, hogy a foglalkoztatottak közül az év folyamán hányan változtattak, illetve hányan nem változtattak munkahelyet, s milyen nagyságrendet képviselnek a munkahelyet változtatókon belül a munkahelyüket évente többször is cserélők (a vándormadarak).

3. Az eddiginél részletesebben tájékozódhatnánk a népgazdasági ágak közötti munkaerő-vándorlásról, az abban résztvevők kor, nem és foglalkozás szerinti összetételéről.

4. Meghatározható lenne az is, hogy a munkahelyüket változtatók általában milyen korúak, szakképzettségűek, képzettségűek; hogy a férfiak változtatnak-e inkább munkahelyet vagy a nők; hogy milyen vonzásterületek alakulnak ki a munkaerőmozgásban.

5. Tájékozódhatnánk — a kérdésre adott válaszok alapján közvetlenül, az egyéb információkból közvetve — a munkahely-változtatás okairól, pontosabb számítások és becslések lennének végezhetőek a szükséges mozgások nagyságrendjének meghatározására.

РЕЗЮМЕ

Авторы рассматривают один из наиболее актуальных принципиальных и методологических вопросов труда, который находится в центре внимания экономической общественности. В первой главе они пытаются подытожить результаты дискуссий по вопросу толкования подвижности и текучести рабочей силы и высказывают свои соображения относительно определения понятия текучести, обоснованной с общественной точки зрения. Определение необходимой текучести, — в зависимости от характера движения рабочей силы, — анализируют в трех плоскостях: с точки зрения народного хозяйства, предприятия и индивида. В конечном итоге они признают нужной часть текучести, осуществляющейся через необходимую в общественном отношении подвижность, далее текучесть, вызываемую эффективной трудовой политикой предприятий и служащую лучшему использованию живого труда и, наконец, текучесть, в основе которой находится стремление к осуществлению индивидуальных целей, не противоречащих интересам общества.

Во второй главе авторы излагают свои соображения относительно статистического наблюдения движения рабочей силы, указывают на различия в методах измерения подвижности и текучести, а также возможности комплексного обследования на основе взаимосвязей этих двух видов движения рабочей силы. Приводят такие статистические категории наблюдения движения рабочей силы как оборот, смену и текучесть рабочей силы и устанавливают, какие формы движения рабочей силы (поступления на работу, уходы с работы, перемены должности в рамках предприятий и т. д.) относятся к отдельным понятиям.

В заключение авторы останавливаются на запланированной программе микрообследований на уровне предприятий и макрообследований на уровне народного хозяйства, а также на содержании и частоте обследований.

SUMMARY

The article studies the theoretical and methodological questions of manpower raising the greatest interest nowadays. The authors attempt to summarize, in the first chapter, the results of the discussions relating to the conceptual meanings of mobility and fluctuation, expressing their views on the determination of the concept of fluctuation which is necessary and socially motivated. The necessary fluctuation is determined – in accordance with the nature of fluctuation – at three levels, from the point of view of the national economy, the enterprise and the individual. The mobility within the society realized through fluctuation the changes in the places of work that serve the more efficient utilization of living labour, and the fluctuation caused by effective manpower management on the part of the enterprises, as well as the individual changes made to realize such aims are regarded by the authors as necessary.

In the second chapter, the authors review their ideas about the statistical observation of changes in manpower, referring to the different methods of registering mobility and fluctuation and to the possibility of the complex analysis resulting from the interrelation of the two types of changes in manpower. They present the statistical categories used to register the changes in manpower, the concept of manpower, manpower turnover and the fluctuation of manpower, and they determine the conceptual coverage of the types of movement that enable the grouping of the different cases (the number starting work, the number leaving work and changes in the position within the enterprise).

To close with, the study deals with the planned program for the microanalysis of producing units and with the macroanalysis of a national character as well as with the coverage and frequency of data surveys.

A SZÁLLÍTÁSI BALESETEK OSZTÁLYOZÁSA KÜLSŐ OK SZERINT

DR. MARTON ZOLTÁN

A motoros gépjárművek mind szélesebb körű felhasználása személyek és áruk szállítására a közlekedés balesetkockázatát századunk második felében igen jelentős mértékben megnövelte. Világjelenség ma már, hogy a balesetek összhalandósága – ezen belül a mind nagyobb arányt képviselő motoros jármű-baleseteké – a vezető halálokok között igen előkelő helyen szerepel. Így Magyarországon is a legutóbbi évtizedben a balesetek az összhalálozásban már a negyedik, az 1–44 éves korcsoportoknál pedig – és ez az, ami jelentőségüket még inkább aláhúzza – az első helyen találjuk.¹

1. tábla

A baleseti halálozások alakulása külső okok szerint

Baleset külső ok (E osztályozás) szerint	A baleset miatt meghaltak száma					
	összesen			100 000 lakosra		
	1960	1969	1970*	1960	1969	1970*
Osszes (BE47–BE48)	3352	5080	5585	33,5	49,4	54,0
Motoros jármű (AE138)	642	1427	1715	6,4	13,9	17,0
Egyéb szállítási (AE139)	513	590	.	5,1	5,7	.
Összes egyéb (AE140– AE146)	2197	3063	.	22,0	29,8	.

*Előzetes adatok.

A nem természetes halálokok – baleset, öngyilkosság és egyéb erőszak – következtében elhaltak száma az elmúlt évtized folyamán igen jelentős mértékben – 46,3 százalékkal – emelkedett hazánkban. Míg az emelkedés mértéke az öngyilkosságok számánál nem érte el a 37 százalékot, addig a baleseteknél majdnem 52 százalék volt. 1969-ben az összes elhaltak 4,4 százaléka – 5080 személy – baleset áldozataként vesztette el életét.

A balesetek következtében történt összes halálozások 40 százalékát motoros jármű és egyéb szállítási balesetek okozták. A személy- és áruszállítással kapcsolatos baleseti halálozások zöme (71 százalék) motorosjármű-baleset következménye volt. E halálok egyre növekvő jelentőségét hazánkban is jól mutatja

¹A Betegségek Nemzetközi Osztályozásának rövidített (B) jegyzéke szerint.

az a körülmény, hogy miatta 1969-ben 122 százalékkal többen haltak meg, mint 1960-ban. Az 1. tábla – mely a megjelölt években a baleset következtében meghaltak adatait tartalmazza – összesen adatait a Betegségek Nemzetközi Osztályozásának B jegyzéke, részadatait pedig A jegyzéke alapján állítottuk össze.

A motoros járműbaleset következtében meghaltak száma – előzetes adatok szerint – 1969-hez viszonyítva 1970-ben több mint egyötödével tovább emelkedett. A fent vázolt ütemű emelkedés mellett várható, hogy a halandósági arányt illetően rövidesen elérjük, sőt túlhaladjuk a közepesnél magasabb nemzetközi szinteket is. A gépkocsipark növekedése és a közúti balesetek gyakoriságának emelkedése közötti összefüggés problémáit legutóbb a halálozások nemzetközi adatainak összehasonlítása során érintettük², ezzel a kérdéssel e tanulmány keretében foglalkozni most nem kívánunk. Amit megismételni szükségesnek tartunk, a felelős egészségügyi szakemberek figyelmeztetése, nehogy felkészületlenül érje apparátusukat a mainál esetleg lényegesen nagyobb számú sérült ellátása.

2. tábla

A motoros járműbalesetek (BE47) halandóságának alakulása

Ország	100 000 lakosra jutó motorosjármű-baleset miatt elhalt				
	1964	1965	1966	1967	$\frac{1967}{1964} \cdot 100$
Ausztria	27,3	24,6	28,0	31,9	116,8
Német Szövetségi Köztársaság	27,9	26,4	27,9	28,3	101,4
Ausztrália	26,6	27,9	28,3	28,2	106,0
Kanada	25,3	25,8	27,0	27,1	107,1
Egyesült Államok	24,5	25,4	27,1	26,7	109,0
Franciaország	22,7	24,7	24,5	25,6	112,8
Finnország	22,1	23,3	24,4	–	110,4*
Belgium	22,7	24,4	24,1	–	106,2*
Dánia	20,3	21,9	22,4	23,8	117,3
Új-Zéland	17,1	20,8	21,2	22,7	132,7
Hollandia	19,5	19,7	21,0	22,4	114,9
Svájc	23,8	21,5	21,9	–	92,0*
Olaszország	22,0	20,8	20,9	–	95,0*
Japán	17,2	16,5	18,2	17,3	100,6
Portugália	13,6	13,7	15,7	16,2	119,1
Csehszlovákia	15,8	15,4	16,1	–	101,9*
Skócia	15,5	15,2	15,3	15,3	98,7
Izland	12,7	13,5	13,3	15,1	118,9
Észak-Írország	15,6	14,0	17,2	15,0	96,2
Anglia és Wales	15,5	15,7	15,5	14,8	95,5
Svédország	17,5	17,9	17,6	14,7	84,0
Bulgária	6,5	7,2	12,7	13,2	203,1
Norvégia	11,5	12,2	12,9	13,0	113,1
Írország	10,2	10,7	12,2	12,9	126,5
Görögország	10,7	10,6	11,8	12,2	114,0
Spanyolország	8,7	9,7	11,4	11,3	129,9
Magyarország	9,6	8,8	8,8	9,5	99,0
Lengyelország	7,2	8,0	9,1	9,4	130,6

* (1966/1964) · 100.

Forrás: World Health Statistical Report. 1968., 1969.

²Dr. Marton Zoltán: Néhány fontosabb betegség halandóságának nemzetközi összehasonlítása. Statisztikai Szemle. 1968. évi 3. sz. 255–273. old. és 4. sz. 385–392. old.

Közismert, hogy a baleseteknek csupán egy kisebb hányada halálos kimenetelű, túlélés a sérülések után jóval nagyobb arányban fordul elő. A túlélő sérültek átmeneti munkaképtelensége, részleges vagy teljes megrokkánása, nem utolsósorban korszerű ellátásuk megfelelő biztosítása, mind az egyén, mind a közösség számára súlyos tehertételt jelent. A halálos kimenetelű balesetek mellett e körülmények teszik elsősorban érthetővé, hogy a balesetek megelőzése céljából országos és nemzetközi szinten egyaránt összehangolt és igen komoly erőfeszítéseket teszünk.

A balesetelhárítás, a megelőzés szempontjából nyilvánvaló egyik legfontosabb feladatunk, hogy folyamatosan vizsgáljuk és figyelemmel kísérik azokat az okokat, illetve tényezőket, amelyek akár direkt, akár indirekt módon baleseteket eredményeznek. A balesetszerű események körülményeinek részletes tanulmányozása szempontjából van különös jelentősége a külső okok szerinti osztályozásnak. E területre vonatkozó adatok feldolgozásának egyöntetűségét és megfelelő összehasonlíthatóságát hivatott biztosítani a betegségek, sérülések és halálokok nemzetközi osztályozása (későbbiekben csak BNO).

A nem természetes halálokok – a balesetek, mérgezések és erőszak – osztályozása jelentős részét képezi a BNO-nak. A XVII. főcsoport alatt alternatív módon osztályozhatók a külső ok vagy a sérülés természete, illetve a káros hatás szerint. A jellegében teljesen eltérő két osztályozás tételszámainak megkülönböztetését az eléjük helyezett E (causa externa), illetve N (natura injuriæ) betűk biztosítják. E két nagybetű szervesen hozzátartozik a tételszámokhoz, ezért elhagyásuk az adatok közlésekor a tartalmi azonosítást nagymértékben megnehezítheti.

A két osztályozás teljesen független egymástól, külön-külön is vagy párhuzamosan mindkettő egyidejűleg használható. Amikor párhuzamosan alkalmazzuk elsődleges oki feldolgozás céljából, minden egyes esetet be kell külön-külön sorolni mindkét jegyzék megfelelő tételszámai alá. Például motorkerékpár és tehergépkocsi közúton történt összeütközése következtében a motorkerékpár vezetője koponyaalapi törést szenvedett. A baleset körülményeit figyelembe véve külső ok szerint az E812 tételhez (Motoros jármű közlekedési baleset, összeütközés egy másik motoros járművel); a sérülés természete szerint pedig az N802 tétel (Koponyaalapi törés) alá kell osztályozni. Így a két kódszám, amelyek szerint besoroljuk e balesetet: E812, N802.

A BNO 1965-ben végrehajtott 8. tízévenkénti revíziója alkalmával lényegesen módosult e két főcsoport, különösen a külső okok osztályozása.³ A külső oki főcsoportban – amely 182 háromszámjegyű tételt tartalmaz – teljesen új tétel 117 (az összes tételek 64 százaléka), tartalmi összetételében megváltozott 9 tétel, számváltozás történt 54 tételnél, és csupán két tétel maradt változatlan. Az N előjeles főcsoport 187 tétele közül viszont 118 tétel (63 százalék) maradt változatlan, mindössze 38 új tétel szerepel, és számváltozás is csak 31 esetben történt.

Az NBO 8. revíziójának használata 1968. január 1-től kötelező érvényű hazánkban is. Az Egészségügyi Világszervezet által kiadott kézikönyvek magyar nyelvű változatainak hivatalos kiadása azonban még csak most van folyamatban. Több mint három évvel az osztályozás érvénybe lépése után a rendszerező rész (I. kötet) egyes tételekre vonatkozó tartalmi és fogalmi meghatározásai csupán szűk szakmai körökben ismeretesek. A szállítási balesetek egyre növekvő jelen-

³Dr. Marton Zoltán: A nemzetközi betegségi osztályozás a 8. revízió után. *Statisztikai Szemle*. 1968. évi 8–9. sz. 865–891. old.

tősége és a fent vázolt körülmények egyaránt indokolttá teszik, hogy az osztályozás e tárgyra vonatkozó részét a hivatalos kiadvány alapján⁴ részletesen ismer-tessük.

A SZALLITASI BALESETEK (E800–E845) OSZTALYOZASA

A szállítási balesetekre vonatkozó definíciók a következők:

(a) *Szállítási baleset* az a baleset, amely elsődlegesen személyek vagy (teher) áruk egyik helyről egy másik helyre szállítására tervezett vagy a baleset időpontjában ilyen célra használt eszközzel kapcsolatosan fordul elő.

A szállítási balesetekhez az alábbi járműbalesetek tartoznak:

- légi (E840–E845)
- vízi (E830–E838)
- motoros (E810–E823)
- vasúti (E800–E807)
- egyéb közúti jármű (E825–E827)

Az olyan baleset osztályozásánál, amelynél a szállítás több fajtája együttesen szerepel, a szállítási balesetek fenti elsőbbségi sorrendjét kell figyelembe venni.

Nem sorolható a szállítási balesetek közé a baleset

azoknál a sportoknál, ahol a szállítás hozzátartozik a sporttevékenységhez (például baleset sífelvonóval kapcsolatosan, vízi síző balesete),

olyan járművekkel kapcsolatosan, amelyek ipari létesítmények részét képezik, és csak ipartelepeken belül használatosak,

ha szállítás közben történik ugyan, de a szállítási eszközhöz társuló kockázattal nincsen összefüggésben (például hajón sportolás, szórakozás, vonaton ittas állapotban szerzett sérülés),

olyan személyeknél, akik mozgásban nem levő szállítóeszközök vagy járművek karbantartásával vagy javításával vannak elfoglalva, hacsak a sérülést nem egy másik mozgásban levő jármű okozta.

(b) *Vasúti baleset* az a szállítási baleset, amely vasúti szerelvényrel vagy síneken közlekedő egyéb vasúti járművel kapcsolatosan fordul elő függetlenül attól, hogy mozgásban volt-e a jármű vagy sem.

Nem tekinthetők vasúti balesetnek a

fűtőházban, fordítókorongon, javító műhelyben történő vagy a

vasút egyéb területén vonattal

vagy vasúti járművel kapcsolatban nem levő balesetek.

(c) *Vasúti szerelvény vagy vasúti jármű* az a szállítási eszköz, amelyet sín-pályán való közlekedésre terveztek hozzákapcsolt kocsikkal vagy anélkül.

E csoportba tartoznak:

vasúti szerelvény, vonat

bármilyen erővel (gőzzel) (elektromos árammal) (diesel motorral) vontatott vagy meghajtott

földalatti

magasvasúti

egy sínű, két sínű

⁴International Classification of Diseases, 1965 Revision; Volume 1. World Health Organization. Geneva, 1967. 313–330. old.

sikló

függőpályás fogaskerekű

helyiérdekű villamosvasúti (szerelvény) (kocsi), amikor kifejezetten saját zárt, egyéb közlekedésre tilos pályán működik, egyéb vasúti pályán közlekedésre tervezett járművek (motoros, kézi hajtány, pályakocsi, darukocsi stb.).

Nem tartozik e csoportba a

helyiérdekű villamosvasúti (szerelvény) (kocsi), ha olyan sínpályán közlekedik, amely a közútnak vagy úttestnek részét képezi (lásd (m) definíciót is).

(d) *Vasút vagy vasúti pálya* olyan síneken való közlekedésre kiépített pályatest, melyet utasok, teheráru vagy egyéb gördülő állomány szállítására használnak, és amelyen egyéb közjármű-forgalom tilos.

(e) *Motoros járműbaleset* az a szállítási baleset, amely motoros járművel kapcsolatosan fordul elő. Attól függően, hogy a baleset közúton vagy máshol történik, beszélünk motoros jármű közlekedési vagy motoros jármű nem közlekedési balesetről.

Nem sorolható e csoportba:

a sérülés vagy károsodás, ha a baleset elemi csapás miatt vagy akkor történik, amikor a motoros járművet nem saját motorjának működtetésével egy másik szállítóeszközre fel vagy arról lerakják.

(f) *Motoros jármű közlekedési baleset* az a motoros járműbaleset, amely közúton történik (ott kezdődik, végződik vagy részlegesen magába foglalja közúton a járművet). Elfogadhatjuk, hogy a motoros járműbaleset a közúton történt, amennyiben egyéb helyet nem jelöltek meg.

(g) *Motoros jármű nem közlekedési baleset* az a motoros járműbaleset, amely teljes egészében a közúton kívül bármely más helyen történik.

(h) *Közút (országút) vagy utca* minden útnak vagy térnek saját vonalai (vagy egyéb határvonalak) közötti teljes szélessége, amelynek bármely része szokás vagy jog szerint a közönség rendelkezésére áll közúti közlekedés céljából. Az úttest a közútnak járműforgalomra kijelölt, kiépített és rendszeresen használt része.

Közútnak kell tekinteni:

a kikötőkhöz, középületekhez, állomásokhoz vezető (nyilvános) utakat is.

Nem tartozik a közút fogalmába:

(magán) műút,

kocsifelhajtó, rampa,

gépkocsi parkoló helyek,

terek távol a közúttól,

bányában, ipartelepeken, kőfejtőkben,

rakodó telepeken, magán telkeken, mezőgazdasági üzemekben és a repülőtereken levő utak.

(i) *Motoros jármű* minden olyan gépi vagy elektromos erővel meghajtott, nem síneken működő eszköz, amelyen vagy amely által személyt vagy árut lehet szállítani vagy vontatni a közúton. A motoros jármű által vontatott bármely tárgy, mint például pótkocsi, utánfutó, partmenti forgalmat lebonyolító (kereskedelmi) hajó, szán vagy lakókocsi a motoros jármű részének tekintendő.

A motoros járművek közé tartoznak:

autó (bármely fajta)

autóbusz (bármely fajta)

erőgépek, mezőgazdasági és ipari munkagépek, úthenger, traktor, vontató (lánctalpas is), dömper, katonai tank, útgyalu (gléder) vagy hasonló kerekes vagy abroncsos járművek, amikor saját (gépi) erejük által közlekednek,

motorkerékpár

robogó vagy segédmotoros kerékpár

trolibusz, ha nem síneken közlekedik

teherautó

nyerges vontató (camion)

motorizált tűzoltó fecskendő.

Nem sorolhatók a motoros járművek közé:

az olyan eszközök, amelyeket kizárólag valamely létesítmény vagy hozzátartozó terület határain belül személyek szállítására és anyag mozgatására használnak, mint például:

elektromos poggyász- vagy postatargonca, kizárólag vasúti állomáson belüli használatra

elektromos targonca kizárólag ipartelepeken belüli használatra épületi emelő (daruk) (liftek),

mozgó futódaru, híddaru,

szénszállító kocsi bányában.

(j) *Motorkerékpár* olyan kétkerekű motoros jármű, amelynek egy vagy két lovaglós nyerge van. Oldalkocsi tartása céljából gyakran harmadik kerékkel is ellátják. Az oldalkocsit a motorkerékpár részének kell tekinteni.

E csoportba tartoznak a

motorizált kerékpár, robogó és tricikli is.

(k) *Motoros jármű vezetője* a motoros jármű(ben)(vön) tartózkodó azon személy, aki azt működteti vagy szándékában áll azt működtetni. A motoros jármű(ben)(vön) illetékesen tartózkodó többi személyt utasnak tekintjük.

(l) *Egyéb közúti jármű* – a motoros jármű kivételével – minden olyan eszköz, amely(ben)(lyel) személyek vagy járnak vagy szállíthatók a közúton.

E csoportba tartoznak:

állat által húzott (bármilyen fajta fogatolt) jármű

szállításra felnyergelt állat

személyt vivő állat

pedálos kerékpár

tricikli

villamos.

Nem sorolható e kategóriába a gyalogos szállítási eszköz (lásd (p) definíció).

(m) *Villamos* a városi településeken belül elsődlegesen személyek szállítására tervezett és használt, síneken közlekedő eszköz. Általában vonatkoznak rá a normális közlekedési kontroll jelzések, és nagyrészt olyan pályatesten üzemel, mely a közútnak részét képezi.

A villamoson, (a sínpályához kötött), trolibuszon kívül ide tartozik a helyi-érdekű vasúti (szerelvény) (kocsi) is, amikor úgy jelölték meg, hogy közúton vagy utcán közlekedik.

(n) (Pedálos) kerékpár a közúti szállításban részt vevő minden olyan jármű, amely kizárólag pedállal működik.

E csoportba tartozik a (pedálos) kerékpár és a tricikli.

Nem sorolható e kategóriába a motoros járművel vontatott pedálos kerékpár.

(o) (Pedálos) kerékpáros az a személy, aki (pedálos) kerékpáron vagy ilyen járműhöz kapcsolt oldalkocsiban közlekedik.

(p) Gyalogos szállítási eszköz minden olyan emberi erőt igénylő eszköz, amelyen a gyalogos a gyaloglástól eltérő módon haladhat vagy amely által a gyalogló személy egy másik gyalogost mozgásba hozhat.

E kategóriába tartoznak:

gyermek (sport) kocsi	sí
görkorcsolya	szánkó
korcsolya	targonca, talicska (kézi)
rokkant kocsi	tolókocsi (szék)
roller	

(q) Gyalogos a balesettel kapcsolatosan az a személy, aki a baleset időpontjában nem utazott motoros (jármű)vön(ben), vasúti (szerelvényen) (járműben), villamoson, állat által húzott vagy egyéb járművön, kerékpáron vagy állaton.

A gyalogosok közé tartoznak:

gyalogos
gyalogos szállítási eszközben levő vagy azt működtető személy
jármű abroncsát cserélő vagy motor javítását végző személy.

(r) Vízi jármű minden olyan eszköz, amelyet a vizen utasok és áru szállítására használnak.

(s) Csónak lapáttal, evezőkkel vagy kismotorral hajtott olyan vízi jármű, amely tíznél kevesebb utas befogadására készült.

E csoportba tartoznak:

csónak k.m.n.	szkiff
dingi	tolórudas ladik
evezős csónak	tutaj
kenu	versenycsónak (bármely fajta)
laposfenekű halászcsonak	vitórlás
motoros csónak	

Nem sorolható e kategóriába:

bárka vagy dereglye
jacht
mentőcsónak (amelyet hajó kiürítésére használnak)
tutaj, amennyiben lehorgonyozták és hajókikötőként (stég) használják.

(t) Légi jármű minden olyan eszköz, amelyet levegőben utasok és áru szállítására használnak.

E kategóriába tartoznak:

repülőgép (bármely fajta)	vitórlázó repülőgép
légihajó (kormányozható) (motoros)	ejtőernyő
helikopter	űrhajó.
katonai (bombázó) repülőgép	

(u) Kereskedelmi légi jármű – a katonai légi járművek kivételével – bármely eszköz, amely légi úton kollektív utas- vagy teheráru-szállítására szolgál, tekintet

nélkül arra, hogy kereskedelmi útvonalakon haszonért vagy a kormányzat utasítására közlekedik.

VASÚTI BALESETEK (E800–E807)

A sérült személy azonosítására a vasúti balesetknél a következő negyedik számjegyű alcsoportosítást használhatjuk:

.0 Vasúti alkalmazott

Bármely személy, aki munkaköri beosztása alapján – akár a vasúttársaságon keresztül, akár más módon – kapcsolatban áll a vasúttal, így a vasúti balesetbe keveredés megnövekedett kockázatával néz szembe.

E kategóriába tartoznak:

- (mozdony)vezető, fűtő
- kalauz, fékező, vonatkísérő
- étkezőkocsi, mozgó utasellátó személyzet
- hálókocsi kísérő (kalauz)
- tolató munkás (személyzet)
- mozgó posta (személyzet).

.1 Utas vasúton

Bármely személy, aki vonaton utazásra jogosult, kivéve a vasúti alkalmazottat (lásd fent).

Kizárja az állomáson utazási szándékkal várakozó utast (.8) és a vasúti járművön jogtalanul tartózkodó személyt (potyautast) (.8).

.2 Gyalogos

Lásd a (q) definíciót.

.3 Kerékpáros

Lásd az (o) definíciót.

.8 Egyéb megjelölt személy

E csoportba tartoznak:

- az állomáson utazási szándékkal várakozó utas
- a vonathoz utast kísérő személy
- a vasúton jogtalanul utazó személy, potyautas
- közúti jármű utasa.

Kivéve a vasúti járművön, motoros járművön vagy kerékpáron utazó személyt.

9. K.m.n. személy

E800 Vasúti baleset, összeütközés gördülő állománnyal⁵

E tételbe tartozik:

- összeütközés vasúti vonal (szerelvény) vagy bármely fajta és k.m.n. vasúti járművek között,
- kisiklás megelőző összeütközéssel gördülő állománnyal vagy k.m.n.

E801 Vasúti baleset, összeütközés egyéb objektummal

E tételbe tartozik:

- a vasúti vonatnak (szerelvénynek) (járműnek) összeütközése ütköző bakkal

⁵A további szövegrészben szereplő k.m.n. betűket „a külön megjelölés vagy minősítés nélkül (i)” rövidítésére használjuk.

sínekre esett fával, sziklával
szállításban levő vagy nem magánjáró (nem motoros) mezőgazdasági géppel
sorompóval
peronnal
villamossal
egyéb nem motoros járművel
bármely egyéb tárggyal.

Nem sorolható e tételhez az összeütközés légi (E840–E845) és motoros járművel (E810).

E802 Vasúti baleset, kisiklás megelőző összeütközés nélkül

E tételbe tartozik a vasúti vonat (szerelvény) (jármű) bármely fajta kisiklása, felborulása vagy sínekről történő lefutása, ha nem előzte meg összeütközés vagy (kazán) robbanás.

E803 Vasúti baleset, robbanás, tűz, égés miatt

E tételbe tartoznak:

(gőzmozdony) kazánrobbanás
égések a vasúti mozdonytól
(le)forrázás vasúti mozdonyból kiáramló gőztől
tűz vonaton.

Nem sorolható e tételhez a robbanás, tűz, ha összeütközés (E800) vagy kisiklás (E 802) előzte meg.

E804 Esés vonat(ban)(ra)(ból)(ról)

E tételbe tartozik a (ki)(le)esés:

összeütközés, kisiklás vagy robbanás említése nélkül
vasúti vonatra (szerelvényre) felszállás vagy arról leszállás közben.

Nem sorolható e tételhez az esés, amikor összeütközés, kisiklás vagy robbanás miatt fordul elő (E800–E802).

E805 Elgázolás, elütés gördülő állomány által

E tételbe tartozik a vasúti vonat (szerelvény) vagy bármely része általi
összezúzatás
megsérülés
(fel)lökés

E806 Egyéb megjelölt vasúti baleset

E csoportba tartozik:

(meg)ütés vasúti vonatban vagy arról eső tárgy által,
sérülés vasúti vonaton ajtótól vagy ablaktól,
vasúti vonat (szerelvény) (jármű) megüttetése az alábbiak által:
görgeteg, lavina
eső
föld, szikla, fa, egyéb tárgy
földcsuszamlás (omlás).

E807 Vasúti baleset a természet k.m.n.

E tételbe tartozik:

vasúti pályán k.m.n.
talált hulla
sérült személy
vasúti baleset k.m.n.

MOTOROS JÁRMŰ KÖZLEKEDÉSI BALESETEK (E810–E819)

A sérült személy azonosítására a motoros járműbalesetknél a következő negyedik számjegyű alcsoportosítást használhatjuk fel:

.0 Motoros jármű vezetője, kivéve a motorkerékpár vezetőjét
Lásd (k) definíciót.

.1 Utas motoros járműben, kivéve a motorkerékpáron utazót
Lásd (k) definíciót.

.2 Motorkerékpár-vezető
Lásd (k) definíciót.

.3 Motorkerékpár utasa
Lásd (k) definíciót.

.4 Villamos utasa

.5 Állaton lovagló személy; fogatolt jármű utasa

.6 Kerékpáros
Lásd (o) definíciót.

.7 Gyalogos
Lásd (q) definíciót.

.8 Egyéb megjelölt személy

E csoportba tartozik:

fentiekbe nem sorolható egyéb jármű utasa,
vasúti vonaton (szerelvényen) levő, balesetbe belekeveredett személy,
motoros járművön illetéktelenül tartózkodó személy, potyautas.

.9 K.m.n. személy

E810 Motoros jármű közlekedési baleset, összeütközés vonattal

E tételbe tartozik az összeütközés motoros jármű és vasúti vonat vagy bármely másfajta vasúti jármű között.

E811 Motoros jármű közlekedési baleset, összeütközés villamossal

E tételbe tartozik az összeütközés motoros jármű és villamos vagy helyiérdekű vasúti (szerelvény) (kocsi) között, amikor közút részét képező pályán közlekedik.

E812 Motoros jármű közlekedési baleset, összeütközés másik motoros járművel

E tétel tartalmazza a k.m.n. motoros jármű összeütközését is.

E813 Motoros jármű közlekedési baleset, összeütközés egyéb járművel

E tételbe tartozik az összeütközés bármely fajta motoros jármű és egyéb közúti (nem motoros szállítási) jármű között mint például
személyt vivő állat (pedálos) kerékpár és
fogatolt jármű tricikli között.

Nem sorolható e tételhez az összeütközés légi járművel (E840–E845), villamossal (E811) és gyalogos szállítóeszközzel (E814).

E814 Motoros jármű közlekedési baleset, összeütközés gyalogossal

E tételbe tartozik:

összeütközés gyalogos vagy gyalogos szállítási eszközt használó személy és bármely fajta motoros jármű között
bármely fajta motoros jármű által vonszolt, elütött vagy elgázolt gyalogos.

E815 Motoros jármű közlekedési baleset, egyéb összeütközés

E tételbe tartozik bármely fajta motoros jármű összeütközése a közúton (felügyelet) (kísérő) nélküli állattal földcsuszamlással (-omlással) úttestre zuhant kővel vagy fával rögzített, mozgatható, mozgó tárggyal.

Nem sorolható e tételhez az összeütközés a közúton kívül levő tárggyal, ha nem összeütközéses motoros jármű közlekedési balesetből származik (E816), valamint olyan tárggyal, amely normális körülmények között a közúton kívül lehetett, és nem állapították meg, hogy azon rajta lett volna (E816).

E816 Összeütközés nélküli motoros jármű közlekedési baleset, a gép feletti uralom elvesztése miatt

E tétel tartalmazza a motoros járműnek megelőző összeütközés nélküli lefutását közútról összeütközését közúton (fel)borulását, farolását kívüli tárggyal (fával)

E817 Összeütközés nélküli motoros jármű közlekedési baleset, be-, illetve kiszállás közben

E tételbe tartozik be-, illetve ki(le)szállás közben:

leesés az autóbusz lépcsőjéről megsérülés a jármű mozgó részétől
kiesés az úttestre autóból motoros jármű ajtaja általi megcsapatus.

E818 Egyéb összeütközés nélküli motoros jármű közlekedési baleset

E tételbe a közúton mozgásban levő motoros jármű alábbi balesetei tartoznak: motoros jármű

által termelt szénmonoxid gáztól keletkezett balesetszerű mérgezés

bármely részének törése, robbanása

(ben) (ről) (re) eső tárgy

felé vagy arra hajított tárgy

esés, ugrás vagy lelökődés motoros járműről

motoros járműben kezdődő tűz

sérülés a motoros jármű mozgó részétől

ütés a motoros jármű bizonyos részének vagy a járműben levő tárgynak lódulása miatt

ütés a motoros járműbe vagy afelé hajított tárgy által.

E819 Motoros jármű közlekedési baleset a természet k.m.n.

E tételbe tartozik:

motoros jármű közlekedési baleset k.m.n.

közlekedési baleset k.m.n.

közúton talált sérült személy.

NEM KÖZLEKEDÉSI MOTOROS JÁRMŪBALESETEK (E820–E823)

E csoportba az olyan összeütközéses és nem összeütközéses motoros jármű-balesetek tartoznak, amelyek teljes egészükben a közúton kívül történnek.

E820 Nem közlekedési motoros járműbaleset, összeütközés mozgó objektumokkal

E tételbe tartozik a nem közúton történt összeütközés motoros jármű és az alábbiak között:

másik motoros jármű

gyalogos

nem motoros jármű

egyéb mozgó tárgy.

állat

Nem sorolható e tételhez az összeütközés légi járművel vagy abból eső tárggyal (E840–E845).

E821 Nem közlekedési motoros járműbaleset, összeütközés álló objektummal

E tételbe tartozik az összeütközés nem közúton motoros jármű és rögzített, mozgatható, de nem mozgásban levő tárgyak között.

E822 Nem közlekedési motoros járműbaleset, be-, illetve kiszállás közben

E tételbe tartozik nem közúton a motoros járműre felszállás, illetve arról leszállás közben(i)

esés

megcsapatás a motoros jármű ajtaja által
sérülés a motoros jármű mozgó részétől.

E823 Nem közlekedési motoros járműbaleset, egyéb és k.m.n. természetű

E tételbe tartoznak:

a nem közúton mozgásban levő motoros jármű alábbi balesetei:
motoros jármű

által termelt szénmonoxid gáztól keletkezett balesetszerű mérgezés

bármely részének törése, robbanása

(ben) (ről) (re) eső tárgy

felé vagy arra hajított tárgy

esés, ugrás vagy lelöködés motoros járműről

motoros járműben kezdődő tűz

sérülés a motoros jármű mozgó részétől

ütés a motoros jármű bizonyos részének vagy a járműben levő tárgynak
lódulása miatt

ütés a motoros járműbe vagy afelé hajított tárgy által

motoros jármű nem közlekedési balesete k.m.n.

Nem sorolható e tételhez a szénmonoxid, vagy álló motoros járműből járó motornál kipufogó gáz miatti balesetszerű mérgezés (például garázsban) (E 873), az esés álló motoros jármű(ből)(ben) (E884) és álló motoros jármű(ben)(ről) eső tárgy okozta baleset (E916).

EGYÉB KÖZÜTI JÁRMŪBALESETEK (E825–E827)

Az egyéb közúti járműbalesetek olyan szállítási balesetek, amelyek nincsenek semmiféle kapcsolatban motoros járművekkel.

E825 Villamosbaleset

.0 *Gyalogosnál*

Lásd (q) definíciót.

.1 *Kerékpárosnál*

Lásd (o) definíciót.

.2 *A villamos utasánál*

.8 *Egyéb megjelölt személynél*

Ide tartozik:

a nem motoros jármű utasa, a fentieket kivéve
állat lovasa.

.9 *K.m.n. személy balesete*

Ide tartozik:

baleset a villamosról le-, illetve felszállás közben

összeütközés villamos és az alábbiak között:

- állat
- bármely rögzített, mozgó, mozgatható tárgy, kivéve amikor motoros jármű, vasúti vonat vagy légi jármű hozta mozgásba
- nem motoros közúti jármű
- gyalogos
- egy másik villamos
- villamos kisiklása
- esés villamos(ban) (on) (ról)
- tűz villamoson
- sérülés a
 - villamos ajtajától
 - villamosra vagy abból eső tárgy által
 - villamos bármely részétől
- villamos baleset k.m.n.

Nem sorolható e tételhez az összeütközés villamos és légi jármű (E840–E841) motoros jármű (E811) és vasúti jármű között (E801)

E826 Kerékpárbaleset

.0 *Gyalogosnál*

Lásd (q) definíciót.

.1 *Kerékpárosnál*

Lásd (o) definíciót.

.8 *Egyéb megjelölt személynél*

Ide tartozik:

a nem motoros jármű utasa, a fentieket kivéve állat lovasa.

.9 *K.m.n. személy balesete*

Ide tartozik:

pedálos kerékpár bármely részének törése
összeütközés pedálos kerékpár és az alábbiak között:

- állat
- egy másik pedálos kerékpár
- nem motoros jármű, kivéve a villamost
- gyalogos
- egyéb rögzített, mozgatható, mozgó tárgy, amelyeket nem motoros jármű, vasúti vonat vagy légi jármű hozott mozgásba,
- pedálos kerékpár kerekének deformálódása
- esés bicikliről vagy egyéb (pedálos) kerékpárról
- ütés a biciklire eső vagy arra hajított tárgytól
- pedálos kerékpár
 - felborulása
 - baleset k.m.n.

Nem sorolható e tételhez a kerékpár összeütközése légi (840–E845) motoros (E813) vasúti járművel (E801) és villamossal (E825).

E827 Egyéb nem motoros közúti járműbaleset

.0 *Gyalogosnál*

Lásd (q) definíciót.

.8 Egyéb megjelölt személynél

Ide tartozik:

a nem motoros jármű utasa, a villamosét és a (pedálos) kerékpárét kivéve állat lovasa.

.9 K.m.n. személy balesete

Ide tartozik:

jármű bármely részének törése

összeütközés, a motoros jármű, pedálos kerékpár, illetve villamos kivételével bármely közúti jármű és az alábbiak között:

állat

fogatolt jármű

egyéb nem motoros közúti jármű, a villamost és a (pedálos) kerékpárt kivéve bármely rögzített, mozgatható, mozgó tárgy között, kivéve amikor azokat motoros, légi jármű, vasúti vonat, pedálos kerékpár vagy villamos hozta mozgásba

gyalogos

esés járműből

jármű felborulása.

Nem sorolható e tételhez az összeütközés légi (E840–E845), motoros járművel (E813), kerékpárral (E826), vasúti járművel (E801), villamossal (E825).

VÍZI SZALLÍTÁSI BALESETEK (E830–E838)

A sérült személy azonosítására a vízi szállítási balesetknél az alábbi negyedik számjegyű alcsoportosítást használhatjuk fel:

.0 Csónak utasa

Lásd (s) definíciót.

.1 Egyéb vízi jármű utasa – személyzet

Ide tartoznak:

vízi jármű működtetésével elfoglalt személyek

utasellátást biztosító személyek (kabin kiszolgáló személyzet, hajóorvos, felszolgáló személyzet),

olyan személyek, akik az utazás folyamán a hajón dolgoznak egyéb minőségben (zenész a zenekarban, a boltok és kozmetikai szalonok alkalmazottai).

.2 Egyéb vízi jármű utasa – nem személyzet

Ide tartozik:

utas

mentőcsónak utasa a hajó kiürítése után, kivéve a személyzetet.

.3 Dokkmunkások, rakodómunkások

Ide tartoznak a hajók ki-, illetve berakodására a dokkokban alkalmazott rakodómunkások.

.8 Egyéb megjelölt személy

Ide tartozik:

utast vagy személyzet tagját kísérő személy

hajót meglátogató személy

kivándorlási vagy vámhivatalok személyzete a hajó fedélzetén

hajó vagy annak része által elütött úszó személy vagy vízi síelő.

.9 K.m.n. személy

E830 Elmerülést okozó vízijármű-baleset

Ez a tétel tartalmazza az elmerülést, illetve vízbe fulladást az alábbiak miatt:
 csónak felborulása megsérült vízi járműről esés, ugrás
 csónak elmerülése hajó (el)süllyedése
 égő hajóról esés vagy leugrás bármely vízijármű-baleset.

E831 Egyéb sérülést okozó vízijármű-baleset

Az elmerülést, illetve vízbe fulladást kivéve e tételbe tartozik a vízijármű-baleset következményeként bármely sérülés, mint például esés összeütközés vagy egyéb vízijármű-baleset miatt elütés csónak vagy bármely része által a sérült csónakból kiesés vagy ugrás után

(meg)égés (meg)égés a hajón keletkező tűzvész miatt
 összezúzatás összeütközés után a hajók között
 összezúzatás mentőcsónak által a hajó kiürítése után
 sérülés összeütközéssel kapcsolatos vízijármű-balesetnél
 ütés vízijármű-baleset következtében eső tárgy által.

Nem sorolhatók e tételhez az égések a hajón lokalizált tűztől vagy robbanástól (E837).

E832 Egyéb balesetszerű elmerülés vagy vízbefúlás a vízi szállításban

E tételbe tartozik az elmerülés vagy vízbe fulladás olyan baleset következményeként, amely nincs összefüggésben vízijármű-balesettel, mint például vízbe vagy tengerbe esés

hajóról
 hajóhídról
 fedélzetről

kidobás a hajó korlátján át a hajó mozgása által
 lesodrás a hajóról hullám által.

E833 Esés lépcsőkről vagy létrákról a vízi szállításban

Ez a tétel a vízi szállításban a hajólétrákon vagy lépcsőkön történő (le)esést tartalmazza.

Nem sorolható e tételhez az esés a vízi jármű balesete miatt (E831).

E834 Egyéb esés a vízi szállításban egyik szintről egy másikra

Ez a tétel a vízi szállításban az alábbi baleseteket tartalmazza:

(le)esés

egyik fedélzetről a másikra
 fedélzeti nyíláson át
 függőágyról
 hálóhelyről
 hajófenékbe

(le)esés

hajóhídról a fedélzetre vagy
 a kikötőre
 hajón magaslatról
 rakodótérbe
 vitorlázatról, árbócozatról.

Nem sorolható e tételhez az esés a vízi jármű balesete miatt (E831).

E835 Egyéb és k.m.n. esés a vízi szállításban

Ez a tétel a vízi szállításban az alábbi baleseteket tartalmazza:

(el)esés, elcsúszás

azonos szinten

fedélzeten

hajón k.m.n.

nedves vagy olajos fedélzeten

törések a vízi szállításban k.m.n.

Nem sorolható e tételhez az esés a vízi jármű balesete miatt (E831).

E836 Gépi baleset a vízi szállításban

Ez a tétel a vízi szállításban az alábbi felsorolt gépek által okozott sérüléseket tartalmazza:

fedélzeti	mosodai
géptermi	rakodó.
hajókonyhai	

E837 Robbanás, tűz, égés a vízi szállításban

Ez a tétel a vízi szállításban az alábbiakat tartalmazza:

égés, forrázás, sérülés hajókazán-robbanástól
égés a hajón lokalizált tűztől.

Kizárja a hajón tűzvésztől származó égéseket (E831).

E838 Egyéb és k.m.n. vízi szállítási baleset

Ez a tétel a vízi szállításban az alábbiakat tartalmazza:

balesetszerű mérgezés a hajón gázoktól vagy füsttől
elütés a csónak vagy a csónak bármely része által a csónakból történő
kiesés után

összenyomatás, összezúz(ód)ás

eső tárgy által a hajón vagy ki-, illetve berakodás közben
hajók között vízijármű-baleset nélkül

túlságos nagy hőség hatása a

gépkezelő teremben

gépteremben

gőzteremben

kazánházban

ütés víziszívás közben (összeütközés a vízi sízó és csónak vagy hajó között)
vízijármű-baleset k.m.n.

LÉGI ÉS ŪRKÖZLEKEDÉSI BALESETEK (E840–E845)

A sérült személy azonosítására a légi és ūrközlekedési baleseteknél az alábbi negyedik számjegyű alcsoportosítást használhatjuk:

.0 Ūrjármű utasa**.1 Katonai légi jármű utasa**

E tételbe tartozik a (szárazföldi) (tengeri) (légierő) katonai légi járművében
személyzet
utas (polgári) (katonai)
katonaság.

.2 Kereskedelmi légi jármű utasa – személyzet

Ide tartozik:

navigátor	segédpilóta
parancsnok	utaskísérő(nő)
pilóta	stewardess, légikisasszony.

.3 Kereskedelmi légi jármű egyéb utasa

Ide tartozik:

légijármű-személyzet

oktató repülésen

ha nem képezi részét a gép személyzetének

utas repülőgépen.

.4 Egyéb és k.m.n. légi jármű utasa

Ide tartozik a nem katonai vagy kereskedelmi légi jármű, mint például rendőrségi vagy magán légi jármű személyzete utasa.

.5 Földi személyzet, a légi társaság alkalmazottjai

Ide tartoznak a (polgári vagy katonai) repülőtereken vagy kilövő pályákon alkalmazott személyek, akik a légi járműnek nem utasai.

.8 Egyéb megjelölt személy

Ide tartozik:

önkéntesen ejtőernyős ugrást végző személy
személy a repülőtéren kívül

látogató a repülőtéren.

.9 K.m.n. személy**E840 Baleset motoros légi járműnél fel-, illetve leszállás közben**

E tételbe tartozik a motoros légi járműnél a baleset fel-, illetve leszállás közben, mint például
kényszerleszállás
lezuhanás
összeütközés bármely rögzített, mozgó vagy mozgatható tárggyal
robbanás, tűz a motoros légi járművön.

E841 Baleset a motoros légi járműnél egyéb és k.m.n. okból

E tételbe tartozik a motoros légi járműnél bármely baleset (át)haladás közben, vagy amikor nem jelölték meg sem azt, hogy a jármű (át)haladásban volt, sem azt, hogy fel-, illetve leszállást végzett, mint például
légi jármű
baleset k.m.n.
lezuhanás vagy összeroncsolódás k.m.n.
lezuhanás vagy összeroncsolódás k.m.n.
összeütközés bármely tárggyal (át)haladás közben
robbanás vagy tűz a légi járművön (át)haladás közben.

E842 Baleset nem géperejű légi járműnél

E tételbe tartozik bármely baleset
léggömbnél, léghajónál

vitorlázó repülőgépnél.

E843 Esés légi jármű(ben)(re)(ből)(ről)

E tételbe tartoznak az alábbi balesetek:

(el)(ki)esés (bármely fajta) légi jármű(ben)(re)(ből)(ről) (át)haladás, fel-, illetve leszállás végzése közben, kivéve amikor a légi járműnél történt baleset következményeként fordult elő
bármely baleset a légi járműnél be-, illetve kiszállás közben.

E844 Egyéb megjelölt légi közlekedési balesetek

E tételbe a légi jármű balesete nélküli, de a légi járművel kapcsolatos baleset tartozik, mint például

beszívás sugár (lök)hajtású gépbe

mérgezés a légi jármű által termelt szénmonoxidtól haladás közben

sérülés

ütés

forgó légcsavartól

légi jármű által

kényszer ejtőernyős leszállás közben

légi járműből eső tárgy által.

légi jármű gépi berendezéseitől

Nem sorolható e tételhez a légibetegség (E903), a nagy magasság (E902) és az alacsony hőmérséklet hatásai (E901), valamint a sérülés a légi jármű balesete miatti ejtőernyős leszállásnál (E840–E842).

E845 Űrhajózásnál előforduló balesetek

E tételbe tartozik:

- kilövőpálya baleset
- űrhajózással kapcsolatos bármely baleset.

*

A fentiekben a nemzetközi osztályozásnak csak a szállítási balesetekre vonatkozó részével foglalkoztunk. Amint látjuk, a 8. revízió alkalmával az űrhajózás baleseteire is figyelemmel voltak, és külön tételt szenteltek besorolásuknak. A kizáró megjegyzéseknél a zárójelben megadott tételszámok, amelyek a megjelölt betegségek, állapotok besorolási helyét jelentik, tartozhatnak az osztályozás egyéb területeihez is, mint például a nagy magasság hatásai (E902), kipufogógáz-mérgezés garázsban (E873). Fel kell hívnunk a figyelmet még a zárójel speciális használatra is. A zárójelet az általános használata mellett olyan szavak, szórészek, ragok körülzárására is alkalmazzuk, amelyek jelen is lehetnek meg nem is a megadott kifejezésben anélkül, hogy besorolásukat az érintené.

A fenti háromszámjegyű tételek az osztályozás gerincét képezik. A szállítási balesetek osztályozását e kereten belül legalább el kell végezni az ajánlott négyszámjegyű altételek esetleges felhasználásával. Természetesen az üzembiztonsági és közlekedésrendészeti szakemberek olyan sajátos szempontok figyelembevételével kibővíthetik feldolgozásaikat, vizsgálataikat, amelyeket területükön a balesetek megelőzése érdekében szükségesnek tartanak. Így a közúti baleseteknél a kiváltó tényezők, mint például a gyorsajtás, a szabálytalan előzés, az elsőbbség meg nem adása stb. megfigyelését elsőrendűen fontosnak tartjuk. A különböző értelmű feldolgozásoknál azonban az adatok összehasonlíthatósága miatt figyelemmel kell lenni arra, hogy a nemzetközi osztályozás tételeinek tartalmi egyöntetűségét megfelelően biztosítsák.

Befejezésül meg kell említenünk, hogy összeállításunkban a szállítási balesetekre vonatkozó tételek címeit az Egészségügyi Minisztérium kiadás alatt levő hivatalos kiadványa szerint adtuk meg, amelyek azonosak a Központi Statisztikai Hivatal által kiadásra kerülő Népmozgalmi Kézikönyvben szereplő tételcímekkel is.

РЕЗЮМЕ

Во водной части своей статьи автор занимается постоянно возрастающим значением транспортного травматизма, уделяя особое внимание травмам, вызванным моторными транспортными средствами. В Венгрии число смертей по причине травм в течение последнего десятилетия возросло на 52%, а травм, вызванных моторными транспортными средствами, на 122%, причем в 1970 году их число опять увеличилось на 1/5 по сравнению с 1969 годом. Принимая во внимание приведенные международные данные автор отмечает, что в случае таких темпов роста смертность вскоре превзойдет также и превышающие средние уровни международные показатели. Он приводит методологическую справку о XVIII главной группе Международной номенклатуры болезней, в рамках которой осуществляется классификация травм. Он останавливается на возможности двух видов классификаций (по внешней причине и характеру) и отмечает значение позиций, обозначенных через E и N. Подчеркивается, что в интересах однородности и сопоставимости данных является важным знать определения понятий и границы содержания отдельных позиций.

В дальнейшей части статьи автор на основании официальной публикации Всемирной Организации Здравоохранения излагает определения и примеры, касающиеся транспортного травматизма, а затем переходит к классификации по внешним причинам травм, вызванных средствами железнодорожного, моторного, водного и воздушного транспорта. Помимо позиций, отмеченных трехзначными цифрами, автор приводит также принятую и рекомендуемую классификацию по субпозициям, обозначаемую четырехзначными цифрами; определяет содержание отдельных позиций и в случае надобности применяет исключаящие примечания.

В заключение автор отмечает, что международная номенклатура, которую можно считать общей номенклатурой, не исключает возможности обработки согласно иным точкам зрения, которые, в свою очередь, не нарушают однородности содержания международной классификации.

SUMMARY

In the first part of his article the author deals with the continuously growing importance of accidents caused by motor vehicles. The number of deaths caused by accidents during the last 10 years in Hungary has increased by 52% (within this category that caused by motor vehicles has increased by 122%) and has further grown by its one fifth from 1969 to 1970. Taking into consideration the data of international publications the author remarks that with this increase rate the number of deaths will shortly exceed the international levels above the medium level. The author gives a short methodological review of the main category of the International Classification of Diseases No. 27, which covers the group of accidents. He touches the possibility of applying two types of classifications (by external cause and by nature), and refers to the importance of the items marked by E and N. The author emphasizes that both the definitions and the exact knowledge of the scope of the different items are important for comprehensive and comparable data.

In the following part, on the basis of the official publications of the World Health Organization, the author reviews the definitions and provides examples of passenger accidents. Later on, he deals with the classification of accidents caused by railway, motor, water, and air vehicles by their external causes. Beside the three-digit items he also presents the four digit subdivisions adopted and where necessary he prescribes the scope of certain items and uses excluding remarks.

Finally, the author remarks that the international classification that can be taken as a classification frame does not preclude the possibility to process the data according to other aspects, this, however, may not trouble the unambiguous coverage of the items of the international classification.

A TERMELÉS HATÉKONYSÁGÁNAK FOKOZÁSA A KGST-TAGORSZÁGOKBAN*

M. USZIEVICS

A szocializmus és a kommunizmus építésének jelenlegi szakaszában a KGST-tagországokban a gazdasági növekedés mind nagyobb mértékben függ a társadalmi termelésnek a műszaki-tudományos haladás által kiváltott hatékonysága növekedésétől és intenzifikálásától. A gazdasági hatékonyság növelése közvetlenül megfelel a szocialista termelés alapvető céljának: a dolgozók növekvő szükségletei mind teljesebb kielégítésének. A gazdasági növekedés és a felhalmozás gyors és töretlen üteme mellett, ami a szocialista országok gazdaságpolitikai feladatainak megoldásához és a kapitalizmussal folytatott gazdasági versenyben az előrehaladáshoz nélkülözhetetlenül szükséges, az életszínvonal jelentős emelése az élő és a holt munka mind hatékonyabb felhasználása útján realizálható.

Az élő munka hatékonyságának növekedése termelékenységének emelkedésében, míg a holt munka hatékonyságának fokozódása az állóeszközök (mindegyik a gépek és berendezések) és a forgóeszközök (nyers-, tüzelő- és egyéb anyagok) jobb kihasználásában fejeződik ki, vagyis a termelés eszköz- és anyagigényességének csökkenésében. Ily módon a jelenlegi szakaszban a hatékonyság emelésének fő iránya: a fejlődés intenzív tényezőinek fokozása.

A társadalmi termelés hatékonyságának fokozása a termelésnek a műszaki-tudományos haladáson alapuló minden oldalú intenzifikálása révén, ez a gazdasági építés központi problémája a szocialista országokban. Az SZKP XXIII. kongresszusán a Szovjetunió 1966–1970. évi ötéves népgazdaságfejlesztési terve a fő gazdasági feladatot éppen így fogalmazta meg. A párt XXIII. kongresszusán az SZKP KB beszámolójában *L. I. Brezsnyev* hangsúlyozta: „Az új ötéves terv különösen nagy figyelmet fordít a tudományos és technikai haladás meggyorsítására és a társadalmi termelés hatékonyságának növelésére mint igen fontos gazdasági és politikai feladatra.”¹

Más KGST-tagországok kommunista és munkás pártjai is hasonló feladatokat tűztek ki. Lengyelországban például a termelés hatékonyságának emelése céljából az intenzív fejlődés útjára való áttérés feladatait a LEMP V. kongresszusán (1968. november) és a LEMP KB ezt követő pléniumain határozták meg. A LEMP KB VII., 1970. decemberi pléniumának határozataival összhangban kidolgozták azoknak a konkrét intézkedéseknek a rendszerét, amelyek az intenzív termelésre

*Problemü povüsenija éffektivnoszti proizvodstva v evropejszkih sztranah-cslenah SZÉV. *Voproszű Ékonomiki*. 1971. évi 2. sz. 78–86. old.

¹A kommunizmus újabb győzelmei felé. Az SZKP XXIII. kongresszusa. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1966. 54. old.

való áttérés feltételeinek megteremtésére irányulnak, megjelölik a tartalékok teljesebb kihasználásának, a munkatermelékenység emelésének, a műszaki haladást meghatározó termelési ágazatok gyorsított fejlődésének az útjait. Nagy figyelmet fordítanak a beruházások kivitelezésének javítására, a tudományos kutatások hatékonyságának fokozására és az anyagi ösztönzés rendszerének továbbfejlesztésére.

A Magyar Szocialista Munkáspárt KB 1970. júliusi ülésének a negyedik ötéves terv irányelveiről szóló határozatában található: „Gyorsítani kell a termelőerők fejlesztését, és a gazdasági hatékonyság szempontjából közelíteni kell a gazdaságilag fejlett országokhoz. Ezért a következő időszak központi feladata az egész gazdaság intenzív fejlesztése, a társadalmi munka termelékenységének és a népgazdasági jövedelmezőségnek a javítása.”²

A Román Kommunista Párt X. kongresszusának a gazdasági fejlődés perspektíváiról szóló irányelvei úgyszintén hangsúlyozzák, hogy a hatékonyság emelése központi feladat, amelynek megoldása az egész gazdasági tevékenység alapja.

A szocialista országokban a termelés hatékonyságának fokozásával kapcsolatos feladatok megoldásának a szükségessége már az 1966–1970. évekre szóló ötéves tervek kidolgozása idején felmerült. Az 1960-as években a gazdasági fejlődés ütemének lassulását előidéző okok, néhány ország gazdaságában keletkezett nehézségek és aránytalanságok elemzése megmutatta, hogy szűkültek, illetve csaknem kimerültek a gazdasági növekedés extenzív tényezőinek lehetőségei, és a továbbiakban e tényezők felhasználása nem gazdaságos. 1961–1965 között számos szocialista országban – Bulgáriában, Magyarországon, a Német Demokratikus Köztársaságban, Romániában – csökkent az anyagi termelés területén foglalkoztatottak száma, és Csehszlovákiában is lassult a foglalkoztatottak számának növekedési üteme. Ilyen körülmények között a termelésnek a régi műszaki és technológiai bázisra alapozott bővítését szolgáló beruházások növekedése a termelő alapok kihasználásának romlásához, hatékonyságuk csökkenéséhez vezetett. A munkatermelékenység növekedési ütemének gyorsítása érdekében szükségessé vált a termelési technika és technológia lényeges javítása, a beruházások fokozása azokban az ágazatokban, amelyek a műszaki haladást biztosítják. A technika és technológia tökéletesítése egyúttal elősegítené a társadalmi munka hatékonyabb felhasználását, a termelés anyagigényességének csökkenését.

A hatvanas évek közepétől kezdve a kommunista és a munkás pártok határozataiban az intenzív fejlődés útjára való áttérés követelménye jut kifejezésre. Az extenzív és intenzív fejlődés problémáját a KGST-tagországok közgazdasági irodalmában mind gyakrabban kezdték vitatni. Az intenzifikálás folyamata nagyon bonyolult és számos egymással kölcsönös kapcsolatban álló tényezőben fejeződik ki, amelyek mindegyike külön-külön csak egyoldalú és ezért torzított képet adhat az intenzifikálásról. Mindazonáltal e tényezők közül a legjellemzőbbek kiválasztása, szerepük tisztázása a gazdasági növekedés folyamatában rendkívül nagy jelentőségű a fejlődés helyes irányának kidolgozása szempontjából. Ezzel kapcsolatban érthető az a nagy figyelem, ami a szocialista országok közgazdasági részéről az extenzív és intenzív fejlődés kérdései iránt megnyilvánul.

Az intenzív fejlődés legjellemzőbb vonása és mutatója a munkatermelékenység nagy aránya a nemzeti jövedelem növekedésében. Amennyiben a nem-

²Népszabadság, 1970. július 19. (Kiemelés a szerzőtől.)

zeti jövedelem volumene visszatükrözi mind az élő munka, mind a termelési eszközök kihasználásának eredményeit (minél nagyobb viszonylagos megtakarításuk, annál nagyobb a nemzeti jövedelem volumene a társadalmi termékben), a munka társadalmi termelékenységé, amit a nemzeti jövedelemnek az anyagi termelés területén foglalkoztatottak számához való aránya mér, meghatározza nemcsak az élő, hanem a holt munka termelékenységét is. Igaz, ebben a mutatóban az egész népgazdaságban és az egyes népgazdasági ágakban bekövetkezett összes változás szintetizálódik. Ezért erre a mutatóra hatással van a népgazdaság struktúrájának változása is, amely elég lényeges szerepet játszik a dinamikusan fejlődő gazdaságban. Ha eltekintünk a strukturális hatástól, akkor a munka társadalmi termelékenységének növekedését a termelésben alkalmazott hatékonyabb termelési eszközök, a modernebb műszaki és technológiai megoldások meghonosítása okozza. Következésképpen az intenzív fejlődési szakaszban a gazdaságot a műszaki haladás gyorsuló üteme jellemzi, amelyet megfelelő beruházások biztosítanak, mely beruházások nélkül az intenzív fejlődés nem valósulhat meg. Ezért a beruházások mennyiségi növelése korántsem mindig az extenzív fejlődés jele, mint ahogy ezt néhány szerző gyakran leegyszerűsítve értelmezi. A kérdés csak az, hogy a beruházások mire irányulnak: ha a munkahelyek növelésére változatlan műszaki színvonalon, akkor ez az extenzív fejlődésre jellemző; ha a hatékonyabb, nagyobb termelékenységű termelési eszközök és eljáró technológia meghonosítására (vagyis a műszaki haladás előmozdítására), akkor ez az intenzív út (még a beruházások mennyiségi növelése esetén is).

A lengyel közgazdászok, akik az extenzív fejlődést olyan folyamatnak tekintik, amelyet az anyagi termelésben foglalkoztatottak számának gyors növekedése jellemez, és ez a növekedés a munka technikai ellátottsága szintjének megtartására irányuló beruházásokra támaszkodik, hangsúlyozzák, hogy az ilyenféle extenzív beruházások viszonylag olcsók.³ Azok a beruházások, amelyek a műszaki haladás fejlődéséhez teremtik meg a feltételeket, sokkal „drágábbak”, a hatás azonban, amelyet általuk elérünk, sokszorosán nagyobb a régi technikára alapozott termelésbővítést szolgáló, „olcsó” beruházásokénál. Ebben rejlik az intenzív fejlesztés lényege: az egységnyi ráfordításra eső hatás növelése nem annyira a ráfordítások csökkentése révén, hanem a műszaki-tudományos haladás követelményeinek megfelelő legracionálisabb elosztásuk és felhasználásuk folytán. A LEMP KB IV. pléniumán (1969. november) idézett adatok szerint egy munkahely felszerelése (közvetlenül a termelésben foglalkoztatott egy munkásra jutó állóalapok értéke alapján számolva) azokban az erőművekben, amelyekben 200 MW-os turbógenerátorokat alkalmaznak, több mint háromszor drágább, mint azokban az erőművekben, ahol a turbógenerátorok kapacitása 50 MW. Ugyanez vonatkozik a vegyiparra is, ahol egy munkahely felszerelése a kendezsini, régi technológia szerint dolgozó üzemben 1,7-szer olcsóbb, mint Putawyben az új technológiát alkalmazó vállalatnál.

Ily módon, az intenzív fejlesztés feltétele az egy munkahelyre jutó gépek és berendezések értékének gyors növekedési üteme, vagyis a munka technikai felszereltségének növekedése. Ez az intenzív fejlesztés elidegeníthetetlen része, a technikai felszereltség növekedése azonban nem jelenti automatikusan az intenzív fejlődést. E növekedés eredményeként be kell következni a termelés és a munkatermelékenység emelkedésének, az anyagfelhasználás csökkenésének.

³A munka technikai ellátottságát a dolgozók munkaeszközökkel való felszereltsége jellemzi, eltérően az eszközellátottságtól, amely az ellátottság teljes mutatója, beleértve az épületeket is. A technikai felszereltséget közvetlenül a gépek és berendezések, az eszközellátottságot pedig az összes alapok (eszközök) egy munkásra jutó értéke fejezi ki.

Attól, hogy hogyan alakul az eszközellátottság és a munkatermelékenység növekedési ütemének viszonya, meghatározott mértékig függ az intenzív fejlődés jellege is. Ha a munka technikai felszereltsége a munkatermelékenység növekedési ütemét meghaladó mértékben növekszik, akkor az intenzív fejlődést az eszközigényesség fokozódása mellett az élőmunka-megtakarítás jellemzi, vagyis a fejlődés eszközigényes jellegű. Természetesen, a társadalom számára nem mindegy, hogy mibe kerül a munkatermelékenység növekedése. A társadalom számára legkedvezőbb az a fejlődési variáns, amely összekapcsolja az élő és a holt munka megtakarítását, de önmagában az eszközigényesség fokozódása nem szolgálhat az extenzív fejlődés mutatójaként. Abban az esetben, amikor a legkisebb eszközigényességű fejlődési variáns a régi technika konzerválásán alapul, és alkalmazása nemcsak pótlólagos munkaerőt követel, hanem a termelés minőségi szintjét is csökkenti, az eszközigényesség csökkenése extenzív fejlődést jelent, az eszközigényesség fokozódása viszont a termelés intenzifikálásához vezethet. Ezért az eszköz- és beruházásigényesség csökkenése a termelés más tényezőitől elszakítva nem az intenzív fejlődés kritériuma és mutatója, és még kevésbé szintetikus mutatója a termelés hatékonyságának.

Az intenzív fejlődés eszközigényes formát vehet fel a műszaki haladásnak azokban a szakaszaiban, amikor a kézi munkát felváltják a gépek, és amikor ugyanolyan technikai szint mellett a gépesítés fokozódik. Ez a folyamat jellemző az utóbbi években az európai szocialista országok többségének mezőgazdaságára, ahol a háború utáni évek folyamán csökkent a foglalkoztatottak száma, és a munkatermelékenység növekedése nemcsak kompenzálta a foglalkoztatottság csökkenését, hanem a termékkibocsátás valamelyes fokozását is biztosította. Ilyen feltételek között a mezőgazdaság fejlődését az eszközigényesség ugrásszerűen növekvő dinamikája jellemezte. Az utóbbi években a mezőgazdasági beruházások kezdik éreztetni hatásukat. Az 1966–1968. években számos országban jelentősen emelkedett a mezőgazdasági termelés, valamint a munkatermelékenység növekedési üteme. A Szovjetunióban, a Német Demokratikus Köztársaságban és Csehszlovákiában ebben az időszakban a mezőgazdaságban a munkatermelékenység növekedési üteme magasabb volt, mint az iparban. Lehet-e most ezen országok mezőgazdaságának fejlődését – amelyet a munka technikai ellátottságának magas üteme, a foglalkoztatottak számának csökkenése mellett a termelés növekvő üteme jellemez – extenzívnek nevezni csak azért, mert a fejlődés az eszközigényesség növekedésével jár együtt? Úgy véljük, hogy nem. Ezt az intenzív fejlődés speciális, az ágazat műszaki fejlődésének adott szakaszára jellemző formájának nevezhetnénk. A mezőgazdaság további intenzifikálása mellett, termelékenységének növekedése, a termékkibocsátás fokozódása alapján fokozatosan létrejönnek az eszközigényesség csökkentésének feltételei.

A szocialista országok iparában a munka eszközellátottságának a mezőgazdaságénál sokkal magasabb színvonala ellenére (Bulgáriában az ipar eszközellátottsága 3-szor, a Szovjetunióban 2,2-szer, Csehszlovákiában 1,85-szor, Magyarországon 1,45-szor és a Német Demokratikus Köztársaságban 1,6-szer magasabb) még mindig nagy a kézi munka aránya a termelésben. (Figyelembe kell venni, hogy a meglévő árrendszer mellett az ilyen számítás erről az arányról nem ad teljesen pontos képet.) Így a Szovjetunió iparában a kézi munkát végző munkások aránya mintegy 45 százalékot tesz ki, miközben a gép- és fémfeldolgozó iparban, ahol különösen sok a kisegítő munkás, az arány meghaladja az 55 százalékot. Más szocialista országok iparában is jelentős a kézi munka aránya. Ilyen feltételek mellett szükségszerű a kézi munka gépekkel történő felváltása, az át-

térés a részleges gépesítésről a komplex gépesítésre, a termelés automatizálására. A termelő állóeszközök cseréjének szükségessége érezhető a népgazdaság olyan alapigényes ágazatában, mint a közlekedés, különösen a vasúti közlekedés. Mindezek olyan tényezők, amelyek közeli perspektívában is a termelő állóeszközök gyorsított fejlesztését és az eszközigényesség növelését követelik. Következésképpen ezekben az országokban az eszközigényesség főleg az eszközök jobb kihasználása, a beruházások hatékonyságának növelése révén csökkenhet, és nem a beruházások csökkentése útján az elavult technika megőrzése árán. Ily módon a holt munka felhasználásában az intenzifikálási folyamat nem az eszközigényesség bármiféle csökkenésében fejeződik ki, hanem csak abban, amely a műszaki haladás meggyorsulásával jár együtt. Erre mutatnak rá a növekedés tényezőiről vitázó lengyel közgazdászok. Így, *M. Nasilovski* megjegyzi, hogy az egész ipar, különösen pedig az egész népgazdaság elemzésénél „a beruházásigényesség viszonylagos csökkenése nem határozhatja meg, hogy a gazdasági növekedés intenzív tényezői milyen mértékben hatnak, ugyanúgy mint ahogy a beruházásigényesség viszonylagos növekedése sem bizonyíthatja azt, hogy az intenzív tényezők hatása hiányzik.”

Igaz, itt meg kell jegyezni, hogy a szocialista országok gazdaságában a műszaki fejlettség adott színvonala mellett mindig vannak a termelés és a munkatermelékenység növekedésének tartalékai a termelőkapacitások jobb kihasználása, a műszakok növelése, az állásidő felszámolása stb. révén. A tudományos-műszaki haladáshoz hozzátartozik a munka termelékenységének a technikai ellátottság növekedését meghaladó emelkedése, éppen e tartalékok kihasználása útján. Végeredményben az intenzifikálás bonyolult folyamata abban fejeződik ki, hogy fokozódik az összes termelési tényező – élő és holt munka – kihasználásának hatékonysága a műszaki haladás ütemének növekedése révén. A termelés intenzív fejlődésének kapcsolata a tudományos-műszaki haladással – számításba véve a fejlődés közgazdasági mutatóinak működését – a szocialista országok gazdaságpolitikájának központi láncszeme a jelenlegi szakaszban.

A termelés hatékonyságának és intenzifikálásának emelésére irányuló feladatok megvalósítása megkövetelte a gazdaság tervszerű irányítási formáinak és módszereinek tökéletesítését, a termelés és a munka gazdasági ösztönzésének fokozását. A gazdasági reformok, amelyek megvalósítása a szocialista országokban az 1960-as évek közepétől bontakozott ki, éppen a termelés intenzív fejlődésének mindenirányú ösztönzésére irányult. Az elmúlt ötéves terv során a szocialista országok ebben a vonatkozásban határozott sikereket értek el.

Mindenekelőtt meg kell említeni a KGST-tagországok nemzeti jövedelme évi átlagos növekedési ütemének gyorsulását az 1961–1965. évi 6 százalékról az 1966–1969. években 7,1 százalékra. A nemzeti jövedelem növekedési üteme az összes KGST-országban meggyorsult, Románia kivételével, ahol a növekedési ütem a megelőző ötéves tervhez viszonyítva némileg csökkent. Ráadásul az ütemnek ez a gyorsulása nem az iparban következett be – ahol az ütem a megelőző ötéves időszak színvonalán maradt –, hanem a mezőgazdasági termelésben, különösen az 1966–1968 közötti időszakban.

Annak tisztázása végett, hogy a gazdasági növekedés ütemének gyorsulása a hatékonyság növekedése és az intenzív tényezők szerepének fokozódása révén következett-e be, elemezni kell az elmúlt évek gazdasági fejlődését a következő mutatók alapján: a társadalmi munka termelékenységének növekedési üteme és a munkatermelékenység aránya a nemzeti jövedelem és az ipari termelés növekedésében; a felhalmozás hatékonysága, illetve az 1 százalék termelésnö-

vekedésre eső termelő felhalmozás aránya; a termelő állóeszközök kihasználása hatékonyságának dinamikája, a megtérülés; a termelés anyagigényességének dinamikája.

1. tábla

A társadalmi munka termelékenysége és népgazdasági szintű hatékonysága a KGST-országokban

Ország	A nemzeti jövedelem növekedése		Az anyagi termelésben foglalkoztatottak számának változása		A munka társadalmi termelékenységének növekedése		A munkatermelékenység növekedésének aránya a nemzeti jövedelem növekedésében	
	1961–1965*	1966–1969**	1961–1965*	1966–1969**	1961–1965*	1966–1969**	1961–1965*	1966–1969**
Bulgária	138	139	97,9	102,0	142,0	136,2	100,0	94,9
Csehszlovákia	110	133	102,9	104,8	106,9	126,9	71,0	85,5
Lengyelország	135	127	109,7	109,8	123,0	115,6	72,3	63,7
Magyarország	124	133	97,3	107,0	127,4	124,0	100,0	77,4
Német Demokratikus Köztársaság	118	122	97,4	100,6	121,1	121,2	100,0	97,3
Románia	155	135	99,8	101,1	155,3	134,0	100,0	97,0

*Index: 1960. év = 100.

**Index: 1965. év = 100.

1966 és 1969 között az előző ötéves időszakhoz viszonyítva a nemzeti jövedelem növekedési üteme fokozódott mind az anyagi termelésben foglalkoztatottak száma növekedésének fokozódása, mind a munkatermelékenység növekedési ütemének gyorsulása révén. Míg 1961–1965 között majdnem az összes KGST-országban csökkent az anyagi termelésben foglalkoztatottak száma, addig 1966–1969 között a foglalkoztatottak száma növekedett. Ez először is azzal magyarázható, hogy az utóbbi években a háború után született fiatalok munkaképes korba léptek, másodsor pedig a nők növekvő munkavállalásával. Ennek következtében az országok többségében a foglalkoztatottsági tényező szerepe ebben az időpontban a nemzeti jövedelem növekedésében fokozódott, és a munka termelékenységéé csökkent. Csehszlovákiában 1966 és 1969 között éppen fordítva, valamelyest növekedett a munkatermelékenység aránya a nemzeti jövedelem növekedésében.

Tehát a KGST-tagországokban népgazdasági szinten kissé emelkedett az élőmunka-felhasználás hatékonysága, az élő munka termelékenysége növekedett, de mint a nemzeti jövedelem növekedésében a termelékenység arányára vonatkozó adatok mutatják, a gazdasági növekedésben e tényező szerepének jelentős növekedése nem következett be, sőt, néhány országban még fordított tendencia is megfigyelhető.

A munkatermelékenység növekedési üteme az 1966–1969. években az előző ötéves tervhez viszonyítva a Német Demokratikus Köztársaságban és Csehszlovákiában gyorsult, a többi országban vagy ugyanazon a szinten maradt, vagy lassúbbodott; amellet az évi átlagos növekedési ütem több országban elmaradt a tervben előirányzottól, különösen Magyarországon, Bulgáriában, a Német Demokratikus Köztársaságban és kisebb mértékben Lengyelországban és Romániában is. Ezért egyetlen országban sem érték el az ipari termelés növekedésében a

munkatermelékenység arányának számított mutatóját, Bulgáriában, Magyarországon, a Német Demokratikus Köztársaságban és Lengyelországban a munkatermelékenység aránya az előző ötéves tervhez képest még csökkent is. Ez nem kívánatos tendencia, különösen ha figyelembe vesszük, hogy a szakemberek véleménye szerint 1970 után a demográfiai helyzet változik, és a munkatermelékenység növekedése a termelésbővítés alapvető forrásává válik: Bulgáriában, Magyarországon és Csehszlovákiában az 1960-as évek végétől kezdett lassulni a munkaképes korú lakosság növekedése, az 1970-es évek közepétől ugyanilyen lassulás várható Romániában, valamint Lengyelországban, ahol a demográfiai csúcs időszaka körülbelül 1973-ra következik be.

2. tábla

*Az ipari munkatermelékenység alakulása a
KGST-országokban*

Ország	A munkatermelékenység évi átlagos növekedési üteme az iparban			A munkatermelékenység növekedésének aránya az ipari termelés növekedésében		
	1961–1965	1966–1970*	1966–1969	1961–1965	1966–1970*	1966–1969
Bulgária	6,9	7,0–7,7	6,6	68	70–76	65
Csehszlovákia	3,8	4,1–4,3	4,8	69	81	79
Lengyelország	5,1	4,6	4,5	69	66	59
Magyarország	5,2	4,4–4,9	3,0	70	80	50
Német Demokratikus Köztársaság	5,6	6,5–7,0	6,2	100	100	97
Románia	7,6	7,0–7,7	7,5	64	76	69

*A terv szerint.

Igaz, már 1970-ben megfigyelhető volt a munkatermelékenység területén valamelyes javulás. Az 1970. évi tervekben valamennyi ország előirányozta a munkatermelékenység növekedési ütemének gyorsulását és arányának a fokozódását az ipari termelés növekedésében. Bulgáriában, Csehszlovákiában és a Német Demokratikus Köztársaságban 1970-re az ipar növekedési üteménél magasabb termelékenységnövekedést terveztek, vagyis ebben az évben az ipari termelés növekedésének teljes egészében a munkatermelékenység emelkedéséből kell származnia. 1970. első félévében Lengyelországban a munkatermelékenység az ipari termelés növekedésének kb. 80, Magyarországon és a Szovjetunióban kb. 90, Csehszlovákiában 100 százalékát biztosította, ami kedvező feltételeket teremt az új ötéves tervek teljesítéséhez, amelyben az országok e sikerek megszilárdításával számolnak. Így Magyarországon azt irányozták elő, hogy 1971–1975 között az ipari termelés növekedésének 75–80 százalékát biztosítja a munkatermelékenység emelkedése, Romániában 72–77 százalékot.

A társadalmi termelés hatékonyságának nagyon fontos mutatója a felhalmozás hatékonysága, illetve az egy százalék termelő felhalmozásból származó nemzetijövedelem-növekedés. Az 1961–1965. években az előző tervidőszakhoz képest valamennyi KGST-tagországban e mutató erőteljes rosszabbodása következett be. A gyakorlat azt mutatja, hogy a felhalmozás hatékonyságának csökkenése a felhalmozási arány emelkedését teszi szükségessé a korábbi növekedési ütem fenntartásához. A felhalmozás folyamatos növelése nem valósulhat meg a gazdasági növekedés állandóságának fenntartása útján, mivel egy meghatározott ponton a felhalmozás fokozása ellentétbe kerül a fogyasztás növekedésének érdekeivel.

A kommunista és munkáspártok a szocialista termelés alapvető céljából kiindulva nagy figyelmet fordítanak a felhalmozás hatékonyságának növelésére, hogy a további fejlődés nem annyira a felhalmozás arányának és tömegének növelése révén, mint inkább a felhalmozás hatékonyságának emelése útján valósuljon meg. Az egyes országokban ebben az értelemben nagy tartalékok vannak. Az 1966–1970. évekre szóló tervekben a KGST-tagországok (Románia kivételével) azzal számoltak, hogy megtartják a felhalmozás viszonylag stabil arányát a nemzeti jövedelemben. Ténylegesen a felhalmozás aránya az 1966–1969. években minden országban (Magyarországot és a Szovjetuniót kivéve) növekedett, miközben néhány országban (Bulgária, Lengyelország, Románia, Német Demokratikus Köztársaság) ebben az időszakban a felhalmozás aránya a népi hatalom egész ideje alatti legmagasabb szintet érte el. Bulgáriában, ahol a felhalmozás aránya a nemzeti jövedelemben az 1966–1968. években átlagosan 33,8 százalékot tett ki (az 1961–1965. évek 27,2 százalékával szemben), 1970-ben a felhalmozási arány 28 százalékra való csökkentését tervezték, hangsúlyozva, hogy a fejlődés nem a magas felhalmozási hányad további fenntartása mellett fog bekövetkezni, hanem a nemzeti jövedelem és főleg a felhalmozási alap hatékonyabb felhasználása segítségével.

A nemzeti jövedelemben a felhalmozás 23–24 százalékos arányának stabilizálását tervezik az 1971–1975. évekre szóló ötéves terv előirányzatainak tervezetében Magyarországon. A Román Kommunista Párt ellenkezőleg, a felhalmozási arány 28–30 százalékra való növelését tartja szükségesnek.

A felhalmozási arány növelése ellenére az 1966–1969. években a szocialista országok többségében sikerült elérni a felhalmozás hatékonyságának némi emelkedését vagy legalábbis leküzdeni a csökkenő tendenciát. Az 1966–1969. években a nemzeti jövedelem évi átlagos növekedésének viszonya a termelő felhalmozás átlagos arányához képest Bulgáriában az 1961–1965. évi 0,29-ről 0,32-re, Magyarországon 0,26-ről 0,39-re, a Német Demokratikus Köztársaságban 0,23-ről 0,30-ra, a Szovjetunióban 0,37-ről 0,46-ra emelkedett. Ez a viszony szám Lengyelországban – ahol a termelő felhalmozás növekedése a nemzeti jövedelem változatlan növekedési üteme mellett következett be – 0,33-ről 0,28-ra csökkent, Romániában pedig – ahol a felhalmozási arány növekedésével egyidejűleg a nemzeti jövedelem növekedési ütemének mérséklődése következett be – 0,45-ről 0,29-re csökkent.

A termelő felhalmozás hatékonyságának dinamikáját jellemző egyik legfontosabb mutató a termelő alapok kihasználása, ami a termelésnek az állóeszközkhöz való viszonyán vagy a munkatermelékenység és az eszközellátottság viszonyán keresztül fejeződik ki. Az 1961–1965. években valamennyi KGST-országban (Romániát és Lengyelországot kivéve) mind az egész népgazdaságban, mind az iparban a megtérülés csökkent. Magyarországon, a Német Demokratikus Köztársaságban és Csehszlovákiában az 1966–1969. években ez a folyamat megszűnt, és a megtérülés növekedési tendenciája volt megfigyelhető, Bulgáriában lassult a csökkenés üteme, Lengyelországban és a Szovjetunióban a megtérülési együttható stabilizálódott, Romániában viszont, ahol az elmúlt ötéves tervben a megtérülés növekedett, most fordítva, valamelyes csökkenés figyelhető meg. A termelő állóeszközök kihasználása szempontjából tehát a KGST-tagországok többségében a fejlődés intenzívebb jellegű lett. Ezt azonban nem lehet elmondani a beruházások és a nemzeti jövedelem viszonyáról.

Az 1966–1969. években a Német Demokratikus Köztársaságban, Lengyelországban és Csehszlovákiában a tervezetthez képest a beruházások növekedési üteme

fokozódott, különösen Lengyelországban és Csehszlovákiában. Bulgáriában, ahol a folyó ötéves terv végrehajtásának első két évében a beruházások növekedési üteme 22–25 százalékot tett ki, a növekedést 1968-ban 9 százalékra csökkentették, és 1969–1970-re egyáltalán nem terveztek növekedést az állóeszközök gyorsított üzembe helyezése mellett a befejezetlen építkezések volumenének csökkentése érdekében. A termelés területére irányuló beruházások növekedési üteme ebben az időszakban magasabb volt a nemzeti jövedelem növekedési üteménél. Ez arról tanúskodik, hogy bár az országokban az eszközigényesség növekedését megállították, a beruházásigényesség növekedése – ami a nemzeti jövedelem egy százalékos növekedésére jutó beruházások emelkedésében fejeződik ki – folytatódik. E mutató romlása az 1961–1965. évekhez viszonyítva a Szovjetunió kivül valamennyi KGST-országban bekövetkezett. A beruházásigényesség fokozódásának egyik fő oka: jelentős eszközök befagyasztása a befejezetlen beruházásokban. Ebben az időszakban a befejezetlen beruházások növekedéséről – mint közvetett mutató – bizonyos mértékben a beruházásoknak a termelő állóeszközök növekedési ütemét meghaladó növekedése tanúskodik a KGST-országokban (Romániát és a Szovjetuniót kivéve).

3. tábla

*A beruházások növekedési ütemének alakulása
a KGST-országokban*

Ország	Évi növekedési ütem (százalék)			
	1961–1965	1966–1970*	1966–1969	1970*
Bulgária	8,7	14,9	13,5	.
Csehszlovákia	2,2	5,9	9,6	4,0
Lengyelország	7,0	6,0	9,4	2,5
Magyarország	4,7	4,9–5,7	9,7	6–7
Német Demokratikus Köztársaság	4,7	8,5	9,5	11,4
Románia	11,3	9,9	10,8	8,0
Szovjetunió	6,3	7,4	7,5	7,8

*A terv szerint.

1968–1969-ben a befejezetlen beruházások volumenének csökkentése és a felhalmozás hatékonyságának növelése érdekében számos intézkedést fogantatosítottak a beruházások szétforgácsoltságának felszámolására, a beruházásoknak a fejlődés szempontjából legfontosabb ágazatokban, valamint az üzembe helyezésre kerülő objektumokra történő koncentrálására, meggyorsították az állóeszközök üzembe helyezésének ütemét. Például a Szovjetunióban a befejezetlen beruházások volumenének csökkentésére az üzembe helyezett állóeszközök értéke 1969-ben az előző évhez képest 9 százalékkal növekedett, míg a beruházások volumene 4 százalékkal; Romániában a megfelelő adatok 5 és 14 százalék; Bulgáriában hasonló emelkedés volt megfigyelhető 1969-ben és előirányozva 1970-re is; Lengyelországban 1970-ben a beruházások növekedési ütemének 2,5, Csehszlovákiában 4 százalékra való csökkentését irányozták elő.

A KGST-országokban az utóbbi években a termelés anyagigényességének némileg csökkenő tendenciáját tervezték, ami a nemzeti jövedelem és a társadalmi termék növekedési ütemének a korábbinál kedvezőbb arányán keresztül nyilvánul meg.

Magyarországon, a Szovjetunióban és Csehszlovákiában az utóbbi években a nemzeti jövedelem növekedése meghaladta a társadalmi termék növekedését, Bulgáriában és a Német Demokratikus Köztársaságban növekedési ütemük közelített. Ez azt jelenti, hogy a társadalmi termékben az anyagi ráfordítások növekedésének üteme lassult. Ha összehasonlítjuk a szocialista országokban a kibocsátott ipari termelés egységére jutó nyers- és egyéb anyagráfordításokat a fejlett tőkés országok felhasználásaival, akkor a szocialista országokban az anyagi ráfordítások magasabb színvonala tűnik szembe. A KGST-tagországokban az ilyen fokozott anyagigényességet jelentős mértékben az alkalmazott technika és a technológiai folyamatok színvonala okozza. A műszaki-tudományos haladás vívmányainak meghonosítása, a berendezések modernizálása, korszerű termelőeszközök és anyagok alkalmazása, amelyek nagy nyers- és egyéb anyagmegtakarítást biztosítanak, megteremtik az anyagigényesség további lényeges csökkenésének feltételeit.

4. tábla

A társadalmi termék növekedési üteme
(a nemzeti jövedelem növekedési üteme = 1)

Ország	1961–1965.	1966–1969.
	években	
Bulgária	1,09	1,04
Csehszlovákia	1,09	0,95
Magyarország	1,06	0,96
Német Demokratikus Köztársaság ..	1,08	1,04
Románia	1,02	1,03
Szovjetunió	1,00	0,98

Az 1971–1975. évekre vonatkozó ötéves tervekben a műszaki haladás meggyorsítására, a fejlődési irány konkretizálására, az alap- és alkalmazott kutatások racionálisabb összekapcsolására irányuló intézkedések rajzolódnak ki. A szocialista országok növelik azokat az eszközöket, amelyeket a tudományos kutatások bázisának fejlesztésére fordítanak. Így például Lengyelországban a kutatásra és fejlesztésre irányuló beruházások aránya a nemzeti jövedelem volumenében 1960-ban 1,14 százalékot tett ki, 1969-ben megközelítette a 2 százalékot, és 1975-ben az ötéves terv előzetes előirányzatai szerint megközelítőleg eléri a 2,5 százalékot. Magyarországon az e célra fordított eszközök aránya 1968-ban a nemzeti jövedelem 2,5 százalékát érte el, ami meghaladja a hasonló költségek arányát Franciaországban, Belgiumban és Ausztriában. Magyarországon a jelenlegi ötéves tervben a műszaki-tudományos haladás céljaira fordított eszközök megkésztetését irányozták elő. A Német Demokratikus Köztársaságban a tudományos kutató és tervező tevékenység szükségleteire fordított eszközök már 1969-ben 3,6 milliárd márkát, azaz a nemzeti jövedelem kb. 3,6 százalékát tették ki. Ezek az eszközök alapvetően a vegyiparba, valamint az elektronikába és az elektrotechnikába koncentráltak. Az eszközök ilyen koncentrációja megteremti leghatékonyabb felhasználásuk feltételeit.

A műszaki-tudományos haladás fejlesztését szolgáló intézkedéseket terveznek az 1971–1980-as évekre vonatkozó távlati terv előirányzataiban Romániában. E terv egyik alapvető feladatává tűzték ki a műszaki haladás széles körű megvalósítását a népgazdaságban, az élenjáró technológiai folyamatok kiszélesítését, az elektronikus számítástechnika meghonosítását a termelésben és a termelés

irányításában, a termékek minőségének javítását és új terméktípusok meghonosítását a tudományos-műszaki forradalom és a belső és külső piac növekvő kereslete követelményeinek színvonalán.

A KGST-tagországok az elmúlt öt éves terv évei alatt sikereket értek el az intenzifikálás növelésében és a termelés hatékonyságának fokozásában, amely sikerek a további haladás előfeltételeit teremtik meg. Az adott területen a kitűzött feladatok megoldásának záloga a gazdasági reformok megvalósítása, az országok erőfeszítéseinek egyesítése a szocialista közösség keretében és a szocialista gazdasági integráció fejlesztése.

РЕЗЮМЕ

Статья вышла в номере 2 журнала *Вопросы экономики* за 1971 г. под заглавием „Проблемы повышения эффективности производства в европейских странах-членах СЭВ”.

SUMMARY

In the socialist countries the increase of production efficiency by intensifying production and speeding up the pace of scientific and technical progress has become an important question. In the Five Year Plans for the period 1966–1970 all the member countries of the CMEA dealt with questions aimed at solving the problems of increasing production efficiency.

Great interest is expressed in the economic literature of the socialist countries with regard to the questions of extensive and intensive development as the selection of characteristics of intensive development and the clarification of the role played by them is of great importance in the process of economic growth. The complex process of intensive development by the means of increasing the rate of technical progress, is expressed by the increase of the more effective utilization of the production factors (living and dead labour).

In order to increase production efficiency and intensity, a reform was needed in the method of economic management and in the forms of incentives. From this aspect the years of the past Five Year Plan can be regarded as successful as the rate of increase of the national income quickened in every member country of the CMEA from 1966 to 1969, with the exception of Romania, and this manifested itself in the first place in the agricultural production as against the previous years.

By utilizing the ample information of the member countries of the CMEA the author gives an analysis of the productivity and efficiency of social work (work without pay) on the national level. He investigates the number of the employed in the sphere of material production and the rate of increase of productivity and its proportion in the growth of national income and industrial production. He deals with the formation of the accumulation ratio and its proportion in the national income and with the increase of its efficiency. Finally, the increase in the rate of growth for investments and the favourable tendencies of the level of material inputs are shown on the basis of raw material consumption per industrial production unit.

The article was published in No. 2, 1971 of the journal *Voprosi Ekonomiki*.

KAUTZ GYULA HOZZÁJÁRULÁSA A MAGYAR STATISZTIKAI TUDOMÁNY KIALAKULÁSÁHOZ (I.)

DR. HORVÁTH RÓBERT

A közelmúltban volt 140 éve annak, hogy a magyar statisztikai tudomány kialakulásában kulcsszerepet játszott egyik nagy polgári tudósunk, *Kautz Gyula* meglátta Győrött a napvilágot, és 60. éve annak, hogy befejezte munkás és több hazai társadalomtudomány fejlődésére is döntő befolyást gyakorolt tudományos munkásságát és életét (1829–1909) (1). Tekintettel arra, hogy Kautz statisztikai munkássága elválaszthatatlanul kapcsolódott össze a magyar polgári statisztikai tudomány nagy korszakával, a XIX. század második felének különösen 50-es és 60-as évtizedeivel, nemcsak illőnek, de egyben hasznosnak is mutatkozik a statisztikai tudomány területére eső munkásságát közlebről is megvizsgálni. A döntő jellegű korszakváltás tényétől eltekintve is érdekesnek mutatkozik ez a vizsgálat egyrészt azért, mert Kautzot a hazai tudománytörténet és tudományelmélet első-sorban mint a közgazdaságtan és a pénzügytan tudományának művelőjét értékelte, másodsorban pedig mint az állam- és jogtudományok képviselőjét. A tágabb értelemben vett közgazdaságtudomány területére eső munkássága jelentős és széles körű volt. Mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban igen nagy visszhangot váltott ki, és nemcsak saját korában, hanem egészen napjainkig bezárólag minden olyan tanulmány szükségszerűen foglalkozni kénytelen munkássága valamelyik aspektusával, amely a hazai közgazdaságtudomány tantörténeti vagy tudománytörténeti problémáival érintkezésbe kerül. Kautz statisztikai munkásságának elemzése gyümölcsözőnek ígérkezik, azért is, mivel e munkásság szoros kölcsönhatásban állott nemcsak a közgazdaságtannal és a pénzügytannal, hanem a statisztika állam- és jogtudományok területére eső számos rokontudományával is. Így módunkban áll a magyar statisztika jelentős korszakának fejlődését az egyetemes hazai tudományos fejlődésbe ágyazva Kautz munkásságán keresztül vizsgálni. Tulajdonképpen az általános tudománytörténeti és tudományelméleti szempontokon túlmenően még egy harmadik speciális indokunk is volt, az tudnillik, hogy ő volt az első a hazai tudományban, aki a tágabb értelemben vett magyar közgazdaságtudomány fejlődését korszerű tudománytörténeti és tudományelméleti szempontok szerint vizsgálta. E tэрre eső teljesítményeivel lényegileg olyan módszertani eredményekre is jutott, amelyek a tartalmi kérdéseken túlmenően hazai tudományos fejlődésünk szempontjából napjainkig is alapvető jelentőségűeknek tekinthetők.

Végül és nem utolsósorban Kautz tudományos munkásságát messzemenően jellemezte a közéleti, gyakorlati-politikai tevékenység és a tudományos munkásság között elérhető szintézisre való törekvés, a társadalmi haladás szolgálata az

elmélet és gyakorlat lehető egységének megvalósításán keresztül, a kor viszonyainak korlátai között.

Ez utóbbi korlátokra való utalásunkkal már jeleztük azt, hogy Kautz közéleti és tudományos munkásságának általános értékelésénél nem lehet eltekinteni attól a körülménytől, hogy jelentékeny része volt az ún. dualista osztrák–magyar államrendszer létrehozásában, és az 1867-es kiegyezés után ez utóbbi egyik vezéralakjaként fejtette ki mind elméleti, mind gyakorlati tevékenységét. Tanulmányunk tárgya azonban elsősorban a statisztikai tudomány területére eső tudományos és ezzel összefüggő gyakorlati közéleti tevékenysége lévén, az alábbiakban nem kívánunk Kautz teljes életművének a társadalmi haladás szempontjából történő általános értékelésével foglalkozni. Csupán az említett szűkebb területen, és ott is elsősorban pozitíve értékelhető teljesítményeit kívánjuk kiemelni, illetve azokat a kritikai szempontokat kívánjuk felvetni, amelyek e térre eső munkássága kapcsán tudományunk szempontjából esetleg negatíve esnek latba. Mégis úgy gondoljuk, e korlátozott célkitűzés is lehetővé teszi, hogy a magyar statisztikai tudomány kialakulásának és tudományelméleti kérdéseinek területén a figyelemnek Kautz munkásságára történő ráirányításával bizonyos értelemben hézagot pótoljunk.

I.

Kautz származása és életpályája önmagában is jellegzetes korszaka a magyar klasszikus kapitalizmus kifejlődésének, és benne a köznemesi réteget felváltó magyar polgári rétegekből kiemelkedő vezéregyéniségek felszínre kerülésének. Kautz ifjúsága még a magyar feudalizmus utolsó évtizedeire esik, férfikorának kezdete azonban a magyar reformkori kapitalista követelményeken, illetve vívmányokon, mint alapokon végbemenő, abszolutizmus-korabeli rohamos kapitalista átalakulás szakaszába esett. Munkásságának zöme a kiegyezés utáni évtizedekre esett, és a XX. század első évtizedével ért véget.

Kautz Gyula Győrött született, gyógyszerész családból. Középiskolai tanulmányait otthon végezte, majd állam- és jogtudományi tanulmányait is itt folytatta. Jogi oklevelét a Pesti Egyetem állította ki. A szinte pedantériáig terjedő fegyelmezett munka, a német és más nyugati nyelvek ismerete a családi hagyományok közé tartozott. Öccse – Kautz Gusztáv – hasonló adottságokkal rendelkezett: a Győri Jogakadémia professzora, majd igazgatója lett, és mind tudományosan, mind közéletileg bátyjával rokon pályát futott be. Gusztáv elsősorban jogtudós volt, de közéleti munkásságával nemcsak a kiegyezési és a liberális pártnak, hanem az ezek által képviselt országos gazdaságpolitikának is publicisztikai téren tevékeny előmozdítójává vált.

Kautz Gyula életpályájára a reformkor és annak első kiemelkedő vezéregyénisége, Széchenyi nyomta rá legmaradandóbban bélyegét, főleg Széchenyi közgazdasági munkásságára gondolunk. Politikai téren is elhatározó fontosságú volt a fiatal fogékony ifjúra Széchenyi politikai koncepciója, és e koncepciónak Kossuth koncepciójától való különbözősége, mert ez lehetővé tette Kautz számára, hogy a magyar polgári forradalom bukása után beilleszkedjék az ausztriai birodalmi keretekbe, és – az abszolutizmus visszautasítása mellett – meggyőződéssel munkálkodjék a kiegyezés és a dualizmus politikai alapjainak kidolgozásában.

Ennyiben tehát nem lehet teljesen egyetérteni leghívebb tanítványának, Földes Bélának Kautz születésének 100. évfordulóján tartott akadémiai emlékbeszédében tett azon megállapításával, hogy mesterének hármas vezérlő csillaga Széchenyi,

Kossuth és List Frigyes (2). Sokkal inkább úgy tűnik, hogy Széchenyi hatása volt a döntő mind politikai, mind közgazdaságtani téren, s annak politikai vonalát folytatta Kautz, Deák Ferencet támogatva, a kiegyezés létrehozásában. Közgazdaságtani téren pedig – bár elfogadta az angol klasszikus közgazdaságtan List-féle bírálatát a nemzeti produktív erő kifejlesztése vonatkozásában és az enyhe védvámok jogosultságának elismerésében – nagyobb hatással volt rá List honfitársa, Wilhelm Roscher, az első német történeti iskola megalapítója, anélkül, hogy az első és a második német történeti iskola túlzásaiba Kautz beleesett volna.¹ Tulajdonképpen Széchenyi hatására kell azt is visszavezetni, hogy Kautz mind a közgazdaságtudományban, mind a vele rokon államtudományokban az etikai tényezőknek is fokozott jelentőséget tulajdonított, ami megkönnyítette csatlakozását a XIX. század második felének derekán kialakult szociál-etikai tudományos áramlatokhoz is. Annak ellenére tehát, hogy Kautz hazafiságához nem férhet kétség, amit többek között azzal is bizonyított, hogy 1848-ban önkéntes nemzetőrként részt vett a szabadságharcban, mind politikai, mind közgazdaságtani alapbeállítottsága az evolúció és nem a revolúció felé hajlott, és meg volt természetében a (leginkább angol természethez rokon) kompromisszumra való hajlam, amit az angol politikai intézmények tanulmányozása csak még jobban elmélyített benne (3).

A közgazdaságtan történeti iskolájával mindenesetre szintén igen korán került érintkezésbe, már kiegészítő jellegű külföldi tanulmányai alatt, közvetlenül a szabadságharcot követően. A német egyetemi éveket Kautz Berlinben, Heidelbergben, majd Lipcsében töltötte, ahol Roscher ez időben működött. Hivatásul a tudományos pályát választotta, s korán, 1851-ben már a Pozsonyi Egyetem tanársegédéeként, 1853-ban pedig már a Nagyváradi Királyi Jogakadémia rendkívüli, majd rendes tanáraként folytatott oktató, majd tudományos tevékenységet. Professzori pályáját a közgazdaságtan és pénzügytan tanáraként kezdte meg, és ebben a minőségben folytatta 1857-ben a Budai Műegyetemen is. Tanított azonban mindkét felsőoktatási posztján jogi stúdiumokat is: Nagyváradon az osztrák jogot, Budán pedig a kereskedelmi jogot. A Pesti Egyetemen, ahol jogi diplomáját szerezte, a politikai tudományok magántanári címét elnyerve, 1863-ban nevezték ki a magyar közjog és közigazgatási jog professzorává, amelyet 1868-tól kezdve a közgazdaságtani és pénzügytani katedrával cserélt fel, hogy visszatérhessen szűkebb szakterületéhez. Professzori munkássága egészen 1892-ig, azaz közel 40 éven át tartott. Amint a Magyar Tudományos Akadémia akkori elnöke, Berzeviczy Albert, Kautz születésének 100. évfordulóján tartott emlékülésen kiemelte (2), több magyar generációt nevelt fel a közgazdaságtan és pénzügytan területére eső ismeretekben. Ugyanitt Berzeviczy azt is kiemelte, hogy Kautz kifejezetten nemzeti megfontolásokra való hivatkozással visszautasította a prágai egyetem politikai tudományok tanszékére szóló meghívást. Tekintettel arra, hogy ez a megtiszteltetés 1864-ben érte, amidőn a kiegyezés előkészítésében és más fontos – közte statisztikai jelentőségű – fejleményekben is vezető szerepet játszott, a hazafias indokokat egyáltalán nem lehet üres frázisnak tekinteni.

Kautzot a Magyar Tudományos Akadémia 1860-ban választotta levelező tagjává, mint „a statisztika és államgazdaságtan szerencsés művelőjét”.² 1865-ben az Akadémia rendes tagja lett, s ezt a megtiszteltetést 1887-ben megtetézték azzal, hogy az igazgatótanács tagjává választották. Ezt követően másodelnöki minőségben is működött. Az Akadémiában ez időben a statisztikai tudomány

¹Heller Farkas: A közgazdasági elmélet története. Budapest. 1943.

²Thirring Gusztáv: Akadémiánk és a hazai statisztika. Budapest. 1927. 21. old.

erősebben volt képviselve, mint a közgazdaságtan, ezért szerepelt a fent idézett ajánlásban is első helyen Kautz érdemei között a statisztika művelése. Összefüggött ez azonban azzal is, hogy 1860-ban megalakult az akadémiai Statisztikai Bizottmány. Ekkor indította meg azt a nagyszabású kísérletét, hogy a Magyarországra vonatkozó statisztikát részben az ausztriai birodalmi hivatalos statisztikai szolgálat nem publikált anyagának felhasználásával, részben a magyar hivatalos szervek, társadalmi intézmények és magánszemélyek bevonásával – a Svéd Tudományos Akadémia 100 évvel korábbi nagyszabású kísérletén fellelkesedve – a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt kidolgozza. Más helyütt részletesebben foglalkoztunk ezzel a kérdéssel,³ és itt csupán arra utalunk, hogy Kautz szaktudására is építeni kívánt a Magyar Tudományos Akadémia e munkálat során, majd a feladat megoldhatatlanságának felismerése után Kautz lett egyik tagja annak az akadémiai „ad hoc” bizottságnak (Konek Sándorral és Hunfalvy Jánossal együtt), amely 1863-ban elkészítette a magyar helytartótanács-hoz intézett beadványát az Országos Statisztikai Hivatal felállítása tárgyában. A helytartótanács még ugyanez évben részletes javaslatot kidolgozó bizottságot hívott létre, amelynek Kautz ugyancsak tagja lett, Konek mellett olyan kitűnőségekkel együtt, mint Fényes Elek és Weninger Vince.

Azt sem lehet teljesen véletlennek tekinteni, hogy Kautz rendes taggá választása az Akadémia életében egybeesett a Statisztikai Bizottmánynak Statisztikai és Nemzetgazdasági Bizottsággá való átalakításával.⁴ (Ez az átalakulás tulajdonképpen már 1865-ben megindult, midőn a Statisztikai Bizottmány publikációját „Statisztikai Közlemények” helyett „Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények”-ké alakították át. A Közlemények szerkesztő bizottságában Kautz is dolgozott.) A Bizottság 1878-tól „Nemzetgazdasági és Statisztikai Bizottság” néven szerepelt, működése tartalmának megfelelően, azaz első helyre helyezvén a közgazdaságtan művelését, de nem hanyagolva el a statisztikai tudományt sem.

A hazai tudományos fejlődés fő irányának e megváltozásában számos tényező működött közre, de többek között szerepe lehetett benne annak is, hogy Kautz működése sokkal markánsabb volt a hazai közgazdaságtudomány terén elméleti vonatkozásban, mint nagy kortársáé, Koneké, a statisztikai tudomány elmélete vonatkozásában, valamint annak is, hogy a hazai statisztikai problémák szorosabban összpontosultak a hivatalos statisztikai szolgálat államelméleti területén, mint a szorosabb értelemben vett tudományos területen.⁵ E fejlődés leszámítolásaképpen 1899-től kezdve a Bizottság ismét elhagyta címéből a statisztikára való utalást, és kizárólag Nemzetgazdasági Bizottság címmel fejtette ki tevékenységét. Ez az elnevezés elég híven fedte a működés tartalmát is, ahogyan ezt Tudományos Akadémiánk és hazai statisztikánk viszonyának hű krónikása, Thirring Gusztáv is sajnálattal volt kénytelen megállapítani.

Kautz professzori működésének Budára, illetve Pestre való áthelyezése és fent vázolt kiteljesedése szoros összhangban volt politikai ambícióival is. E célból igyekezett mielőbb felvenni a kapcsolatot a magyar kormányzatszervekkel. A magyar helytartótanáccsal való együttműködés egyik első eredményének tekinthető kiküldetése 1862-ben a londoni világkiállítás tanulmányozására, amelyről egy évvel később nagyszabású jelentésben számolt be (4). Kautz realitásérzékét mi sem bizonyítja jobban, minthogy igen korán felismerte, hogy a Széchenyi által kép-

³Horváth Róbert: A magyar hivatalos statisztikai szolgálat kialakulásának jelentőségéről. *Statisztikai Szemle*. 1958. évi 2. sz. 161–177. old.

⁴Thirring, i. m. 38. old.

⁵Horváth Róbert: A magyar statisztikai tudomány kialakulásának tudománytörténeti és tudományelméleti problémái. *Statisztikai Szemle*. 1970. évi 1. sz. 71–84. old. és 2. sz. 182–194. old.

viselt politikai koncepciónak a változott viszonyok között új és nagyszerű képviselője támadt Deák Ferenc személyében, és így az ő pártjához csatlakozott. Ismeretes, hogy a Kossuth-féle emigráció politikai esélyeit ez időben már Marx sem ítélte meg kedvezően világpolitikai szempontból, noha egyes hazai körök ebben a kérdésben még nem láttak ekkor ilyen tisztán.⁶

Kautz 1865-ben lett a Deák-párt kötelékében szülővárosának, Győrnek országgyűlési képviselője, s mint ilyen előbb a pénzügyi bizottság, majd a kiegyezést előkészítő bizottság tagja. Kautz 1903-ban, Deák Ferenc születésének 100. évfordulója alkalmából mondott emlékbeszédében „az ország akkori két legnagyobb fiának” nevezi Széchenyit és Deákot. Deák legnagyobb politikai teljesítményeként a dualista államrendszer létrehozását, s ennek „külső kifejezését”, a közös ügyek és delegációk intézményét emelte ki (5).

A pénzügyi kapacitásnak számító Kautz természetesen a delegációkkal kapcsolatos kvóta-bizottságnak is tagja lett. A kormányzervek is egyre gyakrabban vették igénybe szolgálatait, és azokat a gyakorlati tapasztalatait, amelyeket az 1860-as évek elejétől kezdve az Országos Gazdasági Egyesület és az Országos Iparegyesület keretében kifejtett közéleti működése során gyűjtött. 1867-ben Lónyay pénzügyminiszter részére kidolgozott emlékirata döntően járult hozzá ahhoz a kormányelhatározáshoz, hogy a dohányjövedéket megtartsák magyar állami bevételeknek, és ne adják át osztrák–magyar koncesszionáriusoknak. A kormány képviselőjeként lett Kautz a Tiszai Vasút igazgatósági tagja is, és ebben a minőségében jelentősen hozzájárult annak államosításához. Az államosítás a technikai fejlődés felgyorsulását eredményezte, amire a magántőke az akkori viszonyok között nem bizonyult elég erősnek. Jelentős szerepet játszott a valutaankéton is, ahol a bimetalizmus helyett az aranyvaluta mellett tört lándzsát, és ezzel kijelölte az osztrák–magyar valutaügy távolabbi fejlődésének fő irányvonalát. Tekintélye ez időben már akkorára emelkedett pénzügyi téren, hogy az osztrák–magyar közös pénzügyminisztérium is szerette volna megnyerni, államtitkári rangban, munkatársául. Kautz azonban először az Osztrák–Magyar Bank magyar alkormányzójaként vállalt vezető közgazdasági jellegű állami funkciót, 1883-ban, amelyet főrendiházi taggá való élethossziglani kinevezése és – különösen a főrendiház pénzügyi bizottságában való aktív közreműködése után – 1892-ben az Osztrák–Magyar Bank főkormányzói pozíciójába való kinevezése követett. Az ő égisze alatt megalkotott osztrák–magyar arany-devizavaluta sikerrel oldotta meg a monarchia adott nehézségei között az aranyvaluta-rendszerhez való csatlakozást, és véget vetett annak a valutáris zűrzavarnak is, amely az Ausztriai Birodalom pénzügyeit a valuta oldaláról szinte az egész XIX. század folyamán jellemezte.

Ilyen közéleti tevékenység mellett csak csodálattal lehet illetni Kautz hatalmas munkabírását, kitartását, amellyel számos monográfiáját és kisebb-nagyobb tanulmányát létre tudta hozni, hiszen említett funkcióit is magas színvonalon látta el. E hatalmas teljesítménnyel arányban állott azonban a társadalmi megbecsülés is: az egyetemen dékáni, rektori funkció, a Magyar Tudományos Akadémián másodelnökség, magas kormánykitüntetések, titkos tanácsosi rang és külföldi tudományos társaságok tagságai, köztük a Párizsi Közgazdasági Társaság, az ekkor még Londonban székelő Nemzetközi Statisztikai Intézet tagsága. Nem utolsósorban tagja volt Kautz az Országos Statisztikai Tanácsnak is, továbbra is szorosra vonván ezen keresztül kapcsolatát a hazai statisztika ügyével, amellyel pályája kezdetén még kizárólagosan foglalkozott.

⁶Marx, K.: Herr Vogt. London. 1860. 121. és köv. és különösen 128. old.

II.

Kautz első publikált munkája, amelyet mint nagyváradai jogakadémiai rendes tanár tett közzé 1855-ben, az „Ausztiai Birodalom Statisztikája” címet viseli. Ez már műfajánál fogva komoly problémákat vetett fel, nemcsak tudományos, hanem politikai vonatkozásában is.

A probléma azzal függött össze, hogy a magyar statisztikai irodalom – a *Schwartner* által lefektetett alapokon – több mint fél évszázada a statisztikai tudomány csúcsteljesítményét, a hiányzó statisztikai szolgálat hézagának pótlására, Magyarország részletes adatokon alapuló statisztikájának kidolgozásában látta. Ez az újítás *Schwartner* idejében lehetővé tette, hogy a főbb európai államok gyér adatokra támaszkodó összehasonlító statisztikája helyett egy ország sokkal intenzívebb és minden oldalú statisztikai elemzésére kerüljön át a hangsúly, és ezzel mind volumenében, mind megbízhatóságában és különösen hasznosságában növekedjék az ilyen tudományos összeállítások jelentősége. A magyar reformkorban, a korai kapitalizmus kifejlesztésének napirendre kerülésével, az ilyen irányú statisztikai munkák jelentősége még csak fokozódott, s ugyanakkor hazánk nemcsak politikai, hanem tudományos elszigetelésének ténye a szentszövetségi korszak idején amúgy is egyre nehezebbé tette volna minden európai államra vonatkozó összehasonlító statisztika kidolgozását úgy, ahogy azt *Achenwall* 100 évvel Kautz előtt lefektette. Így érthető meg, hogy *Schwartner* követően, pár évtizeddel később, még Magyarország statisztikájának kidolgozása is csak lényegesen nehezebben, s kevésbé sikeresen volt megoldható *Magda Pál* részéről, és hogy csak *Fényes Elek*nek sikerült újra megközelítenie közvetlenül a magyar polgári forradalom előtt azt a színvonalat, amely legalább a hazai szükségletek kielégítését e téren lehetővé tette. Módszertani téren lényegesen rosszabb volt a helyzet, újítási törekvésekkel szinte alig lehet találkozni. Egy-két figyelemre méltó új vonás éppen Kautz győri jogakadémiai professzorának, *Ramóczy Valeriánnak* statisztikai kézikönyvében fedezhető fel.

A magyar polgári forradalom bukása és az abszolutizmus bevezetése után a magyar jogi felsőoktatásban életbe lépett az a változás, hogy Magyarország statisztikája helyett az Ausztiai Birodalom statisztikáját kellett előadni, hogy ezáltal a Magyarországra vonatkozó statisztikai ismeretek megszűnjenek a honismeret, a magyar önálló gazdasági és kulturális fejlődés, és ezzel együtt önálló politikai fejlődés legfőbb emelőiként működni. E feladat elriasztó hatással volt a magyarországi felsőoktatási statisztikusok túlnyomó többségére. Éppen Kautz mutatott rá *Konek Sándor* felett tartott akadémiai emlékbeszédében (6), hogy ez a kiváló tudós is visszariadt e feladat megoldásától, és helyette az európai államok összehasonlító statisztikájához fogott hozzá az 1850-es évek elején. Ez a kísérlete azonban abbamaradt, nyilvánvalóan annak felismerése folytán, hogy a nemzeti statisztikák kidolgozatlansága miatt a nemzetközi statisztika nem tarthat még ott, hogy ez a feladat színvonalasan megoldható legyen.

Konek (mint ezt más helyütt részletesen kifejtettük)⁷ a megoldást a statisztikai elmélet megújítása vonalán kereste, elsősorban a hivatalos statisztika problémáinak kidolgozásával, később pedig a népességi és a gazdasági statisztika egyes részletkérdéseinek célbavételével. Kautz erkölcsi bátorságára vall, hogy nem riadt vissza e hálátlan feladat megoldása elől, s ugyanakkor gyakorlati politikai

⁷Vö. *Horváth Róbert*: *Konek Sándor* professzor (1819–1884) elméleti statisztikai munkássága és a magyar polgári statisztikai elmélet kialakulása. *Acta Univ. Szegediens., Jur. et. Pol., Tom. XII., Fasc. 2.* Szeged. 1965.

érzékét is mutatja, hogy a feladat végrehajtását politikai koncepciójának, a Széchenyi-féle tradíciónak a szolgálatába tudta állítani. Ezt bizonyos mértékig megkönnyítette számára az a körülmény is, hogy az egyik legnagyobb tekintélyű osztrák statisztikus, *Springer* is nagyabecsülte Széchenyit, és róla e korszakról írott történeti munkájában a következőképpen nyilatkozott: „...ő tette programjának az élére az a tételt, hogy Magyarország csak úgy fejlődhetik, ha intézményeit és jogviszonyait a többi osztrák tartományok érdekeivel összhangban reformálja meg. Ez volt az utolsó alkalom, hogy egy befolyásos magyar politikus Ausztriáról a béke szellemében nyilatkozott, és hogy a Magyarország és a császári birodalom közötti elválaszthatatlan kapcsolatról vallott meggyőződését kifejezte. Az osztrák államférfiak azonban rövidlátók voltak.”⁸

Az Ausztriai Birodalom statisztikájának kidolgozása a magyar jogi felsőoktatás számára problematikus volt azonban abból a korábbiakban említett szempontból is, hogy nem hazai statisztikáról lévén szó, egy olyan nagy terjedelmű új matéria gyors elsajátítását és beható ismeretét követelte meg, amely túlnyomórészt csak idegen nyelvű forrásanyagban állott rendelkezésre. Az osztrák örökös tartományok nagyobb gazdasági és részben kulturális fejlettsége folytán ez az anyag nagyobb igényeket is támasztott tudományos szempontból, és amellet Magyarország népességi, gazdasági, valamint társadalmi és statisztikai problémáinak elhelyezése ebben a nagyobb keretben a kölcsönhatások igen széles körű szakmai átértését is megkövetelte, az említett politikai koncepcióból folyó egyértelmű megoldása és a jövőbeli dualista együttműködés alapvető elfogadása mellett is. E feladat megoldása közben mutatta meg Kautz első ízben tudományos munkájának azokat az erényeit, amelyek valamennyi későbbi munkáját is megszeménően jellemezték: a széles körű és legautentikusabb forrásanyagra való támaszkodás, ennek a korabeli európai tudomány legmagasabb szintjén való feldolgozása és tudományos tárgyilagossággal, a stílus és terjedelem ökonómájával való előadása.

Mindez természetesen nem jelentette azt, hogy Kautz nem támaszkodott volna ugyanakkor a hazai statisztika elért legjobb eredményeire, elsősorban *Fényes*, *Fáy* és *Konek* munkásságára. Kiviláglik ez rögtön abból, ahogyan az Ausztriai Birodalom statisztikájának első fő témáját, a területet és a népességet tárgyalja (8). A 12 120 földrajzi négyzetmérföldre rugó összbirodalmi területből a magyar tartományokra Kautz számítása szerint 5850 négyzetmérföld esnék, ami Erdély nélkül az 1849 előtti alakjában is, a szűkebb értelemben vett Magyarország vonatkozásában 4900 négyzetmérföldnek felel meg. Az „újabb politikai intézkedések és fejedelmi határozatok nyomán életbe lépett új birodalmi államszervezet” hatására azonban Magyarország „... előbbi térfogatában jelentősen megkisebbült, s míg azelőtt az Ausztriai Birodalomnak majd 3/7-ét képezte, mostani alakjában 2/7-ét sem képviseli egészen” (6. és köv. old.). Még élesebben jelentkezik az ausztriai birodalmi hivatalos statisztika bírálata Kautz művében a szorosabb értelemben vett demográfiai adatokon túlmenően a nyelvi és nemzetiségi statisztikánál. Míg ugyanis a népmozgalom adatainál Magyarországra nézve nem állottak rendelkezésre statisztikai adatok, és így ezeknél kénytelen volt Kautz *Fényes* és *Fáy* adataira építeni, addig ez utóbbi vonatkozásban a hivatalos adatok ismertetése mellett erős kritikai szempontokat érvényesít a következő indoklással: „Sajnálattal kényszerülünk e helyen érinteni, hogy a nemzetiségek számviszonyaira vonatkozó adatok mind az 1846-i és 1850-i felvételeket

⁸Idézi Kautz (7) hivatkozással *Springer*: Geschichte Österreichs seit den Wiener Verträgen, é. n. c. művére.

tekintve, mind magát a nemzetiségek osztályozását, s számerejük részletes meghatározását illetőleg, egészen és egyesekben annyira eltérnek egymástól, hogy az e következő összeállításban itt-ott felmerülő kisebb tévedések mindaddig, amíg egy kimerítőbb s egy újabb hiteles közleményeken alapuló dolgozat e tárgyat föl nem világosítandja, elkerülhetetlenek valának" (92. és köv. old.). E „kisebb tévedések” nagyságrendjére vonatkozóan megemlítjük, hogy míg az 1850-es felvétel Magyarországon 3 749 662 magyart mutatott ki, addig a Kautz által idézett *Schmit* és *Hain*-féle munkák ezt 4 millióra becsülik, Fényes 1846-os adatai pedig ugyanerre a területre – vagyis Magyarországra vonatkozóan, Erdély nélkül – 4 745 000 magyarról tudnak.

A népességre vonatkozó adatokat egyébként Kautz az ausztriai birodalmi népességi statisztika nemzetközi viszonylatban is fejlett problématicájának átvételével, de helyenként még a közép-európai német leíró statisztikai hagyományokra való alapozással közli. Ez utóbbira vall a birodalom termelőerőinek említése a területi bevezető részben ásványi, növényi és állati termékek szerint, de már meglehetősen formálisan és bizonyos átmenettel a modern, kapitalista statisztikai követelmények felé. Ez utóbbira vall, hogy e konvencionális felosztáshoz Kautz negyediknek az ipart és a kereskedelmet is külön megemlíti és szembeáll a neves osztrák statisztikus, Springer véleményével annyiban is, hogy a birodalom egyes részeinek túlnyomóan mezőgazdasági, másoknak túlnyomóan iparforgalmi jellegéből nem a birodalmi autarkia gondolatára, hanem a világkereskedelemben való fokozott bekapcsolódásra konkludál – mint ahogy bevezető soraiban is az Ausztriai Birodalom helyét Európában a kelet és nyugat közötti anyagi és szellemi közvetítésben látja (29. és köv. old.).

Quetelet hatása a népesség fizikai tulajdonságaira vonatkozó három oldalas rövid összefoglalásban mutatható ki, ahol Kautz a testalkattal, a táplálkozással, a ruházati és lakásviszonyokkal foglalkozik, de teljesen kvalitatív jelleggel. A népesség foglalkozására vonatkozó adatai érdekesen tükrözik a feudális és a polgári statisztika csoportosításának a keveredését, valamint Kautznak azt a törekvését, hogy ebből az anyagi termelésben érdekelt népességet kiszűrje. Kautz munkájának legértékesebb részét azonban kétségkívül a közgazdasági viszonyokra vonatkozó második főrész képezi, amelyhez tulajdonképpen hozzászámíthatjuk az államszerkezettel foglalkozó harmadik részből is az államgazdasági és a pénzügyi viszonyokra vonatkozó kitűnő anyagot.

A gazdaságstatisztikai anyag nemcsak az újabb hiteles felméréseken, vagy igen jól megalapozott becsléseken alapuló adatok közlésére terjed ki, hanem számos statisztikai módszertani újítást is tartalmaz, és ugyanakkor mindenütt összekapcsolja a gazdaságstatisztikai tartalmat a gazdaságpolitikai és gazdaságelméleti összefüggésekkel. Így például a mezőgazdasági részben az agrárnépsűrűség kiszámítása, vagy a gabonatermés mennyiségének „rozsegyenmérőben” mint átszámított természetes űrmértékben való kiszámítása lehetővé teszi annak megállapítását, hogy fejkvótában a gabonatermelésben az egész birodalomban Magyarország és Horvátország jár az élen 4,8, illetve 5,8 mérővel fejenként, s főleg a Szerb Vajdaság 8 mérős fejkvótájával.

Messze a legfontosabb újítása azonban Kautz művének az egyes termelési ágakban előállított termékek pénzbeli értékének, valamint az ezzel kapcsolatos nemzeti vagyon pénzbeli értékének megállapítása, mint a „statisztika feladatainak legnehezebbike” (157. old.). Az egyes termelési ágak nemzeti jövedelemhez való hozzájárulásának és az össznemzeti termelés értékének megállapítását Kautz annyira fontosnak tartja, hogy azzal az egyes termelési ágak statisztikája után

összefoglalóan is foglalkozik mint „nemzetjövedelem és nemzetvagyon törzs” problémákkal, sőt arra is van egy utalás munkájában, hogy már ennek az első munkának a kidolgozása közben merült fel benne egy európai összehasonlító makroökonómiai pénzügyi statisztika gondolata (188. old.). Ebben elsősorban a nemzeti vagyon, a nemzeti jövedelem, a forgalomban levő pénzmennyiség és az állami költségvetés adatai szerepeltek volna. E „kísérletet” Kautz annak ellenére gyümölcsözőnek tartja, hogy az adatok hiánya és ingatagsága azt jelentősen nehezíti, de amiatt is, hogy az ide tartozó olyan problémák, amelyekben egy nemzet közgazdasági életének összes eredményei összpontosulnak, nem mérhetők kizárólag pénztértékben, illetve számokban, hanem etikai, politikai, azaz minőségi jellegű problémákat is vetnek fel (253. és köv. old.). Megállapításai szerint az Ausztriai Birodalomban 125 pengő forintnak megfelelő nyers és 30 pengő forintnak megfelelő tiszta nemzetijövedelem-hányad jut minden lakosra, a nemzetivagyon-hányad pedig a nyers jövedelemnek kb. az ötszöröse, mintegy 600 forint fejenként. Ez mintegy egyötöde annak, amit a Nagy-Britanniára vonatkozó egykorú statisztikai adatok mutatnak. Lényegesen nehezebb helyzetben van Kautz, midőn a tőkeképződés, a munkabérvizonyok, a létfenntartási költségek és a munkáselnyomódás viszonyaira vonatkozólag is átfogó statisztikai képet kíván nyújtani ebben a végső makroökonómiai gazdaságstatisztikai összefoglalásban. Adatai itt sem nem teljeseek, sem nem reprezentatívak, és minduntalan minőségi fejtegetésekbe csapnak át megállapításai. Ennek ellenére e fejtegetések messze előremutatók, még akkor is, ha a magyar statisztikai tudomány képviselői alig követték e kezdeményezéseket.

Az államszerkezetet tárgyaló harmadik rész szintén a leíró statisztikai hagyományok csökevénye, amelyet Kautz szemmel láthatóan a polgári állam szerkezetének megfelelő alakban és lehetőleg adatszerűen, nem jogi kritériumok alapján próbált meg körvonalazni. Mint említettük, az állampénzügyek széles körű statisztikai kidolgozása gazdaságstatisztikai szempontból kiemelkedik ebből a materiából, és itt még az adóteher nemzetközi összehasonlításával is kísérletezik. A kapott eredmény, a 6 pengő forintos fejkvóta a 10 forintos európai átlaggal szemben, mindenestre annyiban csalóka, hogy a gazdasági viszonyok, illetve a polgári államélet fejletlenségét is bizonyos fokig tükrözi (408. és köv. old.). Az állami pénzügyek modern szellemű statisztikai megközelítése már jelzi egyben Kautz munkásságának azt az újabb irányvonalát, amely ezt az első, „par excellence” statisztikai jellegű munkáját követi a szorosabb értelemben vett pénzügytani tudomány területén, amelyet később általános nemzetgazdasági rendszerré bővített ki (9).

Tulajdonképpen ezt az első kifejezetten statisztikai jellegű munkát Kautz nem folytatta a statisztikai tudomány területére eső elméleti munkássággal, de közgazdaságtudományi működésének megalapozását jelentő tantörténeti vonatkozású munkáiban messzemenően érintette a statisztikai tudomány végső tudományelméleti kérdéseit is, és annak számos tantörténeti vonatkozására is utalt, különösen ami annak gazdaságstatisztikai vonatkozásait illeti elsősorban.

(A tanulmány befejező részét a *Statisztikai Szemle* következő számában közöljük.)

ADALÉKOK A HAZAI INTÉZMÉNYES KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁS TÖRTÉNETÉHEZ*

BÉKÉS FERENC

A statisztika és a közvélemény-kutatás szoros kapcsolatát – úgy gondoljuk – nem szükséges különösebben bizonyítani. A közvélemény-kutatás világméretű térhódítása elképzelhetetlen lett volna a mintavételi eljárás felhasználása nélkül. A mintavételi eljárás ún. kvóta-rendszerű változata¹ nem alkalmazható olyan országokban, amelyekben a statisztikai hivatalok nem bocsátanak a közvélemény-kutató intézetek rendelkezésére friss, a lakosságot különféle megoszlásokban bemutató és jellemző adatokat.

A közvélemény-kutatásokból származó adatok feldolgozásának és elemzésének is nélkülözhetetlen feltétele a korszerű statisztikai eljárások és módszerek alkalmazása.

A KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁS NÉHÁNY „TÖRTÉNETI” ELŐZMÉNYE A FELSZABADULÁS ELŐTTI MAGYARORSZÁGON

Mielőtt rátérnénk tulajdonképpeni témánkra, a hazai intézményes közvélemény-kutatás első jelentős állomásának – az 1945 és 1949 között működő Magyar Közvéleménykutató Intézet tevékenységének – ismertetésére, röviden szeretnénk megemlíteni néhány olyan jelentősebb vizsgálatot, amelyek a hazai közvélemény-kutatás „előfutárainak” tekinthetők.

Az egyik többé-kevésbé „tudományosnak” nevezhető közvélemény-kutatást a rádió-előfizetők között végezték 1927-ben. Ez a vizsgálat csak az egyes műsortípusok fogadtatásáról, „tetszéséről” adott igen elnagyolt válaszokat. A korabeli újságok az akciót úgy kommentálták, hogy „ismét valami, ami nagyon jó elvileg, azonban kivitele minden kritikán aluli.”² Ezt követően csak 1933-ban, 1934-ben és 1941-ben került sor újabb hasonló jellegű közvélemény-kutatásokra. Ezek a vizsgálatok sem hoztak komolyabb eredményeket, csupán arra derült fény, hogy a korábbi felvételekhez képest csökkent az intellektuálisabb műsorok (például a komoly zene) közönsége.

A másik említésre méltó vizsgálatot, illetve vizsgálatsorozatot a Magyar Gazdaságkutató Intézet az Egyetemi Lélektani Intézet közreműködésével 1935 és 1940

*A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztálya Statisztikatörténeti Szakcsoportjának 1971. május 11–13-án tartott Vándorülése keretében Gyulán megvitatott előadás.

¹Lásd erről részletesebben Békés Ferenc és Kérész Gyula „Közvéleménykutatás kvóta-rendszerű mintavétellel” (*Statisztikai Szemle*, 1965. évi 3. sz. 279–287. old.) c. cikkét.

²Idézi Szabó Klára „A rádiós közvéleménykutatás Magyarországon” (MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpont kiadványa, Budapest, 1970. II. évf. 5. sz. 8. old.) c. tanulmányában.

között hajtotta végre. Célja a különböző fogyasztási szokások megismerése volt.³ Legjelentősebbnek a gyümölcs- és a borfogyasztással (1938), valamint a dohányzási szokásokkal (1939) kapcsolatos kutatás tekinthető. Az utóbbi vizsgálat anyagából készült tanulmány elnyerte a Nemzetközi Dohány Egyesület római nagydíját. E közvélemény-kutatásokkal érdemes részletesebben is foglalkozni.

A gyümölcsfogyasztási szokásokról végzett vizsgálat megállapította, hogy hazánkban a nyári és téli gyümölcsfogyasztás között sokkal nagyobb a különbség, mint külföldön. (Nyáron a budapesti háztartások 71 százaléka fogyasztott rendszeresen gyümölcsöt, míg télen csak 32 százalékuk.) Megállapították, hogy a szegényebb néprétegek – kizárólag gazdasági okokból – lényegesen kevesebb gyümölcsöt fogyasztanak, mint a jobb módúak. Utóbbiak legjobban a változatos fajú és nedvdús, hosszabb időn át kapható gyümölcsöket – az almát, a szőlőt, az őszibarackot és a narancsot – kedvelik, a szegényebb rétegek gyümölcse a dinnye, a szilva és a sárgabarack. Száritott gyümölcsöt meglepően kis mértékben fogyasztanak, a házi befőzés azonban minden társadalmi rétegben elterjedt.

A borfogyasztási szokások vizsgálata arra hívta fel a figyelmet, hogy a bortermelésnél főleg a minőség javítására kell törekedni, mert a fogyasztók csak a minőségi borokat kedvelik. A kocsmába járás inkább a bort nem termő vidékeken gyakori, bortermelő vidékeken szívesebben járnak a gazdák házához borozgatni. A nagy vidéki ünnepi összejövetelek rendkívül serkentőleg hatnak a borfogyasztásra, a vizsgálat szerint egy-egy ilyen alkalommal a jelenlevők fele rendszeresen több liter bort iszik meg. A házi fogyasztás céljából vásárolt bor fő beszerzési helye a kocsmá, a palackos bort a legtöbb fogyasztó aránytalanul drágának találja. (Ez is ellentétes a külföldi, például az olaszországi tapasztalatokkal.) A vásárlók ragaszkodnak a megszokott minőséghez, és általában csak a saját tapasztalatukra adnak, az ismerősök ajánlásának szerepe csekély.

A dohányzási szokások vizsgálatával kapcsolatos felvétel adatai szerint a felnőtt lakosság 70 százaléka rendszeres dohányos. Legelterjedtebb a cigaretta, ezen belül is a kész cigaretta. A fogyasztás nagysága tekintetében nemigen állapítható meg társadalmi különbség. A nem dohányosok döntő többsége nem igényli a dohányzást, viszonylag ritkán hivatkoztak egészségi, családi és takarékosági okokra. Meglepő módon a nem dohányosok kevesebb kedvtelésnek hódolnak, mint a rendszeres dohányosok, és kevésbé igénylik a társaságot is. A dohányzást a férfiak leginkább az itallal és a sporttal kapcsolják össze, míg a nők az olvasással és a zenével.

Röviden megemlítenénk még, hogy Horváth Barna professzor, aki a Magyar Közvéleménykutató Intézet tanácsadó testületének is tagja volt, 1941-ben a kolozsvári és a szegedi szabadegyetem hallgatói körében érdekes kísérleti közvélemény-kutatást végzett. E vizsgálat eredményeit a Kolozsvári Egyetem három nyelvű kiadványában⁴ közre is adta.

A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET MEGALKULÁSA, FELÉPÍTÉSE ÉS EREDMÉNYEI

Bár nem célunk, hogy e dolgozat keretében a felszabadulást közvetlenül követő bonyolult korszaknak még csak vázlatos leírását vagy értékelését is megkíséreljük, szeretnénk emlékeztetni arra, hogy ez az időszak joggal tarthat számot különböző tudományágak érdeklődésére és az eddigieknél részletesebb elem-

³Varga István: A lélektani módszerű piackutatásról. Különlenyomat a Lélektani tanulmányok IV. kötetéből. Budapest, 1941.

⁴Horváth Barna: A közvélemény vizsgálata. Acta Juridico-Politica. 8. sz. Kolozsvár, 1942.

zésre, annak ellenére, hogy számos tanulmány és tudományos értekezés már eddig is témájául választotta.⁵ Az újjáépítés, a békekötés, az infláció és stabilizáció, a koalíciós kormányzás és a fordulat éve, a két munkáspárt egyesülése és az MKP hatalomra kerülése már csak felsorolásszerűen is emlékeztetnek azokra az évekre, amikor Közép-Európában elsőként megalakult a Magyar Közvéleménykutató Intézet. Az Intézet a Magyar Központi Híradó RT egyik vállalataként, a Rádió, a Filmiroda stb. mellett, mint a Magyar Távirati Iroda egyik szolgálata folytatta tevékenységét.

Az Intézetet a Gallup-féle amerikai közvélemény-kutató intézet mintájára szervezték meg. Belső személyi állománya elég kis létszámú volt: mindössze 8 főből állt (igazgató, igazgatóhelyettes, titkár, gazdasági igazgató, titkárnő, statisztikus és 2 gépíró). A feldolgozáshoz külső erőket vettek igénybe. Budapesten 30, a jelentősebb vidéki városokban 5–6 állandó kérdezőbiztos volt. Az Intézet Tanácsadó Testületében, amelynek elnöke *dr. Ortutay Gyula* volt, 17 tag foglalt helyet. Olyan ismert személyiségek voltak köztük, mint *Kállai Gyula*, *Révai József*, *Vas Zoltán*, *Zilahy Lajos*, *Horváth Barna*, *Markos György*, *Szalai Sándor*, *Varga István*.

Az Intézet anyagi forrásai kizárólag jelentéseinek előfizetési díjaiból és az egyes magánmegbízások költségmegtérítéséből tevődtek ki, szubvenciót sehonnan sem kapott.

Az 1945 augusztusában végrehajtott első próbakérdezéstől 1949 februárjáig többé-kevésbé nyomon követhető az Intézet munkája, bár egyetlen könyvtár sem rendelkezik az Intézet kb. 140-re tehető piac- és közvélemény-kutató jelentéseinek teljes gyűjteményével, és még a nagyobb könyvtárak anyagának átnézése után is csak arról számolhatunk be, hogy 120 jelentést sikerült megtalálni és feldolgozni.⁶

A kimondottan közvélemény-kutató jelentések száma 106. A 14 közgazdasági és piackutató jelentés⁷ közül, amelyeket 1946 novemberétől kezdődően készítettek, hiányzik a teljes 1947. évfolyam. Ugyancsak hiányoznak a rádió felkérésére létrehozott, 1948. januártól 1949. januárig működött Rádió Műsorfigyelő Szolgálat belső használatra készült jelentései.

A feldolgozott 120 jelentés eléggé elnagyolt felosztása a következő képet mutatja:

Gazdasági és belpolitikai	62
Külpolitikai	10
Kulturális, szociális és egyéb	36
Külföldi intézetek eredményeinek ismertetése	12
Összesen	120

AZ INTÉZET ÉRDEKESEBB VIZSGALATI EREDMÉNYEIBŐL

Az említett jelentésekből természetesen csak az eredmények töredékét lehet idézni. Az anyag nagyságát jól mutatja, hogy az Intézet működésének első másfél éve alatt 150 000 személyt kérdezett meg, alkalmanként 5–8 kérdéses kérdőívvel. A mai ember számára a legtöbb adat nem jelent mást, mint egy törté-

⁵E korszak egyik legjelentősebb elemzésére lásd *Berend T. Iván* „Újjáépítés és a nagytőke elleni harc Magyarországon 1945–1948” (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962.) c. művét.

⁶E jelentések jegyzékét lásd a tanulmány végén.

⁷Az Intézet csak a második év programjába vette fel a kifejezetten szubjektív piackutató jellegű vizsgálatokat, amelyeknek eredményeit külön jelentéssorozatban publikálták. A piac- és közvélemény-kutatás különbségeinek jó összefoglalását adja *Bognár József* „Kereslet és keresletkutatás a szocializmusban” (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1961.) című könyvében (33–34. old.).

neti korszak, néha elég zavaros, tudati visszatükröződését. Az ifjabb generációk már meg sem értik talán, hogy 1945 telén vita tárgya lehetett, hogy takarékosági okokból bezárják-e a szórakozóhelyeket, és hogy milyen cikkekre terjesszék ki a kötött gazdálkodást.

Továbbiakban bemutatunk néhány általunk érdekesnek vélt eredményt, vállalva az önkényesség látszatát és egyben a tévedés kockázatát is.

1. Gazdasági kérdésekről végzett közvélemény-kutatások

Az újjáépítés legsürgősebb feladatainak sorrendjéről két adatfelvételt is végeztek:

első alkalommal, 1945 augusztusában 1. lakóépületek, 2. közlekedés, 3. gyárak sorrend alakult ki;

1946 februárjában viszont – a lakáskárok részbeni őszi kijavítása után – a megkérdezettek az 1. gyárak, 2. közlekedés, 3. lakóépületek sorrendre változtatták korábbi véleményüket.

A bankok és a gyárak államosításáról 1945 decemberében a következőképpen vélekedtek (százalék):

Válasz	A nagyipar	A nagybankok
	államosítását	
Helyesli	67	75
Ellenzi	32	23
Nincs válasz	1	2

„Elősegíti-e a földreform a mezőgazdasági termelés emelkedését?” kérdést két alkalommal is feltették. A válaszok a következőképpen oszlottak meg (százalék):

Időpont	Igen	Nem	Nincs válasz
1946. február	41	56	3
1946. augusztus	56	38	6

Egy évvel a háború után a Dunán megnyitották az első új hidat, holott korábban a megkérdezettek 65 százaléka nem hitte, hogy ez két évnél hamarabb bekövetkezhet.

1946 májusában a megkérdezettek még elég szkeptikusan vélekedtek, amikor azt kérdezték tőlük, hogy „hatékony lesz-e a stabilizáció?” : 53 százalékuk nemel válaszolt. 1946 szeptemberében viszont arra a kérdésre, „hogyan realizálódtak a stabilizációval kapcsolatos elképzelések?”, 72 százalék a „nagyon jól” és további 16 százalék a „vártnál jobban” választ adta. 1947 júniusában a budapestiek 73 százaléka bízott a 3 éves terv sikeres végrehajtásában.

1946-tól minden év januárjában összehasonlító vizsgálatot végeztek budapesti mintával annak megállapítására, hogy a lakosság milyen mértékűnek látja a helyzet javulását különböző szempontokból. A megkérdezetteknek azt kellett megállapítaniuk, hogy ha az 1945. január 1-i állapotot 0-nak, az ideálisat 100-nak te-

kintik, mivel jelölik az 1946., 1947., illetve 1948. januári állapotot? A válaszok így alakultak:

	1946.	1947.	1948.
	január		
1. A saját életszínvonala tekintetében	19	39	42
2. Az újjáépítés és a termelés fokozása tekintetében	24	46	55
3. A demokrácia kifejlesztése tekintetében	27	40	47
4. A gazdasági helyzet tekintetében ...	22	46	49
5. A kulturális élet fejlődése tekintetében	23	47	57
6. Az élelmiszer-beszerezés tekintetében	20	49	56
7. A ruhabezszerezés tekintetében	10	25	30
8. Összefoglalóan minden szempontból	21	46	48

A vizsgálatnál alkalmazott „szubjektív” mérőeszköz több szempontból is kifogásolható, ennek ellenére megállapíthatjuk, hogy a budapestiek minden szempontból javulást észleltek. Az állapotok azonban – a kérdezettek véleménye szerint – a javulás ellenére is erősen elmaradtak az ideális (békebeli) 100-hoz képest.

2. Belpolitikai kérdésekről végzett közvélemény-kutatások

Az Intézet egyik jelentős eredménye volt, hogy az 1945-ös választások idején a szavazatok megoszlását mintegy 2 százalékos átlagos hibával előre meghatározta. A Közvéleménykutató Intézet előrejelzése és a tényleges eredmények szerint a szavazatok a következőképpen oszlottak meg az öt párt között:

Párt	A Közvéleménykutató Intézet becslése	A tényleges eredmények
	szerint (százalék)	
Szociáldemokrata	17,6	18,0
Kommunista	19,9	17,5
Kisgazda	53,2	56,0
Paraszt	7,2	7,0
Demokrata	2,1	1,5

A belpolitikai válságok többször is témái voltak a Közvéleménykutató Intézet felvételének. 1946-ban három alkalommal tették fel a kérdést, hogy a koalíciós kormányzás folytatódjék-e? A válaszok a következőképpen alakultak (százalék):

Válasz	Március	Szeptember	December
Igen	64	48	33
Nem	34	50	52
Bizonytalan	2	2	15

Felsorolunk még néhány belpolitikai kérdéssel kapcsolatos vizsgálati eredményt is.

1945 decemberében a megkérdezettek 70, 1946 januárjában már 80 százaléka szimpatizált a köztársasági államformával.

Az öröklött és szerzett címek eltörlését nagy rokonszenvvel fogadták, különösen a férfiak körében.

Azt a tervet, hogy a munkások tízezreit küldik külföldre dolgozni, a megkérdezettek 80 százaléka minden társadalmi rétegben elutasította. (A tervet el is vetették.)

1947 márciusában a megkérdezettek 54 százaléka szerint Magyarország demokratikus ország, illetve a demokrácia felé halad (45 százalék szerint nem).

1947 májusában vizsgálatot végeztek a budapestiek informáltságáról: a megkérdezettek 97 százaléka ismerte a köztársasági elnök, 85 százaléka a miniszterelnök, 39 százaléka a nemzetgyűlés elnökének és 7 százaléka a szakszervezeti tanács elnökének nevét.

3. Külpolitikai kérdésekről végzett közvélemény-kutatások.

A Közvéleménykutató Intézet különösen működésének első két évében foglalkozott külpolitikai kérdésekkel kapcsolatos adatfelvétellel, elsősorban Magyarország békekilátásaival. 1945 decemberében a budapesti megkérdezettek kétharmada úgy vélte, hogy egy éven belül sor kerül a békekötésre, 1946 tavaszán pedig 70 százalék bízott abban, hogy még a nyár folyamán megkötik Magyarországgal a békét.

Több ízben készített az Intézet felvételt a Duna menti államok együttműködésére vonatkozóan. 1945 decemberében még csak 14, 1946 decemberében pedig már 89 százalék helyeselte a tervet.

Véleményt kértek a legtöbbet emlegetett nemzetközi problémákról is, így például a spanyol, a görög, az indonéz, a mandzsuriai, az iráni és a trieszti helyzetről. A megkérdezetteknek átlagosan 35 százaléka tájékozatlannak bizonyult az említett nemzetközi kérdésekben, különösen a földrajzilag távol eső országok esetében.

1947-ben egy országos vizsgálat során a megkérdezetteknek 56 százaléka ismerte az Egyesült Nemzetek Szervezetét és tevékenységét. Ezek közül 39 százalék volt elégedetlen az ENSZ addig elért eredményeivel.

4. Kulturális és egyéb témákról végzett közvélemény-kutatások.

1946-ban az oktatás reformjával kapcsolatban felnőttektől és gyermekektől is megkérdezték, jó lesz-e, ha minden gyermek 14 éves koráig tanul az általános iskolában. A válaszoknál a városi és a falusi felnőttek véleménye között mutatkozott nagyobb különbség:

Válasz	Városi	Falusi	Városi	Falusi
	felnőttek		gyermekek	
Igen	76	90	82	84
Nem	21	3	12	6
Nem válaszol	3	7	6	10

További adatfelvételek a színházba és moziba járással, a zenei műfajok kedveltségével, a hangverseny-látogatással, és a könyvolvasással foglalkoztak. (A legnépszerűbb könyvek, illetve írók sorrendje 1946-ban a következő volt: Biblia 39, Ady 28, Madách 14, Shakespeare 10, Dante 9 százalék.)

1946 őszén kétezer budapesti előfizetőt kérdeztek meg arról, hogy mit hallgat legszívesebben a rádióban. 1948 januárjában pedig – mint már említettük – állandó Rádió Műsorfigyelő Szolgálat alakult, amely egy évig működött.

A dolgozó nők megbecsülése már 1946-ban is napirenden szereplő kérdés volt. Egy amerikai vizsgálat kérdéseinek megismétlésénél kiderült, hogy Magyarországon több férfi kíván dolgozó feleséget, mint az Egyesült Államokban. A magyar férfiak háromnegyed része, az amerikai férfiaknak pedig csak kétharmad része találta igazságosnak, hogy nő kollégáik velük egyenlő bért kapjanak.

Az említetteken kívül többek között a szabadidőről, a sportról, sőt még az eszperantó nyelv esetleges tanításáról is végeztek közvélemény-kutatást.

MÓDSZERTANI PROBLÉMÁK ÉS HIÁNYOSSÁGOK

A kiragadott példák – úgy gondoljuk – érzékeltetik, hogy milyen széles skálán mozgott a Magyar Közvéleménykutató Intézet kutatási tematikája. A tematika gazdagsága és a kérdésfeltevés bátorsága egyértelműen rokonszenvet vált ki a mai olvasóból is. A kutatások metodikáját, az alkalmazott módszerek minőségét azonban már korántsem lehet ilyen kedvezően megítélni.

Nem látszik célszerűnek, hogy e rövid áttekintés keretében a különböző kérdőív-szerkesztési és kérdésmegfogalmazási problémákkal foglalkozzunk. Sokkal súlyosabbak azok az észrevételek, amelyek az Intézet mintaválasztásával és az adatok társadalmi rétegek szerinti csoportosításával kapcsolatosak.

Ha csupán arra vagyunk tekintettel, hogy az Intézet milyen elvek szerint választotta ki kutatásaihoz a mintát, nem találunk kifogásolnivalót. „A megkérdezettek kiválasztása úgy történik – írja *Sigmond Kornél* az Intézet 1947. évi szemléjében –, hogy minden városban vagy vidéken a felnőttek foglalkozásának, nemének és korának megoszlását híven tükröző keresztmetszetet jelölünk meg. A kérdezőbiztosok tehát kerületenként megszabott keretet kapnak, és a keret betartása mellett a véletlenre bízzák, hogy milyen egyéneket kérdeznek meg... A feldolgozás foglalkozás és tanulás szerint, valamint a jövedelmi színvonal alapján megállapított társadalmi kategóriákban történik, nem és korcsoport megkülönböztetésével. Egyes esetekben megkülönböztetjük az országtájakat is. Van-e esetek, amikor csak bizonyos társadalmi réteghez, például rádióelőfizetők-höz, rendszeres színházlátogatókhoz fordulunk. Egy-egy kérdésünkben Budapesten átlagosan 2000 ember véleményét tudakoljuk, országos viszonylatban 3–8000 között állapítjuk meg a megkérdezendők számát.”⁸

A hazai közvélemény-kutatásoknál szokatlanul nagy mintanagyság már önmagában is arra utal, hogy nem volt minden rendben a kiválasztással, és a nem megfelelő mintakiválasztást a mintanagyság növelésével próbálták ellensúlyozni.

Az Intézet egyes közvélemény-kutató jelentései a mintaválasztással és a mintanagysággal nagyon szűkszavúan foglalkoznak, sőt sokszor említést sem tesznek róla. Az 1947. évi 16. szám⁹ végül is magyarázattal szolgál. A társadalmi réteget – tekintettel arra, hogy népszámlálási adatok csak 1938-ból, illetve 1941-ből

⁸*Sigmond Kornél*: Közvéleménykutató Magyarországon 1946-ban. Közvélemény. A Magyar Közvéleménykutató Intézet évi szemléje 1947. A Magyar Központi Híradó RT kiadása. Budapest. 1947.

⁹Jelentés az országgyűlési képviselőválasztással kapcsolatban végrehajtott közvéleménykutatásról. KKI. jelentések. 1947. évi 16. sz. (augusztus 15.).

álltak rendelkezésre, és a világháború, valamint a területváltozások miatt azok sem voltak használhatók – a következőképpen súlyozták: egy férfira 1,3 nő, Budapesten egy értelmiségire 2 kispolgár és 3 munkás, vidéken egy értelmiségire 2 kispolgár, 3 munkás és 6 mezőgazdaságban foglalkoztatott jut.

Visszatérve az előbbi idézethez, a gyakorlatban tehát nem is olyan világos, milyen „keretet” kaptak a kérdezőbiztosok, hiszen itt érződik a hivatalos statisztika segítségének hiánya. Jó kvóta-rendszerű mintavételt, illetve közvélemény-kutatást ugyanis csak akkor lehet készíteni, ha birtokában vagyunk az alapsokaság – a népesség – megfelelő alpmegoszlásainak.

Itt mindjárt kapcsolódhatunk a másik problémához, a társadalmi csoportok, kategóriák kialakításának kérdéséhez akár mintavételi, akár elemzési szempontból.

1948 nyarán egyre tarthatatlanabbá válik az Intézet által alkalmazott kategória-rendszer. „... a nálunk eddig értelmiségnek, kispolgárságnak, munkásságnak és parasztságnak nevezett csoport – állapította meg az Intézet 1948. évi 13. sz. jelentésének szerzője – nem teljesen egyértelmű. Az Intézet most dolgozza ki új statisztikai eljárását, amely a társadalmi csoportokat egyértelműbben fogja felölelni.

Az eddigi kategorizálás a következőképpen értelmezendő:

I. Főiskolai végzettségű és legalább érettségit tett személyek, akik értelmiségi munkakörben működnek (diplomások, tisztviselők stb.), továbbá az érettségit tett önálló kereskedők, általában a nagypolgárság.

II. Kispolgárok (önálló iparosok és kereskedők) és általában nem érettségizett dolgozók (kereskedősegédek, iparos-segédek, altisztek stb.).

III. A munkásságot tartalmazó csoport egyértelműen vehető, mert csak a tényleges ipari munkásságot tartalmazza.

IV. Földműves foglalkozású személyek, függetlenül attól, hogy mennyi földdel rendelkeznek.

Nyilvánvaló, hogy így az egyes csoportok ellentétes érdekű elemeket tartalmaznak, és ez tette indokolttá és szükségessé, hogy annak ellenére, hogy számos helyen ezzel a kategorizálással dolgoznak, ezen a rendszeren változtassunk. Nehézséget okoz, hogy a statisztikai adatok rendkívül hiányosak tekintetben, hogy Magyarország lakossága szám szerint a különböző társadalmi csoportok között hogyan oszlik meg.”¹⁰

1948 augusztusában, az Intézet 19. sz. jelentésében már 10 foglalkozási kategóriával találkozhatunk.¹¹ A legjelentősebb változás, hogy az értelmiség és a földműves kategóriák differenciáltabbá válnak. (Az értelmiségen belül külön csoportba kerültek a magán- és közalkalmazottak nem vezető állásban, a vezető állású köz- és magánhivatalnokok és a szabad foglalkozású értelmiségiek; a földművesek csoportján belül vannak: földnélküliek és 6 holdon aluli törpebirtokosok, kisbirtokosok 6–20 holdig, 20 holdnál nagyobb birtokkal rendelkező parasztság és gazdálkodók.) Ezáltal tisztábbá válik a kis- és nagypolgárság kategória is, továbbá kialakul az ipari munkásság mellett egy „nem értelmiségi munkakörben foglalkoztatott dolgozók” kategória is.

Az 1948. évi utolsó jelentésben – „előrejelezve” a következő éveket – már megjelenik a „zsiros parasztság” kategória is.¹²

¹⁰Jelentés sportkérdésekkel kapcsolatban végzett közvélemény-kutatásról. KKI. jelentések. 1948. évi 13. sz. (június 9.).

¹¹Jelentés cukorfogyasztási kérdésekkel kapcsolatban végzett szubjektív piackutatásról. KKI. jelentések. 1948. évi 19. sz. (augusztus 10.).

¹²Jelentés az általános iskolával kapcsolatos kérdésekben végzett közvéleménykutatásról. KKI. jelentések. 1948. évi 24. sz. (december 31.).

Az említett módszertani fogyatékoságok ellenére¹³ a Magyar Közvélemény-kutató Intézet – lehetőségeihez mérten – mindig arra törekedett, hogy objektív adatokat szolgáltatson megrendelőinek, amelyek között többségben voltak a közintézmények, például minisztériumok, a Rádió, a Magyar Filmiroda RT., sőt nemzetközi szervezetek is igényt tartottak eredményeire.

1947 elején úgy tűnik, megnyugodtak a kedélyek, polgárjogot nyert a közvélemény-kutatás. Ezt látszik bizonyítani dr. Ortutay Gyulának az Intézet 1947. évi szemléjében írt bevezetője¹⁴: „A Magyar Közvéleménykutató Intézet megszervezése idején többen támadtak bennünket, hogy egy felesleges és komolytalan szervezetet kívánunk életre segíteni. Az azóta eltelt idő mindennek az ellenkezőjét bizonyította be. Ma már Európában mindenütt a hírszolgálati irodák mellett feltűnik a közvéleménykutató intézet, amely döntő politikai eseményeknél éppúgy, mint a dolgozók életét érintő apró-cseprő ügyeknél megkérdezi a közvéleményt, és e kendőzetlen felfogást az arra illetékesek, egyben ismét a közvélemény elé viszi. Ezzel a közvéleménykutató intézetek két feladatot is vállalnak. Egyrészt a politikai vezetés számára tanulságos bepillantást engednek a dolgozók vélekedésébe, másrészt alkalmat adnak a közvéleménynek arra is, hogy ön-maga előtt tisztázza és tudatosítsa problémáit. A Magyar Közvéleménykutató Intézet munkáját jól végezte, s ezt nem a mi belső megelégedettségünk, hanem nyomós tények is igazolják; így a világsajtóban igen sok helyen átvették a Magyar Közvéleménykutató Intézet előzetes jelentéseit egyes politikai eseményekre, valamint a közhangulat kifejeződésére vonatkozóan. Nemrégiben kaptunk levelet a nagy amerikai közvéleménykutató intézettől, a Gallup Intézettől, amelyben elismerését fejezi ki eddigi munkánk iránt, megállapítva arról, hogy a legszigorúbb tudományos mértéket is kiállja, és kér bennünket arra, hogy anyagunkat ismertessük velük. Mindez az elismerés, a szovjet és nyugati sajtóban megjelenő magyar közvéleménykutató anyag azt bizonyítja, hogy Intézetünk jó munkát végzett, és a megválasztott tárgyilagossági módszerek egyszerre szolgálják a kutató tudományt és az alakító politikát”.

Az Intézettel kapcsolatos optimizmus azonban korai volt.

1948-ban már egyes esetekben a módszertani fogyatékoságokat politikai hibáknak tekintették. Megszaporodtak a külföldi intézetek eredményeit ismertető jelentések, a kutatási repertoárból eltűntek a külpolitikai témájú vizsgálatok, a tematikát az előző évekhez képest erős depolitizáltság jellemezte. Egyre több periférikus kutatásra került sor, így például a sportról, az alvásról, a cukorfogyasztásról, az üzemi hangversenyéről és 1949-ben a „téli vásárról”. A módszertani problémáknál említett kategorizálási változtatások is már részben az Intézet munkáját ért támadásoknak tulajdoníthatók.

1949-ben a Magyar Közvéleménykutató Intézetet megszüntették. Ezzel a hazai közvélemény-kutatási munka több mint 10 évre megszakadt.

Jelenlegi politikai fejlődésünk kedvező légkört biztosít a demokratikus körülményeket igénylő közvélemény-kutatáshoz. Így 1963-ban megalakulhatott a Magyar Rádió és Televízió Közvéleménykutató osztálya, és 1969-ben megkezdte működését az MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpontja, amely közvélemény-kutatásokat is végez¹⁵.

¹³Az itt említett módszertani fogyatékoságokon kívül az állandó műsorfigyelő szolgálattal kapcsolatban tehető kifogásokat már egy korábbi tanulmányban említettük (Békés Ferenc: A rádiós és televíziós közönség mérésének módszertani problémái. *Statistikai Szemle*. 1970. évi 1. sz. 59. és köv. old.).

¹⁴Lásd a 8. lóbjegyzetben idézett műben.

¹⁵Néhány kutatási eredményét a *Statistikai Szemle* is ismertette. Lásd: 1963. évi 1. sz. 821–827. old.; 1967. évi 10. sz. 1007–1015. old.; 1970. évi 1. sz. 51–62. old.

Az első intézményes formájú magyar közvélemény-kutatás, az 1945–1949 között működő Magyar Közvéleménykutató Intézet tevékenysége – egyebek között – azzal a tanúlással szolgál számunkra, hogy a közvélemény-kutatás csak a szociológiai szemléletmód és a korszerű statisztikai eljárások, módszerek következetes alkalmazásával, valamint a hivatalos statisztikai apparátus támogatásával érhet el eredményeket. A hagyományok feltárása és ápolása mellett ezt a gondolatot szeretnénk erősíteni vázlatos elemzésünkkel.

A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ JELENTÉSEINEK JEGYZÉKE*

1945.

1. Jelentés az első közvéleménykutató próbáról (szeptember 1.).
- 2.a) Jelentés az 1945. évi nagybudapesti községi választásokkal kapcsolatos közvéleménykutatás eredményéről (október 5.).
- 2.b) Kiegészítő jelentés a községi választásokkal kapcsolatos közvéleménykutatás eredményéről (október).
3. Jelentés az 1945. októberi országos közvéleménykutatás eredményéről (november 1.).
4. Jelentés a háborús főbűnösökről való vélekedés tárgyában (november).
5. Jelentés a külföldi segély tárgyában végrehajtott közvéleménykutatás eredményéről (november 22.).
6. Jelentés a szabadkereskedelem átmeneti korlátozása tárgyában végzett közvéleménykutatás eredményéről (november 22.).
7. Jelentés a közellátási kérdésekben végzett közvéleménykutatás eredményéről (december 1.).
8. Jelentés a villanyáramszolgáltatás és villamosforgalom korlátozásával kapcsolatban végrehajtott közvéleménykutatás eredményéről (december 26.).
9. Jelentés a gázszolgáltatás kiterjesztése tárgyában végrehajtott közvéleménykutatás eredményéről (december 11.).
10. Jelentés a népművelés, az infláció és az államosítás kérdésében végrehajtott közvéleménykutatás eredményéről (december 15.).
11. Jelentés a vagyondézma tárgyában végrehajtott közvéleménykutatás eredményéről (december 22.).
12. Jelentés bel- és külpolitikai kérdésekben végrehajtott közvéleménykutatásról (december 27.).
13. Jelentés a moszkvai értekezlettel kapcsolatban végrehajtott közvéleménykutatás eredményéről (december 29.).

1946

1. Jelentés a kenyérellátás, a svábok kitelepítése, az alkotmányreform, és a békekötés tárgyában végrehajtott közvéleménykutatás eredményéről (január 24.).
2. Jelentés az életszínvonal, az újjáépítés és az oktatási reform tárgyában végrehajtott közvéleménykutatásról (február 6.).
3. Országos jelentés a január 24-én kiadott adatok vidéki eredményéről a svábok kitelepítésével, az államformával és a békeelőkészítéssel kapcsolatosan (február 12.).
4. Jelentés az iskolareformról gyermekek körében végzett közvéleménykutatás eredményéről (február 13.).
- 4.a) Kiegészítő jelentés az iskolareformról vidéki gyermekek körében végzett közvéleménykutatás eredményéről (március 6.).
5. Országos jelentés a földosztással és a gazdák szükségleteivel kapcsolatos közvéleménykutatás eredményéről (február 20.).
6. Jelentés a közönség vásárlási szokásai, a házbér és a lakosság jövedelmi forrásai tárgyában végrehajtott közvéleménykutatásról (február 28.).
7. Kivonat közlés a zsidó világkongresszus megbízásából végzett 5/ bizalmas jelentésünkből a zsidó körök kivándorlási szándékairól (március 4.).
8. Jelentés a BBC magyarnyelvű híradásaival kapcsolatos közvéleménykutatás eredményeiről (március 10.).
9. Jelentés a bérfizetések valorizációja tárgyában végrehajtott közvéleménykutatás eredményeiről (március 12.).
10. Jelentés vidéken végzett közvéleménykutatásról az életszínvonal, az államosítás és az iskola-reform tárgyában (március 14.).
11. Jelentés zenei kérdésekben végzett közvéleménykutatásról (március 30.).
- 11.a) Pótjelentés a zenei kérdésekben végzett közvéleménykutatáshoz (április 3.).
12. Kivonat közlés a Magyar Tájékoztatásügyi miniszter kérésére a magyar békecélok tárgyában kidolgozott 4–6 és 6/a bizalmas jelentésünkből (március 30.).
13. Jelentés a honvédséggel kapcsolatos kérdésekről (1.38/1946. jelentés) (április).
14. Jelentés a magyar kormányférfiak moszkvai tárgyalásával kapcsolatos kérdésekről (április 16.).
15. Jelentés a rádióiskola és a tanerők szociális helyzete tekintetében végrehajtott közvéleménykutatásról (április 24.).
16. Közvéleménykutatás több B.Sz.K.Rt.-ot érintő kérdésben folyó hó április 10–12 között a városháza illetékes osztályának felkérésére (április 24.).
17. Jelentés a gazdasági kormányprogrammal kapcsolatban végrehajtott közvéleménykutatásról (május 1.).
18. Jelentés közművelődési kérdésekben végrehajtott kutatás eredményeiről (május 3.).
19. Jelentés négy aktuális kérdésben végzett kutatás eredményeiről (május 8.).

*A felsorolt jelentések – az 1946/13. szám kivételével – az Országgyűlési Könyvtárban B. 3–2024 számon található meg.

20. Jelentés a Magyar-Szovjet Művelődési Társaságot érintő kérdésekben végrehajtott kutatásról (május 3.).
21. Jelentés a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt váci nagygyűlésén és országos újságíró kongresszusán végrehajtott közvéleménykutatásról (május 13.).
22. Jelentés a nyári fürdőzés tekintetében végrehajtott közvéleménykutatásról (június 4.).
23. Jelentés a magyar államférfiak washingtoni tárgyalásaival kapcsolatban végrehajtott közvéleménykutatásról (június 26.).
24. Jelentés a külföldi segélyekkel kapcsolatban végrehajtott közvéleménykutatásról (június 17.).
25. Jelentés könyvekre vonatkozó közvéleménykutatásról (július 16.).
26. Jelentés az adópengő és a stabilizáció előkészítésével kapcsolatban végrehajtott közvéleménykutatásról (július 12.).
27. Jelentés a közönség mindennapi gondjaival kapcsolatban végrehajtott közvéleménykutatásról (augusztus 3.).
28. Jelentés a közönség mozilátogatási szokásai tekintetében végrehajtott közvéleménykutatásról (július 17.).
29. Részletes jelentés a gazdák szükségleteivel kapcsolatos közvéleménykutatás eredményeiről (augusztus 22.).
30. Jelentés a forint bevezetésével és a stabilizációval kapcsolatban végrehajtott közvéleménykutatásunk eredményeiről (augusztus 27.).
31. Jelentés a sportlással kapcsolatban felmerült aktuális kérdésekben végzett közvéleménykutatás eredményeiről (szeptember 16.).
32. Kivonatos jelentés a magyar béketervezettel és a szomszédos államok követeléseivel kapcsolatban végrehajtott közvéleménykutatásunk eredményeiről (szeptember 13.).
33. Jelentés a magyar sajtó háború alatti magatartására vonatkozó közvéleménykutatások eredményeiről (szeptember 26.).
34. Jelentés a közönség színházlátogatási szokásaival kapcsolatban végrehajtott közvéleménykutatás eredményeiről (október 30.).
35. Jelentés a Vöröskeresztre vonatkozó kérdésekben végzett közvéleménykutatás eredményeiről (október 10.).
36. Jelentés a közönség rádióhallgatási szokásairól végrehajtott közvéleménykutatásunk eredményeiről (november 7.).
37. Jelentés a rangok és címek eltörlése tárgyában felmerült kérdésekről (október 28.).
38. Jelentés a honvédségre vonatkozó közvéleménykutatás összefoglaló eredményeiről (november 11.).
39. Jelentés a kötött gazdálkodással kapcsolatos néhány kérdésben végrehajtott közvéleménykutatásról (december 2.).
40. Jelentés a West-Orienttel és pénzügyi kérdésekkel kapcsolatos közvéleménykutatásról (december 14.).
41. Jelentés a dolgozó nők kérdésében végrehajtott közvéleménykutatásról (december 19.).
42. Jelentés a budapesti hidakkal kapcsolatban végrehajtott közvéleménykutatásról (december 24.).
43. Kivonatos jelentés a külföldi rádióadások hallgatása tárgyában (december 27.).
44. Kivonatos jelentés a csehszlovákiai magyarok kérdésében való vélekedés tárgyában (december 28.).

1947

1. Jelentés a békekötés következményei tárgyában végrehajtott közvéleménykutatás eredményeiről (január 20.).
2. Jelentés a MABI (Magánalkalmazottak Biztosítási Intézete) megbízásából végrehajtott közvéleménykutatásról (január 28.).
3. Jelentés az 1945., 1946. és 1947. januári általános helyzet összehasonlítása tárgyában végrehajtott közvéleménykutatásról (február 28.).
4. Jelentés a könyvvásárlással kapcsolatos kérdésekben végrehajtott közvéleménykutatásról (március 6.).
5. Jelentés a barátkozás és társulás lélektani motívumainak feltárására végzett közvéleménykutatás eredményeiről (április 9.).
6. Jelentés a „Színházi válság” felderítésére végrehajtott közvéleménykutatásról (április 23.).
7. Jelentés néhány politikai kérdésben végrehajtott közvéleménykutatásról (április 25.).
8. Jelentés az Olasz Közvéleménykutató Intézetnek a kivándorlás tárgyában folytatott kutatás eredményeiről (május 9.).
9. Jelentés a folyó év május elsején végrehajtott közvéleménykutatásról (május 20.).
10. Jelentés a közönség informáltsága tekintetében végrehajtott közvéleménykutatásról (május 27.).
11. Jelentés a filmmel kapcsolatos kérdésekben végrehajtott közvéleménykutatásról (május 31.).
12. Jelentés a könyvnap alkalmából végrehajtott közvéleménykutatásról (június 23.).
13. Jelentés a hároméves tervre vonatkozóan végrehajtott közvéleménykutatásról (június 24.).
14. Jelentés a boldogulási lehetőségek és pályaválasztási kérdések tárgyában végzett közvéleménykutatásról (július 31.).
15. Jelentés a halálbüntetés eltörlése tárgyában végrehajtott közvéleménykutatásról (augusztus 5.).
16. Jelentés az országgyűlési képviseléválasztással kapcsolatban végrehajtott közvéleménykutatásról (augusztus 15.).
- 16.a.) Kiegészítő jelentés az országgyűlési képviseléválasztással kapcsolatos f. év augusztus 15-én kelt jelentéshez (szeptember 9.).
17. Jelentés az eszperantó nemzetközi nyelv tekintetében végrehajtott közvéleménykutatásról (szeptember 11.).
18. Jelentés az UNO-val (ENSZ) kapcsolatban az egész ország területén végrehajtott közvéleménykutatásról (szeptember 26.).
19. Jelentés a Csehszlovák Közvéleménykutató Intézetnek az ipar államosítása kérdésében végzett közvéleménykutatásáról (szeptember 27.).
20. Jelentés a Rádióknak a választások előtt tanúsított magatartása tekintetében végrehajtott közvéleménykutatásról (október 7.).
21. Jelentés a Csehszlovák Közvéleménykutató Intézetnek a halálbüntetés eltörlése kérdésében végzett közvéleménykutatásáról (október 22.).
22. Jelentés a Fővárosi Népművelési Központra vonatkozóan végrehajtott közvéleménykutatásról (október 31.).

23. Jelentés a Németalföldi Közvéleménykutató Intézetnek a Németalföldi Kormánnyal kapcsolatos kérdésekben végzett közvéleménykutatásáról (november 12.).
24. Jelentés a színházi kérdésekkel kapcsolatban végrehajtott közvéleménykutatásról (december 3.).

1948

1. Jelentés a Belga Közvéleménykutató Intézetnek az államosítással és a vásárlással kapcsolatos kérdésekben végzett kutatásáról (január 8.).
2. Jelentés a Holland Közvéleménykutató Intézetnek különböző kérdésekkel kapcsolatos közvéleménykutatásról (január).
3. Jelentés a Holland Közvéleménykutató Intézetnek a színházak és mozik tárgyában végrehajtott közvéleménykutatásáról (január 20.).
4. Jelentés az Olasz és Francia Közvéleménykutató Intézetek több különböző kérdésben végzett közvéleménykutatásáról (január 29.).
5. Jelentés a vallásossággal, babonával, emberi boldogsággal kapcsolatos kérdések alapján végzett közvéleménykutatásról (február 14.).
6. Jelentés a közönség szabadidejével, kedvteléseivel és „hobby”-jaival kapcsolatban végzett közvéleménykutatás eredményeiről (április 5.).
7. Jelentés az 1948. március 15-én végzett közvéleménykutatásról (április 12.).
8. Jelentés az 1945., 1946., 1947. és 1948. januári általános helyzet összehasonlítása tárgyában végrehajtott közvéleménykutatásról (május 4.).
9. Jelentés a május 1-én végrehajtott közvéleménykutatásról (május 22.).
10. Jelentés idegen szavak és kifejezések ismerete tekintetében végzett közvéleménykutatásról (május 25.).
11. Jelentés a DOXA Olasz Közvéleménykutató Intézet boldogsággal kapcsolatos kutatásáról (május 31.).
12. Jelentés a Németalföldi Közvéleménykutató Intézet munkával kapcsolatos közvéleménykutatásának eredményeiről (június 2.).
13. Jelentés sportkérdésekkel kapcsolatban végzett közvéleménykutatásról (június 9.).
14. Jelentés a fővárosi kultúrintézményekkel kapcsolatban végzett közvéleménykutatásról (június 24.).
15. Jelentés az érettségi vizsgálatot, valamint a tanítókat érintő kérdésekben végzett közvéleménykutatásról (július 2.).
16. Jelentés az UNO-val (ENSZ) kapcsolatban végrehajtott nemzetközi kérdések eredményeiről (június 28.).
17. Jelentés a Németalföldi Közvéleménykutató Intézet 1948 elején iskolai tantárgyakkal kapcsolatban végrehajtott kutatásainak eredményeiről (július 13.).
18. Jelentés könyvolvasással és könyvvásárlással kapcsolatban végzett közvéleménykutatásról (augusztus 9.).
19. Jelentés cukorfogyasztási kérdésekkel kapcsolatban végzett szubjektív piackutatásról (augusztus 10.).
20. Jelentés alvással kapcsolatban végzett közvéleménykutatásról (augusztus 23.).
21. Jelentés az első tervén, az élmunkás ünnepek és hidak újjáépítése tárgyában végzett közvéleménykutatás eredményeiről (szeptember 23.).
22. Jelentés üzemi hangversennyel kapcsolatban végzett közvéleménykutatásról (december 14.).
23. Jelentés a Szakszervezeti Kongresszussal kapcsolatban végrehajtott közvéleménykutatásról (december 31.).
24. Jelentés az általános iskolával kapcsolatos kérdésekben végzett közvéleménykutatásról (december 31.).

1949

1. Jelentés az új kollektív keretszerződésekre vonatkozólag végzett közvéleménykutatásról (január 14.).
2. Jelentés az Állami Aruházak „Vásárlók versenye” téli vásárával kapcsolatban végzett közvéleménykutatásról (február 4.).

РЕЗЮМЕ

Настоящий очерк является дополненным вариантом доклада, сделанного автором на состоявшейся в городах Бекешаба-Дьюла 11—13 мая 1971 года IX выездной сессии рабочей группы по истории статистики Статистической секции Венгерского экономического общества.

Автор после краткого обзора первых имевших место в Венгрии попыток в области обследования общественного мнения подробно анализирует деятельность существовавшего в 1945—1949 годы Венгерского института по обследованию общественного мнения.

Венгерский институт по обследованию общественного мнения, который являлся первым учреждением такого рода в Средней Европе, был создан по образцу американского Института Галупа. Богатство тематики и смелая постановка вопросов, — согласно мнению автора, — заслуживают положительной оценки, но в связи с применявшимся институтом методами, отчасти из-за недостатки официальных статистических данных (данные переписей населения имелись только относительно 1938 и 1941 годов), отчасти из-за небольшой численности аппарата и его недостаточной специальной подготовки, можно сделать ряд критических замечаний.

Венгерский институт по обследованию общественного мнения в 1949 году был упразднен, хотя благодаря своим исследованиям он приобрел международную известность.

По мнению автора опыт первого учреждения по изучению общественного мнения, который наряду с прочим следует учесть в развернувшейся после 1963 года деятельности по обследованию общественного мнения, заключается в том, что достоверные результаты можно получить только путем совместного и последовательного применения марксистской социологической концепции и современных статистических методов.

В приложении к статье приводится библиография рефератов Венгерского института по обследованию общественного мнения.

SUMMARY

The study was discussed at the IXth Itinerary Session organized by the Working Group on the History of Statistics of the Statistical Section of the Hungarian Economic Society, held at Békéscsaba-Gyula on the 11-13th May, 1971.

After giving a review of the public opinion researches made in a non institutional form in Hungary, the author gives a detailed analysis of the activities of the Hungarian Public Opinion Research Institution that operated between 1945 and 1949.

The Hungarian Public Opinion Research Institut, the first in Central Europe, was organized on the example of the Gallup American Institution, established for the same purposes. In the opinion of the author, both the great variety of research topics and the bold manner of putting questions can be valued positively while due to the lack of official statistical information (population census data were only available for 1938 and 1941) and the small number of employees and their inadequate qualifications the methods applied by the Institution cannot be appreciated unambiguously positively.

The Hungarian Public Opinion Research Institute ceased to exist in 1949, although it had reached international reputation due to its results of research.

In the author's opinion the activity of the first public opinion research institute in Hungary provides such lessons for the Institute newly established in 1963, that reliable results can only be obtained by the joint and consequent application of the Marxist sociological attitude and the modern statistical methods.

The annex to the article provides a list of reports on public opinion polls made by the Hungarian Public Opinion Research Institute.

A KGST STATISZTIKAI ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGÁNAK XVII. ÜLÉSE BUDAPESTEN

DR. HORVATH GYULA

A KGST Statisztikai Állandó Bizottsága a soron levő XVII. ülését 1971. április 21–26 között tartotta. Ennek az ülésnek számunkra az adott különös jelentőséget, hogy a Bizottság most első ízben ülésezett Budapesten.

A tagországok delegációit G. Gatev, a Bolgár Népköztársaság Állami Tájékoztatási Hivatalának elnökhelyettese, J. Kazimour, a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Szövetségi Statisztikai Hivatalának elnöke, dr. W. Kawalec, a Lengyel Statisztikai Főhivatal elnöke, D. Zagazbaldan, a Mongol Népköztársaság Központi Statisztikai Hivatalának vezetője, dr. A. Donda professzor, a Német Demokratikus Köztársaság Állami Központi Statisztikai Hivatalának elnöke, P. Buzojanu, a Román Szocialista Köztársaság Központi Statisztikai Hivatalának vezetője, A. I. Jezsov, a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának elnökhelyettese és Huszár István államtitkár, a magyar Központi Statisztikai Hivatal elnöke vezették.

Megtisztelő volt, hogy az ülésen a tagországok delegációin kívül részt vett T. Angelov Todorov, a KGST Titkárság titkárhelyettese is. A KGST Titkárság Statisztikai Osztályát I. D. Ruzsov osztályvezető és munkatársai képviselték. Külön meghívás alapján megfigyelői minőségben jelen volt a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság Statisztikai Intézetének küldöttsége I. Latific vezérigazgató vezetésével, továbbá B. N. Davies, az EGB Statisztikai Főosztályának igazgatója is.

A Központi Statisztikai Hivatal elnökén kívül a magyar delegáció tagjai voltak még dr. Kiss Albert, a KSH elnökhelyettese, dr. Horváth Gyula, dr. Klinger András és Nyitrai Ferencné a KSH főosztályvezetői, Árvay János, a KSH főosztályvezető-helyettese, dr. Pálfi István, a Minisztertanács Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Titkársága osztályvezetője és Holländer György, a KSH csoportvezetője.

Ez az ülés is a Statisztikai Állandó Bizottság módszeres, lépésről lépésre haladó munkatípusát tükrözte. Egyaránt vonatkozik ez a

tárgyalt témákra és az ülés lefolyására is. Az egyes napirendi pontok körültekintő, némely esetben hosszabb vita után minden részt vevő delegációt kielégítő határozatokkal zárultak. A megvitatott témák széles szakmai profilt öleltek fel, a gazdaságstatisztikai módszertani kérdések mellett a társadalomstatisztikai problémák is napirendre kerültek, sőt „A lakosság- és munkaerő-létszám 1950–1968 között a tagországokban és a lakosság létszámváltozásának távlatai 1990-ig” c. csehszlovák előterjesztés tulajdonképpen elemzésnek tekintendő.

Részleteiben foglalkozva a tárgysorozat néhány kiemelkedőbb témájával, elsőnek kell megemlíteni a Titkárság Statisztikai Osztálya és a csehszlovák delegáció közös munkáját, amely a KGST-tagországok szocialista gazdasági integrációjának fejlődését tükröző statisztikai mutatószámrendszerek kidolgozásával foglalkozott. Ez a napirendi pont az ún. komplex program közeli kidolgozásának és elfogadásának feltételezésén alapult, és elsődlegesen olyan mutatószám-rendszer előkészítését tűzte ki céljául, amely alkalmas az integrációs folyamat részletes és átfogó jellemzésére.

Az ülésre benyújtott anyag vitája tisztázta, hogy a Bizottság munkája eddig is elsősorban a tagországok közös fejlődésének jellemzésére alkalmas, hatékony statisztikai mutatók és elemzések kidolgozására irányult. Kívánatos a jövőben még inkább törekedni arra, hogy a közös munka alapvető rendező elveként már a következő évi munkaterv előkészítése során olyan témák kerüljenek előtérbe, amelyek alkalmasak a tagországok gazdasági fejlődése színvonalának folyamatos közelítésére, és hűen ábrázolják a tudomány és technika együttes alkalmazását, a piacok fokozatos egybekapcsolódását, az áru- és pénzkapcsolatok továbbfejlesztését stb. Ilyen mutatószám-rendszert, de főképpen annak módszertanát csak hosszas és gondos előkészítés után lehet kidolgozni. Ezért a fel-

adat teljes megoldásáig további elmélyült együttműködésre van szükség.

A KGST Végrehajtó Bizottsága XVI. ülésén felkérte a Statisztikai Állandó Bizottságot, hogy a gépipari termelés nemzetközi specializációja és kooperációja színvonalának jellemzésére alkalmas statisztikai mutatószám-rendszert dolgozzon ki. Ezt a munkát egy szakértői értekezlet keretében sikeresen megoldották. A kidolgozott mutatószám-rendszer alkalmazása lehetővé teszi, hogy a gépipari termelésről a specializáció és kooperáció javítására irányuló intézkedésekhez a szükséges adatok, információk rendelkezésre álljanak. A Bizottság egyetértett a Statisztikai Osztály előterjesztésével, és elfogadta a beszámolót.

Kiemelkedő jelentőségű probléma megoldására vállalkozott a csehszlovák delegáció, amikor benyújtotta a KGST-tagországok valamennyi népgazdasági ágra kiterjedő egységes terméknómenklatúra kidolgozására vonatkozó javaslatát. A probléma bonyolultsága, a nagymértékben eltérő nemzeti rendszerek miatt a feladat csak lépésekben oldható meg. A Bizottság a munka tovább folytatását határozta el.

A Bizottság teljes meglepéssel vette tudomásul a mongol delegáció szakszerű és gondos előkészítő munkáját, amely a tagországok összevont statisztikai fűtőanyag-energetikai mérlege módszertanának és mutatószám-rendszerének kidolgozására irányul.

Az ülésen beszámoló hangzott el az állami statisztikának a KGST-tagországok népgazdasági tervezésében játszott szerepéről és helyzetéről Varsóban tartott szeminárium eredményeiről és hasonlóképpen az ipari munka termelékenysége statisztikai mérésének új módszereivel foglalkozó prágai szemináriumról is. A vita során megállapították, hogy mindkét tanácskozás szakmai szempontból rendkívül hasznos volt, és a Bizottság köszönetét fejezte ki a rendező országok sikeres erőfeszítéseiről.

Ezúttal a népesedésszisztektikával összefüggő kérdések is jelentős súllyal voltak képviselve az ülés munkájában. A bolgár delegáció beszámolót adott a munkaügyi mérleg fő mutatói módszertanának rendszeréről. Ez a beszámoló a Szófiában e tárgyban tartott munkacsoportülés határozataira támaszkodott. A vita eredményeképpen a Bizottság jóváhagyta a munkaügyi mérleg mutatószám-rendszerét, módszertanát és sémáját. Megállapította azonban azt is, hogy egyes részmerlegeknél – mint például a munkaerő- vagy a szakembermérlegnél – még sok módszertani és gyakorlati probléma vár tisztázásra.

Jelentős hozzájárulásként értékelte a Bizottság a csehszlovák delegáció munkáját, amelynek eredményeképpen a népesség-

szám és a munkaerő-létszám alakulására vonatkozó elemzés vitájára sor kerülhetett. Jóllehet az előterjesztett anyagot teljes mértékben nem fogadták el, és azt átdolgozva a következő állandó bizottsági ülés napirendjére tűzték, de a népességre vonatkozó téma választásával, a feladat nehézségi fokával és nem utolsósorban a megoldás elemző jellegével ez a vállalkozás új szintet hozott a Bizottság munkájába.

A magyar delegáció vezetője a Magyar Népköztársaság statisztikájának aktuális kérdéseiről tartott beszámolót. A beszámoló más helyen, a *Statisztikai Szemle* hasábjain közlésre került,¹ ezért itt csak annyit említünk meg, hogy a Bizottság érdekesnek és hasznosnak minősítette a magyar beszámolót, és felkérte a Titkárság Statisztikai Osztályát, hogy azt jelentesse meg a KGST Titkárság *Statisztikai Információs Bulletinjében* („Informacionnűj Bjulleten' po Sztatisztike”).

Elfogadták az ülés résztvevői a következő XVIII. ülés előzetes napirendjét is. A gazdag napirendből felsorolunk néhány érdeklődésre számot tartó témát.

A gépipari és fémfeldolgozóipari termékek termelésére és felhasználására vonatkozó statisztikai mutatók rendszere; javaslatok az ipari munkatermelékenység statisztikájának további tanulmányozásával kapcsolatos munka irányáról; tervezet a KGST-tagországok összevont statisztikai fűtőanyag-energetikai mérlege módszertanára és mutatóira; a KGST-tagországok statisztikai adatai és a kapitalista országok adatai nemzetközi összehasonlításának módszertana a fontosabb ipari termékfajtákra vonatkozóan, természetesen mértékegységben; a fogyasztási statisztika fő mutatói és módszertana; a KGST-tagországok tudományos kutató tevékenysége, valamint tudományos műszaki együttműködése mértékének és rendszerének összehasonlítására alkalmas mutatók kidolgozása; a KGST-tagországok egységes terméknómenklatúrája és a kapitalista országokban alkalmazott nemzetközi szabvány termékosztályozás közötti átszámítási kulcs kidolgozása; beszámoló a vállalatok gazdaságstatisztikai információs rendszere tárgyában tartott tudományos szeminárium eredményeiről; beszámoló a lakosság szám népszámlálási adatok alapján történő kiszámítása módszereivel foglalkozó tudományos szeminárium eredményeiről; a lakosság- és munkaerő-létszám az 1950–1970-ig terjedő években és a lakosság számának várható alakulása 1990-ig a KGST-tagországokban tárgyú elemzések megvitatása; beszámoló a Számítástechnikai Állandó Munkacsoport 1971. évi munkájáról stb.

¹ Huszár István: A Magyar Népköztársaság statisztikájának fontosabb időszakos problémáiról. *Statisztikai Szemle*. 1971. évi 5. sz. 451–468. old.

A most lezajlott ülés napirendjének ismertetése mellett említést érdemel, hogy a Bizottság üléseit a Tudományos Akadémia Országház utca 28. sz. alatti termében tartotta. A szép terem és a kitűnő technikai felszerelés, az Akadémia munkatársainak szakszerű közreműködése megfelelő körülményeket biztosítottak a hatékony munkához. A tárgyalások szünetére és a hét végére szervezett programok lehetővé tették, hogy a vendégek fogalmat alkossanak a magyar Központi Statisztikai Hivatal helyéről és szerepéről az államigazgatásban és a közgazdasági tudományos életben, másrészt a főváros és egy vidéki város életéről.

Április 22-én *Apró Antal*, a kormány elnökhelyettese az Országházban fogadta az ülésen részt vevő delegációk vezetőit. Az ez alkalommal kialakult kötetlen beszélgetés során *Apró Antal* meleg szavakkal értékelte a statisztikai munka jelentőségét, és rövid áttekintést adott a magyar gazdaságpolitikáról, külön kiemelve a szocialista országokkal egyre inkább elmélyülő együttműködésünk jelentőségét. Mint mondotta, ebben a munkában is fontos szerep vár a statisztikusokra. A beszélgetés után a vendégek megtekintették az Országházat.

Április 25-én az ülés résztvevői felkeresték Kecskemét városát. *Dr. Reile Géza*, a Városi Tanács VB elnöke a Városi Tanács dísz-

termében üdvözölte a vendégeket, rövid ismertetőt adott a város történetéről, gazdasági és kulturális fejlődéséről, majd rátért a jelen gondjaira, és néhány szóval ecsetelte a város fejlesztésére irányuló elképzeléseket is. Beszámolójában kitért Bács-Kiskun megye helyzetére, a mezőgazdaságban elfoglalt szerepére, és felhívta a figyelmet a megye dinamikus ipari fejlődésére. Az országjáró program érdekes színtöltő volt a bugaci kirándulás, amelyre a kecskeméti látogatás után került sor. A vendégek nagy érdeklődéssel szemlélték az egykori magyar állattartás emlékeit őrző szilaj szarvasmarhacsordát, és elgyönyörködtek a fogatok bemutatóján és a csikósok mutatványain is.

Az utolsó munkanapon a részletesen megvitattott és elfogadott jegyzőkönyv ünnepélyes aláírására a Gellért Szállóban került sor.

Az aláírást követő fogadáson, de a tárgyalási szünetekben is a küldöttségek vezetői felhasználták az alkalmat, hogy az egymást kölcsönösen érdeklő szervezeti és szakpróblémákról rendszeres beszélgetéseket folytassanak. Így mód nyílt arra is, hogy a magyar Központi Statisztikai Hivatal elnöke valamennyi részt vevő ország delegációjával hasznos megbeszéléseket folytasson a magyar és szocialista országok statisztikai hivatalainak együttműködéséről és a kölcsönös kapcsolatok továbbfejlesztéséről.

AZ IPARSTATISZTIKAI ÉS ÜZEMGAZDASÁGI SZAKCSOPORT II. VÁNDORÜLÉSE

PANCEL RÓBERT

A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztályának Iparstatisztikai és Üzemgazdasági Szakcsoportja az MKT Fejér megyei szervezetével közösen 1971. május 20–22-e között rendezte meg Székesfehérváron az Alba Regia Napok keretében az iparstatisztikusok és üzemgazdászok II. Vándorülését. A Vándorülés gazdag programja – 10 előadás és 13 korreferátum megvitatása szerepelt napirenden – élénk érdeklődést váltott ki a szakemberek körében: a résztvevők száma megközelítette a négyszázat és a hozzászólók száma is jelentős volt.

Május 20-án a közös (megnyitó) munkaülésein *Homoki József*, az MSZMP Fejér megyei Bizottságának titkára, az MKT választmányának tagja, az MKT Fejér megyei szervezetének elnöke mondott megnyitó beszédet.

A megnyitó ülésen hangzott el *dr. Kiss Albertnek*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettesének „Gazdasági vezetés és információ” című előadása. Az előadás vázolta a gazdasági vezetés információigényére

ható tényezőket, amelyek közül kiemelkedően fontos a gazdasági élet és az információrendszer fejlettsége, továbbá a döntési jogkörök centralizáltságának foka. A magasabb szintű gazdasági szerkezet szükségszerűen bonyolultabb szervezési formákat igényel, így növekszik az igény a makro- és mikro-szintek közötti kölcsönös információáramlás iránt. Mai gazdasági mechanizmusunk – mint kevésbé kötött irányítási forma – sok esetben részletesebb és több oldalú informáltságot követel (illetve információigényt támaszt) a különböző döntési szinteken, mint a korábbi. Az információigények kielégítésében a *statisztika* az egyik legfontosabb eszköz. A Központi Statisztikai Hivatal ezért fő feladatának tekinti a párt és a kormány vezetőinek, valamint a közvéleménynek a tájékoztatását gazdasági és társadalmi életünk fő kérdéseiről, olyan elemzések, kiadványok formájában, amelyek átfogó, objektív információt adnak. Így a felhasználók számára lehetővé teszik az adott helyzet és a fejlődés reális megítélését s a tervek, prog-

nózisok kialakítását. Az előadás kitért az információk hatékonyságának néhány lényegesebb kritériumára, hangsúlyozva az információt adó és feldolgozó szervek ezzel kapcsolatos felelősségét. Igen fontos – és részben még megoldásra váró – probléma a szervek tevékenységének összehangolása, főleg egyes adatszolgáltatások párhuzamosságának kiküszöbölése céljából.

A megnyitó ülés következő előadója Nyitrai Ferencné, a Központi Statisztikai Hivatal Iparstatisztikai főosztályának vezetője, a Szakcsoport elnöke volt, aki „Az iparstatisztika helye és szerepe az irányítás és a közgazdasági elemzés különböző szintjein” címmel tartotta meg előadását. Bevezetőben meghatározta az iparstatisztika helyét, sajátos funkcióit, a vele szemben támasztott követelményeket a közgazdasági elemzés komplex egészén belül. E követelmények a felső szintű, valamint a megyei és a vállalati szintű tájékoztatásra egyaránt vonatkoznak.

Az iparstatisztikának a felső szintű gazdasági vezetés tájékoztatása tekintetében az a célja, hogy (rendszeres és esetenkénti kiadványok formájában) az aktuális döntéseket megelőzve, időben számot adjon azokról a problémákról, amelyek az adatok tanúsága szerint a vizsgált területen felmerülnek. Noha a közvélemény csak kevéssé támaszkodik iparstatisztikai információkra, mégis képet kell kapnia az ország általános fejlődéséről, amihez az iparstatisztika igen sok információt nyújthat. A közvélemény tájékoztatását és formálását szolgálja a nyilvános tervjelentéseken kívül számos, kifejezetten a nagyközönség számára készülő kiadvány.

A vállalati információs gyakorlatban az általánosan ismert és alkalmazott módszereken kívül kívánatos lenne az iparstatisztikai publikációk szélesebb körű felhasználása. Ezekből ugyanis a gazdasági környezetre vonatkozó olyan információk nyerhetők, amelyek megalapozottabbá teszik a vállalati döntéseket.

Az iparstatisztikai elemzéssel szemben támasztott követelmények közül az előadó kiemelte a statikus és a dinamikus elemzési módszer megfelelő esetben való alkalmazását, a nemzetközi összehasonlítás lehetőségei adaptálását, a gyorsaság és részletezettség helyes egyensúlyát. Végül – mint új követelményt – említette a komplexitás elvét, ami azt jelenti, hogy az iparról (illetve valamely adott ágazatáról) külső kapcsolatait is figyelembe véve adjunk számot.

Az előadásnak lényeges gondolata volt az iparstatisztikusok és közgazdászok erkölcsi és anyagi megbecsülése. A vállalatoknál ezzel kapcsolatban még felmerülnek bizonyos problémák, a központi szerveknél azonban az előadó véleménye szerint ezt a kérdést megnyugtatóan rendezték.

A megnyitó ülés harmadik előadója dr. Hantos László, a KSH Fejér megyei Igazgatóságának vezetője volt. Hantos László „Az igazgatóság szerepe a vállalati információk gyűjtésében, a megye informálásában” címmel megtartott előadásában hangsúlyozta, hogy különböző fórumokon már többször helyet kapott az a gondolat, hogyan lehetne alkalmasabbá tenni a statisztikai beszámolási rendszert a helyi (megyei szintű) adatigények teljesebb kielégítésére. A Központi Statisztikai Hivatal számos intézkedésén kívül jelentős előrelépést jelentenek ezzel kapcsolatban a párt és a kormány határozatai a területi statisztikai apparátus fejlesztéséről. A határozatok keretbe foglalják a helyi szervek adatszükségletét, meghatározzák az adatáramlás útjait, és ezzel rendszert teremtenek a megyei információs munkában.

Az igazgatóságok munkájában a központi adatigények növekvő mennyiségének kielégítése mellett lényeges feladat elemzések, adatösszeállítások, megyei statisztikai évkönyvek és népszerű kiadványok készítése a helyi szervek részére. Az előadó kiemelte az iparstatisztikai beszámolási rendszer korszerűségét, rámutatott azonban arra is, hogy a helyi szervek igényei ennek alapján nem minden esetben elégíthetők ki. A megye szempontjából a fő hiányosságok közé tartozik például az, hogy a megye egész iparára értéki mutatók nem számíthatók, nem elemezhetők az üzem (ipartelep) és a település kapcsolatai, valamint az üzemek szociális, kulturális, kommunális stb. tevékenysége. A telepekre épülő beszámolási rendszer nemcsak az igazgatóságok igényeit elégíthetné ki, hanem minden bizonnyal elősegíthetné a vállalaton belüli belső mechanizmus javítását is.

Május 21-én a Vándorülés három szekcióban folytatta munkáját.

Az I. számú ipari szekció első előadója, dr. Takács László, a Csepel Vas- és Fémművek Számviteli és Pénzügyi osztályának vezetője „A csepeli vállalatok műszaki és gazdasági együttműködésének időszerű gazdasági kérdései” címmel tartott előadást. Az előadó ismertette a csepeli vállalatok közötti kooperáció műszaki-gazdasági problémáit, azok megoldásának módját, kiemelve a trösztön belüli információs rendszer továbbfejlesztésének, a különböző szintű vezetők szemlélete átalakításának fontosságát.

Kiss Lajosnak, a Székesfehérvári Könnyűfémű gazdasági igazgatójának korreferátuma számos vállalati problémával egészítette ki az előadást.

Ezt követően a résztvevők Marcsányi Zoltánnak, a Könnyűipari Minisztérium osztályvezetőjének és Botka Tibornak, a Könnyűipari Minisztérium munkatársának közös előadását

hallgatták meg „A vállalati mechanizmus néhány problémája” címmel. Az előadás alapgondolata a vállalati sajátosságok és az irányítástechnika összehangolásának kérdése volt, ami elősegíti a részegységek jobb együttműködését, és megalapozottabb információkra támaszkodó döntéseket biztosít. Ennek révén növelhető a vállalat piaci alkalmazkodó- és kezdeményezőképesége. A vállalati sajátosságok sokfélesége és a mindenkori gazdasági környezet a vezetéstechnikában általában kombinatív módszerek alkalmazását követeli meg.

Az előadás korreferense *dr. Keszthelyi Károly*, a Hazai Fésűsfonó- és Szövőgyár osztályvezetője volt. Hozzászólásában a vállalat, illetve a vállalatban belüli egységek önállóságából kiindulva taglalta azokat a területeket, ahol a direkt és az indirekt irányítás biztosítja a vállalati tevékenység hatékonyabbá tételét. A direkt és az indirekt irányítás azonban nemcsak vezetési stílus kérdése, hanem a középszintű vezetők szakmai felkészültségének és a vállalatban belüli információ-rendszer hatékonyságának is függvénye.

A II. számú ipari szekció ülésén két téma szerepelt. *Dr. Ormai László*, a KSH Számítástechnikai Igazgatóságának vezetője „A számítástechnikai eszközök szerepe az információk feldolgozásában”, *Juhász János*, az MSZMP Központi Bizottságának munkatársa pedig „A vállalati statisztikai információk gazdaságpolitikai kritériumai” címmel tartott előadást.

Dr. Ormai László előadásában hangsúlyozta, hogy az elektronikus számítógépek (különösen gyors elterjedésük révén) nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is új lehetőségeket biztosítanak az információk feldolgozásában. A megfelelő szakemberek hiánya mellett a legfőbb nehézséget az okozza, hogy sokan félreértik e berendezések szerepét, vagyis többet remélnék a számítógéptől, mint amit az nyújtani tud. A megfelelő „számítógépes kultúra” hiányából fakad, hogy a vállalatok és intézmények az információk feldolgozása során a különböző rendeltetésű és célú információkat sok esetben nem egy komplex rendszer részeként kezelik, hanem a különböző területek feladatait egymástól függetlenül oldják meg. Ez a tény még népgazdasági szinten is sok párhuzamosságot okoz, és hiányoznak az olyan láncszemek, amelyekkel a különböző területek kapcsolatát meg lehet teremteni.

Korreferensként *dr. Marton Zoltán*, a VIDEOTON gazdasági igazgatója és *Tóth Péter*, a Csepel Vas- és Fémművek Információs osztályának vezetője szólalt fel. Mindkét hozzászólás vállalati szempontból értékelte az elektronikus számítógépek szerepét

a vállalati információ-rendszerek fejlődésében.

Juhász János előadásában felhívta a figyelmet arra, hogy a gazdaságirányítási rendszer jelentősen változtatott a döntési szinteken, így a vállalatban belüli információk tartalmával és minőségével szemben támasztott követelmények is módosultak. Az újfajta követelmények közül az a leglényegesebb, hogy az információ tegye lehetővé a vállalat célszerű magatartásának kialakítását, távlati céljainak kijelölését, azaz zökkenőmentessé tegye a vállalat gazdasági funkcióinak ellátását.

Az előadás után három korreferátum hangzott el: *Varga István*, az MSZMP Fejér megyei Bizottságának osztályvezető-helyettese a pártbizottságok információ-rendszerére vonatkozó központi bizottsági határozat végrehajtását ismertette. *Sütő Antal*, a KSH Fejér megyei Igazgatóságának osztályvezető-helyettese az iparstatisztikai beszámolási rendszer egységesítésének problémáit vázolta, különös tekintettel a kisipari szövetkezetek adatszolgáltatásának átvételére. *Bodnár Jánosné*, a KSH Fejér megyei Igazgatóságának csoportvezetője pedig az iparstatisztikai adatok összehasonlíthatóságának módszertani és szervezeti kérdéseivel foglalkozott a területi információs igények szempontjából.

A Szakcsoport vezetőségének kezdeményezésére a III. számú szekció ülésének napirendjén építőipari témák szerepeltek. Az ülés résztvevői három előadást hallgattak meg. *Kiss József*, a Fejér megyei Állami Építőipari Vállalat igazgatója „A Fejér megyei Állami Építőipari Vállalat belső információs rendszere és felhasználása a vállalat vezetésében” címmel, *dr. Tar József*, a Központi Statisztikai Hivatal Beruházási és Építőipari Statisztikai főosztályának vezetője „A népgazdasági és vállalati árinformációk összefüggései az építőiparban” címmel, *dr. Révfalvi Miklós*, a Központi Statisztikai Hivatal gazdasági tanácsadója pedig „Az építőipari információs rendszerben alkalmazható elemzési módszerek” címmel tartott előadást.

Kiss József előadásában a vállalatnál kialakított információs rendszerrel szemben támasztott követelményeket, az elért eredményeket és a még megoldásra váró problémákat ismertette. Korreferensként *dr. Ferencz Attila*, a Számítástechnikai és Ügyvitelgépítési Vállalat osztályvezetője és *Torma József*, a KSH Fejér megyei Igazgatóságának csoportvezetője szólalt fel.

Dr. Tar József előadásában az építőipari árstatisztika funkcióját, az árindexek kidolgozásának módszereit vázolta. A módszerek közül kiemelte a nemrég bevezetett reprezentatív felvételt, s vázolta az alkalmazástól

várható eredményeket. A korreferensek közül *dr. Tarnóy László*, az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium osztályvezetője a felhasználó szempontjából foglalkozott az építőipari árinformáció néhány kérdésével, *Kerekes Ottó*, a Központi Statisztikai Hivatal osztályvezető-helyettese pedig az árindex-számítás fontosabb technikai és módszertani problémáit ismertette.

Dr. Révfalvi Miklós előadásában azzal foglalkozott, hogy a vállalati statisztikusok és üzemgazdászok magasabb színvonalú elemzések révén hogyan vehetnek részt a vállalati döntések előkészítésében, és néhány vállalati szinten alkalmazható optimumszámítási módszert ismertetett, különös tekintettel az ún. határelemzésre. Az elsőként hozzászóló

korreferens, *Rendek Géza*, a Fejér megyei Állami Építőipari Vállalat osztályvezetője vállalati tapasztalatokkal egészítette ki az előadást, majd *Filep Györgynek*, a Számítástechnikai és Ügyvitelgépesítési Vállalat tudományos témavezetőjének korreferátuma a matematikus szemszögéből vizsgálta az elemzés lehetőségeit.

A Vándorülés harmadik napján, május 22-én került sor a záróülésre. Ezen – a szekcióvezetők beszámolója után – felszólalt *Huszár István* államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke, majd kiosztották az *Ipari és Építőipari Statisztikai Értesítő* 1970. évi nívódíjait.

A Vándorülés *Nyitrai Ferencné* zárszavával ért véget.

Közljük kedves olvasóinkkal, hogy a *Statisztikai Szemle* augusztusi és szeptemberi száma – az előző évek gyakorlatának megfelelően – összevontan, előreláthatólag szeptember végén jelenik meg.

SZERVEZETI HÍREK – KOZLEMÉNYEK

Értekezlet Genfben. Az Európai Statisztikusok Értekezlete Demográfiai és társadalomstatistikai rendszerrel foglalkozó munkacsoportja 1971. május 10–14 között tartotta második ülését Genfben. Az ülésen Ausztria, Belgium, Dánia, az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Franciaország, Finnország, Hollandia, Írország, Jugoszlávia, Kanada, Magyarország, a Német Szövetségi Köztársaság, Románia, Spanyolország, Svájc, Svédország, és a Szovjetunió képviselőin kívül részt vettek több nemzetközi szervezet – a FAO, az ILO, az OECD, az UNESCO, a WHO – küldöttei is.

A munkacsoport a munkaerő- és társadalomstatistikai rendszer alapvető fogalmaival, soraival, besorolásával, valamint a társadalmi jelzőszámokkal kapcsolatos kérdéseket vitatta meg.

A munkacsoportülésen a Központi Statisztikai Hivatal részéről *Illés János* főosztályvezető vett részt, akit az ülés alelnökévé választottak meg.

Akadémiai díj. A Magyar Tudományos Akadémia elnöksége kiemelkedő tudományos munkásságáért, különösen pedig „Mezőgazdaságunk a felszabadulás után” c. nagyszabású, a magyar mezőgazdaság 25 éves fejlődését, küzdelmeit részletesen feltáró könyvéért *dr. Fazekas Béla* kandidátusnak, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetőjének az 1971. évi akadémiai díj második fokozatát adományozta. A díjat 1971. május 10-én, a Magyar Tudományos Akadémia 1971. évi közgyűlésén *Erdey-Grúz Tibor* akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke adta át.

A Finn Statisztikai Társaság 1970-ben ünnepelte megalakulásának 50-ik évfordulóját. Az ez alkalomból tartott ünnepi ülésen *Eino H. Laurila*, a finn Központi Statisztikai Hivatal igazgatója tartott előadást a statisztika szerepéről a modern társadalomban. A résztvevők *Kjeld Bjerkét* (Dánia), *Herman Woldot* (Svédország), valamint *Gunnar Fongstedtet* és *Eino H. Laurilát* (Finnország)

a Finn Statisztikai Társaság tiszteletbeli tagjaivá választották.

(*Review of the International Statistical Institute*. 1971. évi 1. sz.)

Az Egyesült Államok Összeírási Hivatala (Census Bureau) 1971 februárjában szenátorok, képviselők és kongresszusi bizottsági tagok részvételével 3 napos konferenciát tartott.

Az értekezleten átfogóan tájékoztatták a résztvevőket az 1970. évi nép- és lakásösszeírás rendszeréről, a kérdőívek tartalmáról és az adatok publikálásának módjáról, formáiról.

A konferencián sor került az 1970. évi népszámlálással kapcsolatos számos speciális téma megvitatására. Ezek között szerepelt *dr. G. H. Brown*nak, az Összeírási Hivatal igazgatójának és *C. Taeuber*nek, a Demográfiai Részleg vezetőjének előadása, mely az 1970. évi népszámlálás jelentősebb eredményeit foglalta össze.

Az előadások megvitatása során a kongresszusi csoport vázolta adatigényeit, és foglalkoztak azzal az előre nem látott változással, amelyet az Egyesült Államok népességét illetően a népszámlálás kimutatótt. Mint *Dr. G. H. Brown* kifejtette, a népességnek több mint 20 százaléka változtatott lakóhelyet 1969. márciustól 1970. márciusig.

A 3 napos konferencia azzal a megállapítással zárult, hogy továbbra is biztosítani kívánják az egyénekre vonatkozó információk bizalmas kezelését.

(*Statistical Reporter*. 1971. március.)

Vándorülések. A Magyar Közgazdasági Társaság Statisztikai Szakosztályának Iparstatistikai és Üzemgazdasági Szakcsoportja az MKT Fejér megyei szervezetével együttműködve május 20–22 között tartotta II. Vándorülését Székesfehérváron „Információ, 1971” címmel. (A Szakcsoport Vándorüléséről szóló részletes beszámolót lásd a 760–763. oldalakon.)

Az MKT Statisztikai Szakosztálya Területi Statisztikai Szekciója 1971. évi teljes ülését június 1–2 között tartotta Szombathelyen. Az ülés témája a területi statisztikai információs rendszer, illetve a gazdasági hatékonyság területi mérése lehetőségeinek megvitatása volt. Az ülésről szóló részletes beszámolót a *Statisztikai Szemle* következő száma közli.

Tanulmányi verseny. A Központi Statisztikai Hivatal a közgazdasági szakközépiskolák tanulói részére az Országos Középiskolai Tanulmányi Verseny keretében a statisztika tantárgyból versenyt rendezett. A versenybizottság értékelése alapján az I. díj (2000 Ft) nyertese *Kuti Rozália* (Jókai Mór Közgazdasági Szakközépiskola, Pápa) lett. A II. és III. díjat (500-500 Ft) megosztva *Besenyei Emilia* (Közgazdasági Szakközépiskola, Miskolc), *Zoltai Mária* (II. Rákóczi Ferenc Gyakorló Közgazdasági Szakközépiskola, Budapest), *Vénig Eleonóra* (Radnóti Miklós Közgazdasági Szakközépiskola, Pécs) kapták. Ezenkívül további 14 tanuló részvételét könyvjutalomban.

Az Elektronikus Adatfeldolgozási munkacsoport ülései. Az Európai Statisztikusok Értekezletének Elektronikus Adatfeldolgozási munkacsoportja 1971. március 22–26 között Genfben tartott ülésén beszámolók hangzottak el a statisztikai hivatalok korszerű feldolgozásrendszer-modelljeinek összeállításánál szerzett tapasztalatokról. Az ülés résztvevői megállapodtak egy európai közös kutatási és fejlesztési munkaprogram kidolgozásában.

A genfi ülésen magyar részről *dr. Dörnyei József*, a KSH osztályvezetője és *Karsai István*, a KSH Számítástechnikai Igazgatóságának osztályvezetője vett részt.

Az említett közös kutatási és fejlesztési program tárgyalására Pozsonyban 1971. május 22–26 között tartott szakértői ülésen került sor.

A résztvevők megvitatták az „Integrált statisztikai információs rendszer kialakítása” című javaslatot és megállapodtak további ilyen tárgyú értekezletek összehívásában.

Az ülésen a Központi Statisztikai Hivatal részéről *Kalás Zoltán*, a Számítástechnikai Igazgatóság igazgatóhelyettese, *dr. Dörnyei József*, a KSH osztályvezetője és *Majtényi Györgyné*, a KSH főelőadója vett részt.

Ökonometriai Laboratórium. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke a Statisztikai és Matematikai Módszerek Közgazdasági Alkalmazásának Laboratóriuma elnevezést 1971. április 5-ével KSH Ökonometriai Laboratóriumra változtatta.

Magyar vonatkozások külföldi folyóiratokban. A „Praca i zabezpieczenie spoleczne” („Munka és társadalombiztosítás”) c. lengyel folyóirat 1971. évi 3. száma közölte *dr. Szabady Egon*: A társadalmi tényezők szelektív szerepe a gyermekgondozási segély igénybevételeknél című, a Nemzetközi Szociológiai Társaság által 1970. szeptember 13–18 között Várnában rendezett VII. Világkongresszuson megvitatott tanulmányát. (A dolgozatot a *Statisztikai Szemle* 1971. évi 4. száma közölte).

*

A Francia Demográfiai Intézet folyóirata, a *Population* 1971. évi 1. számában közölte *dr. Andorka Rudolf*: A születéskorlátozás Magyarországon az Ormánság területén, a 18. század vége óta c. tanulmányát. (A cikk a *Demográfia* 1970. évi 1. számában jelent meg.)

*

A *Statistika*, a Csehszlovák Szövetségi Statisztikai Hivatal folyóirata 1971. évi 2–3. számában közölte *dr. Drechsler László*: A munkatermelékenység mérésének két fő problémája c. dolgozatát.

Tudományos ülés Berlinben. A Statisztika Házában 1971. március 25-ével kezdődően Berlinben tartotta 6. ülését a Számviteli és Statisztikai Tudományos Tanács. Az ülésen részt vett *A. Ja. Bojarszkij* professzor, a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala Számítóközpont- és Gazdasági Információs-rendszer-tervező Tudományos Kutató Intézetének igazgatója és az Intézet munkatársaiból álló delegáció. Bojarszkij professzor előadásában áttekintést adott a szovjet hivatalos statisztika területén bevezetésre kerülő automatizálási rendszer legfőbb kérdéseiről. Vázolta a hivatalos statisztika ilyen jellegű továbbfejlesztéséből a Kutató Intézetre háruló feladatokat. *Dr. A. Donda* professzor, a Német Demokratikus Köztársaság Központi Statisztikai Hivatalának elnöke kiemelte az 1972. évi, az egész népgazdaságot átfogó ágazati kapcsolati össz mérleg összeállításának fontosságát. Ehhez a munkához szoros együttműködésre lesz szükség az állami tervbizottság szerveivel. Foglalkozott az 1976–1980 közötti időszak számviteli és statisztikai rendszerének előkészítési munkájából adódó feladatokkal, amelyen jelenleg hét kutatócsoport dolgozik. A munka eredményesebbé tétele érdekében szorosabb együttműködést terveznek a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának tudományos kutatóintézetével. Végül beszámoló hangzott el az Indiai Statisztikai Intézetnél tett tanulmányútról.

(*Statistische Praxis*. 1971. évi 6. szám)

A Demográfia 1971. évi 1–2 száma több tanulmányt tartalmaz a koraszülések demográfiai és egészségügyi vonatkozásairól az 1970 decemberében Pécsen megrendezett demográfiai ankét anyagából és több neves külföldi szerző tanulmányát közli.

A. Ja. Bojarszkij professzor módszertani cikke a fejlődő országokban oly fontos népességelőjelzések pontosságának kérdését tárgyalja.

Meggyesi Tamás módszertani tanulmánya az általános rendszerelmélet segítségével egy olyan ismeretelméleti keretet vázol fel, amely közös nyelve, szemlélete és módszere lehet az urbanisztika tématerületéhez tartozó különböző tudományoknak.

„A bűnözés néhány gazdasági és demográfiai szempontja” címmel **Alfred Sauvy** dolgozatát közli a folyóirat, mely a bűnöző és nem bűnöző népesség együttélésének körülményeit szemlélteti egy modell segítségével, majd bemutatja a bűnözés által okozott károk becslési módszerét, végül pedig a Franciaországban végzett becslés első eredményeit ismerteti.

Dr. Szabady Egon az MTA Demográfiai Bizottságának elnöke „A koraszülöttek arányának időbeli, nemzetközi és társadalmi rétegek szerinti összehasonlítása” c. tanulmányában, mely a rendkívül aktuális témát tárgyaló ankét bevezető előadásaként hangzott el, a koraszülések magas arányát előidéző okokat vizsgálja.

Dr. Páli Kálmán cikke a koraszülést befolyásoló tényezők közül a terhességi vérszegénység és a húgyúti infekciók szerepével foglalkozik, a következő tanulmány pedig, melynek szerzője népes orvoskollektíva (**Illeifarkas–Hasitz–Kovács–Pulay–Thán**) „Manifeszt idegrendszeri károsodások a koraszülötteknél” címmel 1300 gyermekben elvégzett retrospektív vizsgálat eredményeit ismerteti.

Ajit Das Gupta–Suranjan Sen Gupta indiai tudósok módszertani tanulmánya bemutatja a strukturális modellek alkalmazását koréves népesség interpolációjára, míg **Albert Jacquard** „Demográfia és népesség-

genetika” c. tanulmánya a két tudomány között kialakult kapcsolatot demonstrálja.

A folyóirat „Közlemények” c. rovatában **Dr. Márai Lajos** cikke áttekintést ad a statisztika oktatásának helyéről és problémáiról Magyarországon. **Dr. K. Éry Kinga** cikke pedig a kora Árpád-kori népesség ember-tani és régészeti forrásainak értékeléséhez nyújt szempontokat.

A „Figyelő” rovatban a közelmúltban elhunyt **Dr. Jean Sutter** professzor nekrológját találjuk, majd az MTA Demográfiai Bizottságának üléséről, illetve a koraszülések demográfiai és egészségügyi vonatkozásairól tartott pécsi tanácskozásról olvashatunk beszámolót, továbbá az iráni családtervezési programról kapunk rövid tájékoztatót.

Végül a demográfiai tárgyú könyvek és folyóiratok gazdag szemléje zárja a *Demográfia* közelmúltban megjelent kettős számát.

A Statisztikai Időszaki Közlemények új kötetei. A Központi Statisztikai Hivatal kiadásában megjelenő sorozat 203. (1971/8.) kötete „A szolgáltatások szerepe a népgazdaságban 1960–1970” címmel jelent meg. A kiadvány a szolgáltatások méretéről, főbb típusairól és felhasználásáról ad makroökonomiai áttekintést az 1960–1970 közötti időszakra. A szolgáltatásokat viszonylag öszszevont csoportosításban és elsősorban értékbeni mutatószámok segítségével mutatja be, de összekapcsolja a népgazdaság öszszes gazdasági tevékenységét kifejező szintetikus kategóriákkal. A kötet három különböző, egymásra épülő tevékenységi körben értelmezi a szolgáltatások tartalmát és ennek megfelelően három megnevezést alkalmaz: a) nem anyagi szolgáltatások, b) tercier ágazatok tevékenysége, c) a népgazdaságban kifejtett öszszes szolgáltatás. A kötetben közölt 1970. évi adatok előzetesek.

(A szolgáltatások szerepe a népgazdaságban, 1960–1970. Készült a KSH Közgazdasági Főosztályán **dr. Rácz Albert** vezetésével. Szerkesztette: **Árvay János**. Főmunkatársak: **Hegedűs Oszkár** és **Steiger Anna**. Statisztikai Időszaki Közlemények. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1971. 89 old.)

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

HANSEN, M. H. – WAKSBERG, J.:

A NÉPSZÁMLÁLÁSOKNAL ÉS FELVÉTELEKNÉL FELLEPO NEM MINTAVÉTELI HIBÁK KUTATÁSA

(Research on non-sampling errors in censuses and surveys.) – *Review of the International Statistical Institute*. 1970. 3. sz. 317–332. p.

A szerzők cikkükben – amely a Nemzetközi Statisztikai Intézet 1969. évi közgyűlésén előadasként hangzott el – körvonalazzák a mintavételi módszerek jelenlegi fejlettségi színvonalát, rámutatnak arra, milyen feladatoknak a megoldása lenne a legsürgetőbb és számos konkrét példával illusztrálják, hogy az amerikai Összeírási Hivatal (Bureau of the Census) hol, milyen módszerekkel és milyen eredménnyel próbálkozott ezen égető feladatok néhány részletkérdésével megbírközni.

Szerzők véleménye szerint – akik közül Hansen az amerikai Összeírási Hivatal Kutatási és Fejlesztési részlegének volt évekig igazgatóhelyettese, Waksberg pedig jelenleg is munkatársa –, ha a mintavételi módszerek elméletét a statisztikai tudomány azon részének tekintjük, melynek elsődleges feladata az, hogy megadja miképpen kell az alapsokaság bizonyos elemeiből bizonyos számút a mintába kiválasztani ahhoz, hogy a megfigyelni kívánt változó (ismérv) értékét előírt pontossággal becsülni tudjuk, akkor azt mondhatjuk, hogy e tudományág kielégítően fejlett. Ha azonban feladatát kicsit tágabban értelmezzük, számos még meg nem oldott problémába ütközünk. Ahhoz, hogy a szűkebben értelmezett feladattól a tágabban értelmezetthez eljuthassunk, azt kell tisztázni, hogy mi értendő hibán és – bármilyen adatgyűjtés során – milyen hibaforrásokkal kell számolni. Amikor a mintavételi elmélet feladatkörét szűkebben értelmezzük, akkor hibaforrásként elsődlegesen csak a kiválasztást jelölik meg. Ekkor a hiba nagyságának jellemzésére elegendő megadni, hogy mekkora ezen ún. véletlen hibának a nagysága. Ma már azonban mindenki előtt világos, hogy minden reprezentatív felvételnél a véletlen kiválasztásból eredő hibán túl számos más ún. szisztematikus hiba

is fellép, sőt majdnem mindig ezen típusú hibák a dominánsak, ezek nagysága – amennyiben ezeket egyáltalán lehet mérni – számos esetben meghaladja a véletlen hiba nagyságát. A kiválasztásból eredő ún. véletlen hibának a mérésére számos kielégítően pontos módszert nyújt a mintavételi elmélet. Az egyéb forrásból származó hibák becslésére, mérésére vonatkozóan azonban még igen sok tapasztalatot kell leszűrni, sok erőfeszítést kell tenni, hogy a kérdést megoldottnak lehessen tekinteni.

Mindenekelőtt a lehetséges hibaforrásokat kell számba venni és a hiba fogalmát kell tisztázni. Szerzők ez utóbbival nem foglalkoznak, mert ennek vizsgálata túl messzire vezetne. Csak arra hívják fel a figyelmet, hogy a statisztikai irodalomban gyakran használt koncepció kifogásolható. Eszerint a vizsgálni kívánt ismérvnek van egy „igazi” (valódi) értéke és van egy empirikusan megfigyelt értéke, s e kettő közötti különbség a hiba. A dolog azonban ennél lényegesen bonyolultabb, és bonyolultsága abban rejlik, hogy soha nem ismerjük az „igazi” értéket, így egy empirikusan megfigyelt konkrét eredményt sem vehetünk ezzel egybe, amiből következik, hogy a hibát sem lehet így definiálni. Amit e nehézség leküzdésére tehetünk az, hogy számba vesszük a leggyakrabban előforduló hibaforrásokat és egymástól függetlenül, de párhuzamosan, különböző eljárásokat alkalmazunk, amelyek mindegyike e hibák csökkentésére irányul. A kapott eredményeket összehasonlítva ki tudjuk jelölni azt – a későbbiekben standardnak tekinthető – eljárást, amely a legkisebb hibát eredményezi.

A nem mintavételből származó hibákat két nagy csoportba szokás sorolni: 1. a válaszhiányból és „lefedésből” (coverage error) eredő, 2. válaszadásból és mérésből adódó hibák. Az előbbi csoportba sorolják azokat a hibákat, amelyek abból adódnak, hogy a mintába kijelölt végső mintavételi egységek közül bizonyos számúban nem lehet a kívánt információkat megszerezni és ezáltal a rep-

rezentáció előírt szintje nem valósul meg. A másik csoportba sorolt hibák természetére az jellemző, hogy ezeknél a megszerzett információ torzul a legkülönbébb körülmények hatására, tehát maga a „mérés” hibás. Ezeket igen sokféle módon lehet még tovább csoportosítani. A cikk írói néhány leggyakrabban fellépő 2. típusú hibát indukáló hibaforrást emelnek ki. Ezek a következők:

1. a kérdőív szerkezete,
2. a válaszadó kijelölése,
3. hiányos, nem teljes válasz,
4. visszaemlékezésből eredő problémák,
5. a válaszadó érdektelensége abban, hogy pontos adatot szolgáltatasson,
6. tudatosan hamis adatszolgáltatás,
7. a kérdőbiztosi hatás,
8. hibás információ rögzítése,
9. az adatok feldolgozásánál elkövetett hiba.

Az amerikai Összeírási Hivatal már régóta törekszik arra, hogy az általa szervezett igen sokféle adatgyűjtések mindegyikénél gondosan kidolgozott matematikai modell segítse a hibák szétválasztását, identifikálását és ez lehetővé tegye e hibakomponensek szórásra, illetve torzításra gyakorolt hatásának becslését. A modellek alapján nyert eredményeket rendszeresen felhasználják arra, hogy az éppen folyó statisztikai felvételek módszereit javítsák. Egy későbbi időpontra tervezett adatgyűjtés módszerének kialakításánál is nagymértékben támaszkodnak azokra az ismeretekre, amelyekre ezekből a matematikai modellekből tesznek szert.

A szerzők az Összeírási Hivatal rendszeres felvételeiből hármat emelnek ki, és ezeken keresztül ismertetik, hogy korábbi elemző tanulmányokból leszűrt kutatási eredményeiket miképpen hasznosították ezeken a területeken. A három felvétel a következő:

- A. A tíz évenként lebonyolításra kerülő népesség- és lakásösszeírás.
- B. Háztartásstatisztikai adatgyűjtés.
- C. Folyamatos Népeségfelvétel (Current Population Survey).

A. A népesség- és lakásösszeírásnál alkalmazott új eljárások

1. „Önszámlálás”. Önszámlálásnak nevezik az összeírásnak azt a módját, amikor a postai úton kiküldött kérdőíveket a megkérdezett maga tölti ki és juttatja vissza az összeíró szervnek. Ennek bevezetése az 1950-es népszámlálás után végrehajtott „Számológép Szórás Tanulmány”-ból leszűrt tapasztalatokon alapult és első ízben az 1960-as népszámlálásnál alkalmazták. Ezt követően speciális elemző tanulmányokkal újból megvizsgálták, van-e a módszernek szóródást csökkentő hatása. A kapott eredmények megerősítették az 1950-es tapasztalatokat, így az 1970-es népszámlálásnál is alkalmazták ezt az eljárást.

2. A Posta bekapcsolása a mintavételi lista komplettebbé tételéhez. Az 1960-as nép-

számlálási munka minőségi vizsgálataiból kiderült, hogy annak ellenére, hogy komoly erőfeszítéseket tettek a „coverage” hiba csökkentésére, mégsem sikerült azt tűrhető szintre redukálni. Felmerült ennek kapcsán, hogy az 1970-es népszámlálás címlistájának összeállításánál célszerű lenne a Posta e téren meglévő szaktudására támaszkodni. Ennek során kiderült, hogy az új módszer, a coverage hiba csökkentésén túl számos egyéb előnnyel is jár, többek között megrövidíti a népszámlálás előkészítő munkáját, csökkenti a kérdőbiztosok számát, fokozza a földrajzi kódok pontosságát stb.

3. Népszámlálási adatok begyűjtése mintavétel segítségével. A népszámlálásokat követő és az elvégzett munka minőségét kutató tanulmányok azt bizonyították, hogy a népszámlálás során elkövetett szisztematikus hibák volumene oly nagy, hogy a teljes körű számbavételről a reprezentatív megfigyelésre való áttérés a teljes hiba nagyságát csak jelentéktelen mértékben növelné meg. Így már az 1940-es népszámlálásnál néhány ismérv csak a mintába került végső mintavételi egységeknél került megfigyelésre. Az 1950-es, 1960-as népszámlálásoknál már egyre nőtt azon ismérveknek a száma, melyeknek értékét csak mintából becsülték. Természetesen a legfontosabb népszámlálási ismérveket: az életkort, a nemeket, a fajt, a családi állapotot és az állást, valamint néhány lakásra vonatkozó ismérvet továbbra is teljes körűen figyeltek meg. A reprezentáció mértéke 1960-ban 25 százalék volt, 1970-ben viszont már sor került néhány ismérvnél a 15, illetve 20 százalékos kiválasztási arány alkalmazására is.

4. A minta kiválasztása. Az 1960-as népszámlálás után a 25 százalékos minta összetételét összevetették a teljes körűen megfigyelt – a mintához nem tartozó – háztartások összetételével. A két részsokaság között mutatkozott bizonyos, de nem túl jelentős összetételbeli különbség. (Például a mintában túl kevés volt az egytagú és túl sok a 3 tagú háztartás). A torzítást elsősorban az okozta, hogy a minta kiválasztása szimultán történt, így nem maradt idő a mintavételi eljárás teljes felülvizsgálatára. A postai úton történő népszámlálás bevezetéséhez fenti tapasztalat is hozzájárult, mert ily módon a minta nagyobbik részét elektronikus géppel tudták kiválasztani, ami csökkentette annak valószínűségét, hogy a kérdőbiztosok torzítsák a mintát a listából történt önkényes – nem az előírt utasításnak megfelelő – kiválasztással.

5. A foglalkozásra, népgazdasági ágra és a lakás minőségére vonatkozó információk pontosabbá tételét biztosító új módszerek kutatása. Az 1960-as népszámlálást követő tanulmányok kiderítették, hogy a foglalko-

zásra és népgazdasági ágra kapott adatok nem kielégítő pontosságúak. (Más adatforrásból származó adatokkal való összehasonlítás hozta ezeket a hiányosságokat napvilágra). Ennek megjavítására a következő eljárásokat vezették be: világosabban megfogalmazott kérdések, az adatkódolási módszerek változtatása, a lakásadatoknak nem kérdőbiztosi interjúkkal való összeírása, hanem más statisztikai forrásból való átvétele.

B. Háztartásstatisztikai adatgyűjtésnél fel-lépő hibák kutatása

A háztartások kiadásainak megfigyelésére szervezett felvételek többsége olyan, hogy a felvételt lebonyolító szervek nem fordítanak gondot a nem mintavételből eredő szisztematikus hibák mérésére. Éppen ezért határozta el az Egyesült Államok Összeírási Hivatala, hogy egy olyan felvételt szervez, amelynél nemcsak a publikálni kívánt háztartásstatisztikai adatokat szerzik be, hanem különböző mintavételi eljárásokkal a szisztematikus hibák mérését is lehetővé teszik. A felvételt úgy szervezték meg, hogy választ kaphassanak a következő kérdésekre:

a) a beszámolási időszak (hét, hónap) és a teljes referencia periódus, azaz a beszámolási időszakok egyesítéséből adódó időtartam hossza hogyan hat az adatszolgáltató visszaemlékező képességére;

b) milyen mértékű az ún. „teleszkóp” jelenség, amelyen a szerzők azt a tendenciát érzik, hogy a megkérdezettek hajlamosak bizonyos vásárlásaikat a valóságosnál későbbi időpontra tenni;

c) a feleletek minőségét befolyásolja-e az ún. „kondicionálás”, azaz egy-egy mintába került háztartásnak többszöri felkeresése;

d) a kapott információkat befolyásolja-e, hogy a háztartás tagjai közül ki adta a válaszokat (a feleség, a férj vagy egyéb felnőtt személy).

Fenti kérdések vizsgálatát oly módon próbálták biztosítani, hogy négyféle visszaemlékezési sémát dolgoztak ki. Háztartásonként négy interjú alkotott egy interjú ciklust és a mintába került háztartásokat rotációs eljárással úgy rendelték hozzá a négyféle kikérdezési technikához, hogy minden hónapra álljon rendelkezésre elegendő adat mind a négy típusú interjúból. A négy adatgyűjtési módszer a következő volt: 1. egy hónapos referencia idő „kontrollált” és 2. kontrollálatlan visszaemlékezéssel, 3. hat hónapos referencia idő kontrollálatlan visszaemlékezéssel, 4. három hónapos referencia idő kontrollált visszaemlékezéssel. A kontrollálatlan visszaemlékezéskor a megkérdezett szabadon számolt be a megadott időszak folyamán történt vásárlásairól, míg a kontrollált visszaemlékezéskor a kérdőbiztos az interjú megkezdése előtt felolvasta azokat a kiadásokat, melyeket a család a megelőző kikérdezés során bementett. Így ennél a kikérdezési technikánál a legelső interjúból

származó adatokat nem dolgozták fel, amikor a kiadásokat egész évre aggregálták).

A mintába került háztartásokat egy az előző rotációs rendszertől független randomizálásnak is alávetették négy csoportba sorolva azokat. Az első csoportban a férjeket, a másodikban a feleségeket, a harmadikban a férjeket és a feleségeket is, a negyedikben pedig a család tetszőleges felnőtt tagját jelölték ki válaszádsra.

Az így szervezett adatgyűjtés eredményei megmutatták, hogy valóban van kimutatható teleszkóp jelenség. Viszont semmi szisztematikus különbség nem mutatkozott attól függően, hogy a családon belül melyik felnőtt személy szolgáltatta az adatokat. A „kondicionálási” hatás is jelentkezett, mégpedig annál határozottabban, minél hosszabb volt a referencia periódus hossza.

C. Folyamatos Népeségfelvétel

A Folyamatos Népeségfelvétel elsődleges célja a foglalkoztatottság és munkanélküliség helyzetének rendszeres nyomon követése. 1943 óta – amikor is először történt ilyen célú megfigyelés valószínűségi minta alapján – számos új módszert próbáltak ki, részben a mintavételből, részben az egyéb forrásból – különösen a válaszádsból és mérésből – származó hibák csökkentésére.

1947 óta a felvételt rotációs panel segítségével hajtják végre. Minden hónapra 8 különböző panelt használnak időben rotálva és kezdettől fogva az volt a tapasztalat, hogy a különböző panelekből származó adatok szignifikánsan eltérnek egymástól, és ezek az eltérések annál nagyobbak, minél hosszabb ideig használják adatforrásként ugyanazon háztartásokból álló paneleket. Az eltérések mértéke időről időre, népességcsoporttól és a vizsgált ismérvektől függően más és más nagyságrendű. A jelenség magyarázatára számos hipotézis fogalmazódott meg, de vizsgálatára szervezett speciális eljárások inkább a hipotézisek elvetéséhez vezettek, azaz mind ez ideig nem sikerült megtalálni a jelenség magyarázatát.

A felvételek során számos erőfeszítés történt a nem válaszolók arányának csökkentésére, jóllehet ez az arány nem túlságosan magas (4,5 százalék). Speciális részfelvételek szervezéssel kívánták megvizsgálni, hogy a nem válaszádsból eredő torzítás kiküszöbölésére az eddigiekben alkalmazott korrekciós módszer nem javítható-e. Az eredmények azt igazolták, hogy a kipróbált változatok rosszabbak a standard eljárásnál.

Az Összeírási Hivatal 1963-ban a folyamatos felvételtől független minta segítségével vizsgálta a különböző kikérdezési technikákat is abból a szempontból, hogy melyik ad legkevésbé torzított információkat. A tapasztalatok azt bizonyítják, hogy bár igen

eltérő kikérdezési technikákat alkalmaztak, ezek nem vezettek eltérő eredményekhez, ugyanakkor egyik módszer sem csökkentette a rotációs panelek által okozott torzításokat.

Részletesebb kérdésfeltevésekkel számos vizsgált ismérvre pontosabb adatokat sikerült begyűjteni. A pontosabb, részletesebb kikérdezési technika jelentősen javította a túlórák és a le nem dolgozott órák számának felmérését, továbbá a foglalkozások bevallási pontosságát. Ez utóbbinál arra derült fény, hogy jelentős a státus presztizséből fakadó tudatosan hamis válaszok adása (például valaki

mérnöknek vallja magát, jöllehet technikus stb.).

Szerzők végezetül arra kérik a különböző országok statisztikai hivatalait, illetve mindazokat az intézményeket, amelyek adatgyűjtéssel foglalkoznak, tegyenek erőfeszítéseket arra, hogy minden felvételüknél mérjék fel – kiegészítő vizsgálatok szervezésével – a fellépő torzításokat, és kutassák azokat a módszereket, amelyek ezek csökkentését biztosítják.

(Ism.: Schnell Lászlóné)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

BONHOEFFER, F. – WEHLE, E. U.:
AZ IFO INTÉZET INPUT-OUTPUT TABLAI
ÉS FELHASZNALÁSI LEHETŐSÉGEIK

(Die Input-Output-Tabellen des IFO-Instituts und ihre Nutzungsmöglichkeiten.) – *Wirtschaftskonjunktur*. 1970. 2. sz. 30–41. p.

Az IFO Intézet a hatvanas évek végén kialakított egy kutatási programot, melynek keretében kísérletet tett a gazdaság összefonódottságának ábrázolására, elemzésére. A vizsgálatok alapjául egy szokatlanul nagy részletességű input-output táblarendszer szolgált, mely az ágazatok egymás közötti kapcsolatait több mint 5000 termékcsoportha bontva írta le. Az Intézet munkatársai az input-output táblák leírását és az elemzési lehetőségeket két tanulmányban foglalták össze. Az első, továbbiakban ismertető tanulmány, a leíró jellegű input-output táblarendszer, az alkalmazott mérlegszerkesztési megoldásokat ismerteti és a műanyagfeldolgozó ipar példáján keresztül betekintést enged a szerkezeti elemzés lehetőségeibe.

Az IFO Intézet vizsgálódásait az input-output modellezés terén az a felismerés indította el, hogy egy fejlett gazdaságban a szintetikus jellegű gazdasági mutatók, továbbá az ágazatok megalapozott diagnózisához és prognózisához nélkülözhetetlen a gazdaságon belüli – elsősorban a termelésen belül fennálló – kapcsolatok leírása. Ugyanez áll a gazdaságpolitikai döntések következményeinek előrejelzésére is. Ilyen természetű jellegzetes kérdésfeltevések például a következők: hogyan hat a lakosság fogyasztási kiadásainak emelkedése az egyes gazdasági ágazatok termelésének alakulására; mit jelent az export visszaesése a beruházási javakat előállító ágazatok és a többi népgazdasági ág fejlődése szempontjából; az építőipari termeléssel szemben jelentkező fokozott kereslet hogyan hat a többi gazdasági területen stb.?

Az input-output analízis lényege valamennyi esetben az ágazati termelési volu-

menek között fennálló kölcsönös összefüggések kvantifikálásában áll, a kérdésfeltevések tartalmától függően azonban meghatározott speciális elméleti követelmények adódnak az egyes modellek számára.

Mindenekelőtt input-output táblák szerkeszthetők oly módon, hogy a termelési függvényekkel szemben támasztott követelményeknek tesz eleget az ágazatok ráfordítási szerkezete; de úgy is, hogy a piaci kapcsolatokat, az ún. szervezeti felépítést tartja szem előtt. Az első esetben a homogeneitási előírásoknak mind a termékfelhasználás, mint a termék előállítás vonatkozásában érvényesülnie kell (ágazaton belül a termékek helyettesíthetősége, azonos ráfordítási szerkezet stb.). A második esetben ilyen előírások nincsenek, az ágazatok képzése a szervezeti, illetve jogi egységekből indul ki. A modell a közöttük kialakult tranzakciókat ábrázolja. További modellezési lehetőségeket nyújt a két képzési elv keverése. A tanulmányban közölt táblázat felépítésében ezt az utóbbi eljárást követi: „szervezet x tevékenység” részletezésű modell.

Az Intézet vizsgálódásait kerekén 5000 termékcsoportha alapozta, melyeket 60 közbelső és 10 végső felhasználási ágazatba sorolt be. A nagyszámú termékcsoportha alkalmazása azzal az előnnyel járt, hogy növekedett az ágazatokra történő felosztás biztonsága. Az egyes termékcsoporthok – még statisztikai bizonylat hiányában is – pusztán technológiai megfontolások alapján egyértelműen hozzárendelhetők a felhasználó ágazatokhoz. Az ún. analógián alapuló felosztást is megkönnyítette azonban a nagyfokú részletezettség. További előnyök származtak az alternatív aggregálásnál is, mert az 5000 termékcsoporth ezen a téren meglehetősen flexibilisnek mutatkozott.

A táblázatok az 1961–1964. évekre készültek folyó és 1962. évi (változatlan) áron.

A hasznosítás szempontjából lényeges, hogy a termelés felosztásánál a táblázatok

különözhetnek a javak és szolgáltatások eredete szerint. Ennek megfelelően az alábbi input-output táblák állnak rendelkezésre:

- ágazatok felhasználása a belföldi eredetű termelésből, ezen belül szétválasztva a gazdasági és a nem gazdasági szférát,
- ágazati felhasználás a külföldi eredetű termelésből (importmatrix),
- összefoglaló jellegű táblázat, mely a kül- és belföldi eredetű termelést együttesen számolja el.

Az ún. körpróbának természetesen csak ez utóbbi tesz eleget ex post értelemben.

A folyó elszámolásokon túlmenően az IFO Intézet elkészítette a beruházásokkal kapcsolatos input-output táblázatokat is. Ezek képet adnak a beruházási javak volumenéről, eredetéről és felhasználásukról az egyes ágazatokban.

A táblakészítési évekre (1961–1964), valamint a javak és szolgáltatások eredete szerinti táblázatokra (belföldi, külföldi, gazdasági, nem gazdasági) ugyanazok állnak, mint a folyó elszámolások táblázataira.

A szerzők az IFO Intézet input-output tábláinak ismertetése után rátérnek a szerkezeti elemzés mutatóinak ismertetésére. Értelmezik a táblázatokon a ráfordítási, majd a kibocsátási együtthatókat. Levezetik a különböző aggregációs fokozatokon definiált együtthatók közötti összefüggéseket, majd körvonalazzák az alkalmazási lehetőségeket.

A ráfordítási együtthatók felhasználhatók területi összehasonlításokra: egy ágazat és egy üzem ráfordítási szerkezetének összevetésére, területi egységekben (régiók) mutatkozó különbségek jellemzésére; időbeli összehasonlításokra: a fogyasztás területén a változó együtthatók a fogyasztási szokások változására utalnak; a közbenső ráfordítások arányának és a bérhányadnak az alakulásából pedig a műszaki fejlődés irányára és a méreteire lehet következtetni. A folyó áras és a változatlan áras együtthatók alakulásának összehasonlítása a piackutatók számára szolgáltat érdekes információkat. A kibocsátási együtthatók, valamint a beruházási matrix együtthatói hasonló tartalmú és célkitűzésű vizsgálatokra adnak lehetőséget a kibocsátások, illetve a beruházások vonatkozásában.

A tanulmányt számszerű példa zárja le a műanyagfeldolgozás köréből. A példa jól illusztrálja a korábbi elvont fejtegetéseket, illetve az együttható-rendszer alkalmazásának lehetőségeit. Ezzel segítséget nyújt a korábban mondottak jó megértéséhez. A tanulmány mondanivalóját kerek egészé teszi, melynek ily módon van mondanivalója mind a teoretikus, mind a gyakorlati szakember számára.

(Ism.: Csepinszky Andor)

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

BOBINSKI, J. – ZAGÓRSKI, K.:
A VÁROSOK FEJLETTSÉGI SZINTJÉNEK
SZINTETIKUS MÉRŐSZÁMAI

(Syntetyczne miary poziomu rozwoju miast.) Warszawa. 1969. GUS. Zespól do Badan Statystycznych. 92 p.

A kiadvány a főkomponens analízisnek a társadalmi jelenségek vizsgálatában való kipróbálását írja le. Ezzel a munkával mutatkozik be a nem régen alakult Társadalomstatistikai főosztály a lengyel Statisztikai Főhivatalban.

A vizsgált probléma: a lengyel városok fejlettségi fokának meghatározása. Számos különböző mutatószámot lehet alkalmazni és alkalmaztak különböző országokban a városok fejlettségének jellemzésére. A problémát éppen az jelenti, hogyan válasszanak ki néhány olyan mutatószámot, amely az urbanizáció fokát és annak különböző dimenzióit jól tükrözi. Erre a célra különösen alkalmas a faktoranalízis, illetve annak főkomponens analízis nevű változata.

Összesen 34 változót vettek figyelembe, amelyek kisebb vagy nagyobb mértékben jellemzik a városi fejlettség fokát. E változók között szerepelnek például: a népesség-szám, a népsűrűség, az ipari foglalkoztatot-

tak aránya az össznépeességben, a mérnök és technikus dolgozók aránya az iparban foglalkoztatottak között, a „beingázók” aránya, az egy főre jutó évi ipari termelési érték, az egy lakosra és egy ipari foglalkoztatottra jutó beralap, a laksűrűség, a lakásépítés, a lakások felszereltsége (vízvezeték, fürdőszoba, gáz, központi fűtés), a boltok és vendéglátóipari egységek sűrűsége, a szállodai ágyak száma, a rádió- és televízió-előfizetők aránya, a moziférőhelyek, a közkönyvtári könyvek száma a lakossághoz viszonyítva, az egy tanteremre jutó általános iskolások száma, a középiskolások és általános iskolások aránya, végül a város államigazgatási helyzete (megyei város stb.).

Az első számítási menetben négy főkomponenst határoztak meg, amelyek az összes varianciának kb. 21, 8, 7, és 6 százalékát magyarázták meg. A komponensek értelmezésének megkönnyítése céljából rotációt végeztek. Így sikerült négy viszonylag tiszta főkomponenst elkülöníteni. Ezeket a következőképpen nevezték el.

1. A viszonylagos (más városokhoz viszonyított) iparosodottság foka. Ebben a komponensben nagy súlya van az egy lakosra jutó beralapnak, az ipari foglalkoztatottak arányának, az ipari termelési ér-

téknék és általában az ipari termeléssel kapcsolatos mutatószámoknak. E skálán magas értéket kapnak az aránytalanul erősen iparosodott városok.

2. A lakásépítés. Itt a legnagyobb súlya van az újonnan épített lakásoknak.

3. A városi infrastruktúra. A legnagyobb súlyú változók a lakások közművesítésének fokát jellemzik.

4. A népességszám és népsűrűség.

A városok fejlettségi fokáról a legjobb képet a rotáció nélkül kapott urbanizációs és iparosodottsági skála (első főkomponens) adja, a rotáció után kapott skálákat a fejlettség egyes egymástól független dimenziói jellemzik.

A különböző városok számára az említett urbanizációs és iparosodottsági skálával pontszámokat adnak. Ezeknek átlaga 0, szórása 1. A +2,00-nél nagyobb pontszámú városokat tekintik erősen urbanizáltaknak és iparosodottaknak, a -2,00-nál kisebb pontszámúakat kevésbé fejletteknek. A vizsgált összesen közel 750 város közül 153 tartozik az erősen fejlettek és 175 a gyengén fejlettek közé.

Minthogy a városok fejlettségét ilyen módon pontszámmal jellemezték, vajdaságonként vizsgálják meg a városi fejlettség szintjét. Ezt többféle kritérium felhasználásával teszik, és pedig:

1. a különböző fejlettségi szintű városoknak és az azokban lakó népességnek aránya vajdaságonként,
2. az erősen fejlett városok száma és az ilyen városokban lakó népesség a vajdaság területéhez viszonyítva (városi koncentráció).

Végül részben éppen abból a célból, hogy ellenőrizzék: a kapott városfejlettségi mérőszámok valóban jól jellemzik-e a városokat, megpróbálták összefüggést találni a különböző városok belső vándorlásának jellemzői és a fejlettségi pontszám között. Ebből a célból az egyes városok vándormozgalmának három fő típusát különböztették meg attól függően, hogy a ki- és bevándorlás a többi városok vagy a falvak felé, illetve felől nagyobb-e. Ezek a típusok:

1. azok a városok, ahol a bevándorlók között többen vannak a városból jövők és a kivándorlók között többen vannak a városokba költözők, mint a falvakból, illetve falvakba költözők (a vándorlás fő típusa: város-város-város).
2. azok a városok, ahol a bevándorlók között többségben vannak a falvakból beköltözők, a kivándorlók között viszont többen vannak a városokba átköltözők (falu-város-város).
3. azok a városok, ahol a bevándorlók között többen vannak a falvakból érkezők és a kivándorlók között a falvakba vándorlók (falu-város-falu).

Elméletileg van még egy negyedik típus: ahol a bevándorlók többsége városból jön, a kivándorlók többsége viszont faluba megy (város - város - falu), de a valóságban ilyen alig fordul elő, érthetően, mert a belső vándorlások fő hajtóereje a városiasodás.

Meg lehet fogalmazni azt a hipotézist, hogy a legnagyobb városok, elsősorban a több városból álló agglomerációk (például a sziléziai iparvidék) tartoznak az első csoportba. A közepes nagyságú városok vannak a második csoportban, mert mintegy átmeneti állomások a faluból városba vándorlás folyamatában. Végül a legkisebb és erősen elmaradott városok tartoznak a harmadik csoportba. A lengyel városoknak a főkomponens analízissel kapott fejlettségi pontszám szerinti csoportosítása és annak összevetése a belső vándorlás típusával igazolja ezt a nagyon is valószínű hipotézist és ezzel a szerzők véleménye szerint a kiszámított fejlettségi pontszámok ésszerűségét is.

A szerzők végül korrelációt és regressziót számítottak a bevándorlás, az elvándorlás és a vándorlási egyenleg, valamint az elkülönített négy faktor (iparosodottság, lakásépítés, infrastruktúra, népesség) között. Mind az oda-, mind az elvándorlás igen erős kapcsolatban áll az iparosodással, érdekes módon a vándorlási egyenleg korrelációs kapcsolata az iparosodással valamivel gyengébb.

A függelékben közlik a számítási eredményeket, valamint A. Szarkowski röviden leírja a főkomponens analízis módszerének matematikai alapjait.

A kiadványt az teszi számunkra különösen érdekessé, hogy leírja a főkomponens módszer gyakorlati alkalmazását egy konkrét problémára, amelynek megoldásával (a városok fejlettségének meghatározásával) magyar kutatók is sokat foglalkoztak.

(Ism.: Andorka Rudolf)

JESSOR, R. - GRAVES, Th. D. - HANSON, R. C. -
JESSOR, Sh. L.:
TÁRSADALOM, SZEMÉLYISÉG ÉS DEVIANS
VISELKEDÉS

(Society, personality, and deviant behavior. A study of tri-ethnic community.) New York. 1968. Holt-Rinehart and Winston Inc. 500 p.

Több társadalomtudomány képviselői, pszichológusok, szociológusok és antropológusok együttese kutatta a társadalmi normáktól eltérő viselkedésnek általában és speciálisan az alkoholizmusnak társadalmi törvényszerűségeit egy olyan amerikai kisvárosban (a mi körülményeink között inkább községnek neveznénk), ahol három határozottan elkülöníthető népcsoport, „angol-amerikaiak”, „spanyol-amerikaiak” és „indián-amerikaiak” élnek együtt. A három csoportban a deviánsnak tekinthető (gyakori lerészegedéshez vezető, botrányokozó) italozás előfordulása nagy különbségeket mutat: az angolok körében a legkisebb, az indiánok között a legnagyobb a gyakorisága. Ezért kézenfekvő volt az az elgondolás, hogy megvizsgálják

a három népcsoport szociokulturális különbségeit és megpróbálják azokat összefüggésbe hozni a deviáns ivás eltéréseivel.

Három egymástól független vizsgálatot végeztek. Az elsőben reprezentatív mintát vettek a felnőtt népességből a népszámlálási listák alapján. A három népcsoportnál némileg eltérő mintavételi arányokat alkalmazva végül 221 felhasználható interjú készítették, ezeknek megoszlása: 93 angol (45 férfi, 48 nő), 60 spanyol (30–30), 68 indián (35–33). A második vizsgálatban a helyi középiskola összes tanulóját (42 angol, 36 spanyol és 15 indián) kérdezték ki. Végül a harmadik vizsgálatban a helyben lakó középiskolai tanulók anyját keresték fel és kérdezték a gyermekneveléssel kapcsolatos kérdésekről. Ezt az utóbbit nevezték szocializációs vizsgálatnak. Mivel e három vizsgálat (főképpen az első kettő) hasonló kérdéskörre terjedt ki, a kapott eredmények alkalmasak voltak egymás ellenőrzésére és alátámasztására.

Ezek a kutatások elsősorban az elméleti hipotézisek és a módszerek miatt érdekesek a számunkra.

A vizsgálati hipotézis több társadalomtudomány szemléletmódját és elméleteit igyekezett összeolvasztani. A szociológia felfogásának megfelelően a deviáns viselkedést úgy definiálják, mint a társadalomban elfogadott normáktól lényegesen eltérő viselkedést. Az alkoholfogyasztás esetében ebből az következik, hogy csak az olyan ivást tekintik deviánsnak, amely sorozatosan elvezet az önuralom elvesztéséhez, erőszakos cselekményekhez, a családi és munkahelyi szerepek nem megfelelő betöltéséhez (például a család elhanyagolásához, megbízhatatlan munkához).

A deviáns viselkedést azonban nem kezelik a társadalmi normáknak megfelelő, konform viselkedéstől elszakítva, megkülönböztetve, hanem feltételezik, hogy mind a kettőt egyformán megtanulja az egyén, mind a kettőnek célja van. A főkérdést ezért úgy lehet megfogalmazni, hogy miért választ valaki inkább deviáns, mint konform viselkedést.

Ennek a kérdésnek magyarázatát két rendszerben keresik: egyrészt a szociokulturális rendszerben, a szocio-antropológiai és szociológiai (Merton, Cloward és Ohlin) felfogásnak megfelelően és a személyiség rendszerben, a pszichológiai szemléletnek megfelelően (Rotter társadalmi tanulási elméletét követve). Tehát a deviáns viselkedés, itt konkrétan a mértéktelen ivás okát egyrészt a társadalmi környezetben, másrészt az egyénben keresik. A szociokulturális rendszerben és a személyiségben figyelembe vett jellemzőket azonban úgy konstruálták meg, hogy azok egymásnak tükörképei. A kettő közötti kapcsolatot a szocializációs rendszer

hozza létre, ez – vagyis a gyermekkori és serdülőkori nevelés – közvetíti, viszi át a szociokulturális rendszer jellemzőit a személyiségbe.

A szociokulturális rendszernek három összetevőjét vették figyelembe a deviáns viselkedés megmagyarázására alkotott elméleti modellben.

1. A társadalmi lehetőségek struktúrája. Merton anómia-elméletének megfelelően feltételezik, hogy annak a társadalmi rétegnek a tagjai, akik a társadalom által elfogadott eszközökkel nem vagy csak kevéssé tudják elérni a társadalmilag elfogadott célokat, értékeket, akik nem „érvényesülhetnek” legálisan, deviáns eszközökkel próbálnak célt érni. A vagyon elleni bűnözés esetében ennek az elméletnek a mondanivalója nyilvánvaló; aki nem tud legálisan meggazdagodni, jólétben élni, az illegális úton próbálja meg. Az ivás, kábítószer-élvezet esetében az összefüggés bonyolultabb: a társadalmi helyzete következtében érvényesülni nem tudó ember a mámorban keresi a sikertelenség miatt benne felhalmozódó feszültségek oldását.

2. A normatív struktúra. Durkheim felfogásának megfelelően a társadalom hatékony működése attól függ, hogy a társadalmi normák mennyire tudják szabályozni a társadalom tagjainak viselkedését. Az anómia állapota szerinte akkor következik be, amikor a normák hatóereje meggyengül.

3. A társadalmi kontrollok struktúrája. A deviáns viselkedés előfordulását elősegíti, ha a konform viselkedést támogató és a deviánst elítélő társadalmi kontrollok meggyengülnek. Három elemet különböztetnek meg: a) a deviáns viselkedési modellek, példák gyakoriságát (Sutherland bűnözéseméletének megfelelően), különösen fontosnak tekintve a családban előforduló deviáns példákat, b) a családi és más közösségekből való kiszakadást, amely megszünteti azoknak ellenőrző szerepét, c) a deviáns viselkedés lehetőségeit (például a városokban könnyebb a normáktól eltérően viselkedni).

A szociokulturális elméletnek meg tudják magyarázni a deviáns viselkedés gyakoriságának eltéréseit különböző társadalmi rétegekben, közösségekben, de nem tudják megmagyarázni, hogy az adott rétegben, környezetben miért viselkedik az egyik ember deviáns, a másik konform módon. Ebben a lélektant kell segítségül hívni. A szerzők szerint azonban eddig a pszichológia elég kevés eredményt ért el a bonyolult társadalmi viselkedés megmagyarázásában. Ennek oka, hogy a két uralkodó irányzat, a pszichoanalitikus és a behaviorista iskola figyelmen kívül hagyta a szociokulturális tényezőket. Ezekről az iskoláktól eltérően a szerzők nem a korai gyermekkorban keresik a deviáns viselkedés

gyökereit, hanem a serdülőkor előtti években és a serdülőkorban, amikor az egyén a viselkedés szabályait tudatosan megtanulja. A hangsúlyt így nem a tudatalatti elemekre és az „alapszemélyiségre” (Kardiner), hanem a tudatos, kognitív elemekre, tehát a hiedelmekre, értékekre, a jövőre vonatkozó elvárásokra, ideológiákra, orientációkra, valamint a „szociális személyiségre” helyezik.

A személyiség rendszernek is három jellemzőjét építik bele hipotézisükbe; ezek:

1. az elérhető célokra vonatkozó elképzelések;
2. a személyes hiedelmek, ezen belül elsősorban két elem: a) az elidegenedés, amelyet lényegében az izolálódással vesznek azonosnak, és b) az ember sorsa tudatos irányíthatóságának vagy külső erők általi meghatározottságának hite. Az elidegenedettebb és fatalistább ember szerintük hajlamosabb a deviáns viselkedésre;
3. A személyes kontrollok struktúrája: aki kevésbé fogadta el a társadalmi normákat, és aki hajlamosabb a távolabbi jövő hasznáról a pillanatnyi öröm kedvéért lemondani, végül aki inkább a jelenben, mint a jövőben gondolkodik, hajlamosabb deviáns viselkedésre.

A szocializáción mindazokat a folyamatokat értik, amelyek a gyermeket nevelése során a kultúra hordozóivá és továbbadóivá alakítják. Ez a deviáns viselkedés klinikai és szociológiai megközelítésének egyesítő fogalma, ezért újabban egyre inkább a kutatások középpontjába kerül. A szocializációs rendszernek három elemét vették fel a vizsgálati hipotézisbe:

1. a szülők jutalmazási szokásai: ha a szülők szeretettel nevelik gyermekeiket, következetesen és racionálisan jutalmaznak és büntetnek, akkor a deviáns viselkedés kialakulása a gyermekekben ritkább;
2. a szülők hiedelmei: az elidegenedettebb és fatalistább szülők gyermekei hajlamosabbak a deviáns viselkedésre;
3. a szülők által szabadjára engedett gyermekek hajlamosabbak a deviáns viselkedésre.

Ezt a sok elemből álló elméleti hipotézist a szerzők úgy szembesítették a valósággal, hogy az egyes elméleti fogalmakat megpróbálták a vizsgálatban kapott adatokkal mérhetővé tenni.

A deviáns viselkedés gyakoriságát négy mutatóval mérték: a fogyasztott alkohol mennyisége az ivás gyakoriságára és mennyiségére vonatkozó kérdés alapján; az ivás célja; a részegségek gyakorisága; az ivással kapcsolatos más deviáns viselkedések előfordulása a családban, munkahelyen stb. Ezekből az adatokból szerkesztettek egy „globális deviancia mutatószámot” is.

A szociokulturális rendszer egyes elemeit többek között a következőképpen mérték:

1. Az érvényesülési lehetőségeket a társadalmi réteghelyzetnek egy mutatószámával, amely szerint a nagyobb presztizsű foglalkozást folytató, magasabb iskolai végzettségű, nagyobb családi jövedelmű stb. egyén érvényesülési lehetőségei jobbak.

2. A normatív struktúrát (az anómiát) úgy mérték, hogy bizonyos társadalmi normákra vonatkozóan mekkora az egyetértés valamely etnikai csoporton belül, és hogy mennyire térnek el a spanyolok és az indiánok normái az uralkodónak tekintett angol-amerikai normáktól. A használt mérőszám a válaszok varianciája volt.

3. A társadalmi kontroll struktúrát mérték a családban előforduló deviáns viselkedési minták gyakoriságával, a családon kívüli társadalmi érintkezés gyakoriságával, a városban, illetve a város környékén lakással.

A személyiség rendszerben a következőket mérték.

1. Összehasonlították a vizsgált személynek a jövőre vonatkozó elvárásait, elképzeléseit tényleges lehetőségeivel, valamint mérték, hogy ő maga mekkora eltérést lát az elérni kívánt célok és elérésüknek lehetősége között.

2. Tizenhárom kérdésre adott egyetértő, illetve egyet nem értő válaszok alapján mérték az egyén elidegenedtségének fokát. Az elidegenedésben – amelyet nem a fogalom nálunk használt értelmében alkalmaztak – hat összetevőt különböztettek meg, mindegyiket két-három kérdéssel próbálták körültagogatni. Ezek az összetevők:

- a) a környezet által való elutasítottság érzése,
- b) a környezettel közös értékek hiánya,
- c) az embertársakért való felelősségérzet hiánya,
- d) a kétségbeesés érzése,
- e) reménytelenség a jövőt illetően,
- f) a mindennapos családi, munkaköri szerepek betöltéséből fakadó öröm hiánya.

3. A személyes kontrollok meglétét a különböző deviáns viselkedésekről alkotott véleményből szerkesztett mutatóval mérték.

Végül a szocializáció jellegét úgy mérték, hogy az egyes anyák gyermeknevelési elveiből és gyakorlatából próbálták meghatározni, mennyire áll közel vagy távol az ideálisnak tartott „szeretetteljes, következetes és racionális” neveléstől. Vizsgálták ezen kívül az anya és a gyermek együtt töltött idejét, a gyermekkel való foglalkozás fokát és változatosságát, az anya elidegenedtségét. Feljegyezték a családon belüli deviáns viselkedésminták számát, a szülők közötti disharmónia fokát stb. Mindezekből mutatószámokat szerkesztettek.

Ezután részben korrelációs számítással, részben a különböző változók értéktartományának két részre (deviáns viselkedésre hajlamosító – nem hajlamosító) való osztásával és az együttes irányú, illetve ellentétes eltérések összevetésével keresték az összefüggést a felsorolt szociokulturális és személyiségi változók, valamint a szocializáció jellemzői és a deviáns viselkedés gyakoriságának mutatószámai között.

A talált összefüggések az elméleti hipotézisben feltételezett irányúak, de külön-külön nem túlságosan erősek voltak. Minél több változót vettek figyelembe, annál inkább nőtt az összefüggés erőssége. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy a deviáns viselkedésformák kialakulása valóban több tényező együttes hatásának eredménye.

Az angol-amerikaiak helyzete a deviáns viselkedés kialakulása szempontjából szinte minden vonatkozásban a legkedvezőbb. Legjobb az érvényesülési lehetőségeik, közöttük a legnagyobb az összhang a normák tekintetében, ők képviselik a hangadó csoportot a társadalmi normák kialakításában, a legkevésbé jutnak hozzá meg nem engedett eszközökhöz, közöttük a legerősebb a társadalmi kontroll. A legkevésbé fordul elő közöttük az elidegenedés. A szocializációs szokásaik a legközelebb állnak a szerzők által ideálisnak tartottakhoz. Mindennek következtében közöttük a legritkább a deviáns viselkedés, a deviáns ivás.

A spanyol- és indián-amerikaiak helyzete sokkal inkább hajlamosít a devianciára, mint

az angoloké, de a közöttük levő különbségek már nem ilyen egyértelműek. A spanyolok objektív helyzete, érvényesülési lehetőségei valamivel rosszabbak, de az indiánok között jóval általánosabb a durkheimi értelemben vett anómia, a normarendszer felbomlása. Míg a spanyolokat a családi és részben egyházi kontrollok erősen visszatartják a deviáns viselkedéstől, az indiánok között ezek a kontrollok sokkal gyengébbek. Ennek következtében az indiánok körében sokkal gyakoribb a deviáns viselkedés.

Az utolsó fejezetben a szerzők felsorolják a vizsgálat és az elemzés hiányosságait. Kétségtelen, hogy mind a felvételi módszerekben, mind a mutatószámok megszerkesztésében vannak vitatható pontok. Ennek ellenére ez a kutatás, amely megkísérelte több társadalomtudomány elméleteit és módszereit egyesíteni, és ezeknek alapján mérni a társadalmi normáktól eltérő viselkedés kiváltó okait és a tényleges deviáns viselkedés gyakorisága közötti összefüggéseket, nagy figyelmet érdemel, és számos jó gondolatot nyújt hasonló problémák vizsgálatához.

(Ism.: Andorka Rudolf)

ÁRSTATISZTIKA

GÜRTLER, J.:

A KISKERESKEDELMI ÁRAK, A SZOLGÁLTATÁSI ÁRAK ÉS DÍJSZABÁSOK INDEXEI ÚJRA SZÁMÍTÁSÁNAK EREDMÉNYEI ÉS MÓDSZEREI

(Ergebnisse und Methoden der Neuberechnung der Indices der Einzelhandelsverkaufspreise, Leistungspreise und Tarife.) — *Statistische Praxis*. 1970. 10. sz. 527–530. p.

A kiskereskedelmi eladási árak színvonala jelentős szerepet játszik a népesség anyagi életfeltételeinek előrebecslésénél. Ezért a Német Demokratikus Köztársaság Statisztikai Hivatala rendszeresen kiszámítja a kiskereskedelmi eladási árak, a szolgáltatási árak és díjszabások árindexeit.

A számítások a következő képletek felhasználásával történnek:

$$\text{Index a bázisidőszak súlyai alapján} = \frac{\sum_i p_0 \cdot q_0}{\sum p_0 \cdot q_0}$$

$$\text{Index a beszámolási időszak súlyai alapján} = \frac{\sum q_1 \cdot p_1}{\sum \frac{p_1 \cdot q_1}{i}}$$

ahol:

$$i = \frac{p_1}{p_0}, \text{ és az egyes árucikkek árindexét jelenti.}$$

A számítások során bázisadatként eddig az 1960-as évet vették figyelembe és az ár-színvonal átlagos változásának kiszámítását a reprezentánsként kijelölt árucikkek alapján végezték.

A számítások alapjául pontosan meghatározott termékek szolgáltak, természetesen figyelmen kívül hagyva a választék- és minőségváltozásokat, amelyek az új technika és az értékesebb nyersanyagok alkalmazásából adódtak.

A munkások és az alkalmazottak munkabére az NDK népi tulajdonban levő üzemeiben 1960 óta átlagosan mintegy 30 százalékkal emelkedett. Ennek következtében jelentősen megváltozott a lakosság fogyasztásának struktúrája, 1960 és 1967 között például az élvezeti cikkekre fordított kiadások 44 százalékkal nőttek. A megfigyelt háztartások ezen túlmenően 1967-re élelmiszerekre átlagosan 10 százalékkal, ruházkodási cikkekre 12 százalékkal és egyéb iparcikkekre 21 százalékkal többet költöttek, mint 1960-ban.

Jelentős mértékű összetételváltozás mutatkozott az egyes árucsoportokon belül is. A tejtermékek kiskereskedelmi forgalma például 1960 és 1968 között 17 százalékkal emelkedett, ugyanakkor a hűtőszekrények esetében az emelkedés 225 százalékos volt.

A fogyasztás összetételében bekövetkezett mélyreható változások szükségessé tették a

bázisadatok átdolgozását oly módon, hogy az NDK Statisztikai Hivatala az 1968. évi forgalom összetétele alapján újraszámította az 1950–1968. évi adatokat és 1969-től az indexeket.

A korábban közölt és az átdolgozott adatok között mutatkozó eltérések lényegében két tényezőre vezethetők vissza:

– az 1960. és az 1968. évi terméknómenklatúra közti különbségek (például az 1960. évi nómenklatúra villamossági anyagok, világítótestek, fotóoptika, óra-ékszer, járművek csoportja tartalmazta többek között a mosógépeket, porszívókat, elektromos tűzhelyeket is, az 1968. évi nómenklatúra már nem),

– a súlyozási struktúra változásai (például a hús és húsrúk újonnan számított árindexe az eredeti indexhez képest alacsonyabb, mert a vad és baromfi aránya 1960-ról 1968-ra emelkedett és árcsökkenés elsősorban a baromfinál következett be).

1969-től kezdve az árindexszámítás alapját ugyancsak számos áru- és szolgáltatási reprezentáns képezi. Az 1969. évi kiskereskedelmi forgalmat súlyként alkalmazva az áruk nál mintegy 800 cikket, illetve cikkcsoportot, a szolgáltatásoknál és díjszabásoknál – a lakosság 1968. évi pénzbeni kiadásait figyelembe véve – mintegy 90 kiadási csoportot figyelnek meg.

Az indexek újraszámítását mintegy 400 olyan cikkcsoportra végezték el, amelyekről a régi struktúra szerinti indexek rendelkezésre álltak. Először a nómenklatúra változása következtében szükségessé vált átcsoportosításokat hajtották végre, majd az új nómenklatúrának megfelelő cikkekhez átvették az 1960. évi bázison számított 400 árindexet, és az árucsoportokon keresztül az árufőcsoportokig az 1968. évi súlyoknak megfelelő számítások készültek. Hasonlóképpen történt a többi év indexeinek átszámítása is.

Külön problémát jelentett az 1950. évi indexek újbóli kiszámítása. Ez úgy történt, hogy az 1955-re már meglevő újonnan számított árindexeket mintegy 20 árucsoportra a rendelkezésre álló adatok alapján láncolással állapították meg. A számítás módja: az 1950. évi és az 1955. évi indexek hányadosát az 1968. évi kiadási struktúra alapján újraszámított 1955. évi indexszel szorozták.

Az árufőcsoportok adatainak megállapításához minden egyes árucsoport tekintetében meghatározták az 1968. évi kiadásokat 1950. és 1960. évi áron, majd kiszámították az árufőcsoportok indexét: az árucsoportok 1950. évi áron számított 1968. évi kiskereskedelmi forgalmát osztották ugyanezen árucsoportok 1960. évi áron számított kiskereskedelmi forgalmával.

Az újraszámítások során ugyanezt a módszert alkalmazták a szolgáltatások és a díjszabások indexeinek tekintetében is.

(Ism.: Varga Imre)

SCHWÖDIANER, E. – SUPPANZ, H.:
ÖSSZEFÜGGÉS A NAGYKERESKEDELMI
ÉS A FOGYASZTÓI ÁRAK KÖZÖTT

(Der Zusammenhang zwischen Großhandels und Verbraucherpreisen. Eine Untersuchung der Lag-Struktur.) – *Monatsberichte des Österreichischen Institut für Wirtschaftsforschung*. 1970. 11. sz. 427–445. p.

Az Osztrák Gazdaságkutató Intézet tanulmánya a nagykereskedelmi és fogyasztói árak közötti összefüggés vizsgálatának módszereiről és eredményeiről számol be. A vizsgálat alapját az 1965–1970 közötti havi és negyedévi árindexek képezték. A kutatás közelebbi célja annak megállapítása volt, hogy a fogyasztói árak változása milyen időeltolódással és milyen intenzitással követi a nagykereskedelmi árak változását.

A globális nagykereskedelmi és fogyasztói árindexek az ilyen vizsgálat céljára több okból is csak korlátozott mértékben alkalmasak. A nagykereskedelmi árindex nem tartalmazza a szolgáltatások és lakberek árait (melyek a vizsgált szakaszban az átlagosnál gyorsabban – évi 7 százalékkal – növekedtek), másrészt nemcsak fogyasztási, hanem beruházási javakat is felölel (az ipari eredetű nyersanyagok súlya 36 százalék). Míg a fogyasztói árindex csak a kiskereskedelmi árakra épül, a nagykereskedelmi árindex a kiskereskedelemnek történő eladás mellett különböző termelési vertikumok közötti adás-vétel árait is kiterjed. Ezért célszerű az összefüggést lehetőség szerint homogén vagy vertikálisan kapcsolódó árucsoportokban vizsgálni. További nehézséget okoz, hogy a nagykereskedelmi árindex csak a nagykereskedelmi vállalatok eladási árait tartalmazza, a termelők által végső fogyasztásra értékesített árukét nem.

A vizsgálatot különböző fokozatokban és aggregációs szinteken végezték:

1. késztermékek viszonylag homogén csoportjainak (például közlekedési eszközök gépkocsi nélkül, testápolási és tisztálkodási cikkek, nyomdai termékek és papíráruk, stb.) nagy- és kiskereskedelmi árindexei közötti összefüggés;
2. anyagok nagykereskedelmi árai, végtermékek kiskereskedelmi árai (például fa- bútör, és szőrmebőrárúk) közötti kapcsolat;
3. nyersanyagok és beruházási javak árának, illetve fogyasztási iparcikkek árának összefüggése aggregált árindexek segítségével;
4. globális nagykereskedelmi és fogyasztói árindexek kapcsolata.

Az időeltolódások és kölcsönhatások kétség-eloszlási függvényekben (distributed-lag-function) jutnak kifejezésre. Ezek meghatározásához mindenekelőtt szükség van a függő változó (a fogyasztói árak százalékos változásának t időszak nagysága: y_t) és a független változó (a nagykereskedelmi ár százalékos változása különböző időszakokbeli értéke: x_t , x_{t-1} , x_{t-2} , ...) közötti korre-

lációs együttthatókra. Ezeket az együttthatókat korrelogrammokban illesztve — ahol a vízszintes tengelyen az időeltolódás hossza ($t, t-1, t-2, \dots$), a függőleges tengelyen a megfelelő korrelációs együtttható szerepel — az időeltolódási struktúrák (lag-structure) következő három főtípusa és néhány altípusa különböztethető meg:

- I. Az időszakok súlya geometriai sorozat szerint csökken.
 - I/a. A t időszak után azonnal csökkenő súlyok.
 - I/b. Aszimmetrikus reakció, rövid késleltetés után csökkenő súlyok.
- II. Az időszakok súlya előbb emelkedik, majd csökken.
- III. Az időszakok súlya W alakban változik.
 - III/a. Két csúcspontos eloszlás.
 - III/b. Aszimmetrikus reakció, ahol a második csúcs erősen kiemelkedik.

Az I/a típust követik például az élelmiszerek (szezonális cikkek és hús nélkül), az I/b típust a hús, a II. típust a fa és bútor, a III/a típust a nyersanyagok és fogyasztási iparcikkek, a III/b típust a szilárd tüzelőanyagok árai.

A legáltalánosabb függvénytípus a Koyck által kidolgozott standard késés-eloszlási függvény:¹

$$y_t = a + b(1 - \lambda) \sum_{i=0}^n \lambda^i x_{t-i} + \varepsilon_t \quad /1/$$

ahol:

a és b — a paraméterek,
 ε_t — a maradéktag és $0 < \lambda < 1$.

Igy időben visszafelé haladva a t időszak előtti változó súlya geometriai sorozat szerint csökken. Az /1/ formula átalakítása után

$$y_t = a(1 - \lambda) + b(1 - \lambda)x_t + \lambda y_{t-1} + w_t \quad /2/$$

ahol:

$$w_t = \varepsilon_t - \lambda \varepsilon_{t-1}$$

Ez a formula alkalmazható az I/a típus esetében. I/b esetben a geometriai sorozat szerinti csökkenést 1, 2 vagy több periódussal el kell tolni:

$$y_t = a + cx_t + b(1 - \lambda) \sum_{i=1}^n \lambda^i x_{t-i} + \varepsilon_t \quad /3/$$

¹L. M. Koyck: Distributed Lags and Investment Analysis. North-Holland Publishing Company. Amsterdam. 1954.

A II. típusú eloszlásra vagy ez utóbbi vagy egy ún. negatív binomiális eloszlás (Pascal-eloszlás) formulája használható:

$$y_t = a + b(1 - \lambda)^{r+1} \sum_{i=0}^{\infty} c_{r+1}^i \lambda^i x_{t-i} + \varepsilon_t \quad /4/$$

Ahol r annak az időszaknak a sorszámja, amelyben x_r a legszorosabb kapcsolatot mutatja I_t -vel. $r=0$ esetén /4/ formula az /1/ formulára redukálódik (azaz a legszorosabb kapcsolat I_t és x_t között van).

III/a esetben a függvénynek két csúcspontja van: t és $t-k$ időszakban. A függvény:

$$y_t = a + b(1 - \lambda) \sum_{i=0}^{k-1} \lambda^i x_{t-i} + c(1 - \lambda) \sum_{i=k}^n \lambda^i x_{t-i} + \varepsilon_t \quad /5/$$

Átalakítás után:

$$y_t = a(1 - \lambda) + b(1 - \lambda)x_t + (1 - \lambda)(c - b\lambda^{k-1})x_{t-k} + \lambda y_{t-1} + \omega_t \quad /6/$$

A III/b eset ettől abban különbözik, hogy a nagyobb csúcspont a $t-k$ pontban van. Ezért a /6/ formulához képest $b=0$

$$y_t = a(1 - \lambda) + c(1 - \lambda)x_{t-k} + \lambda y_{t-1} + \omega_t \quad /7/$$

Néhány jellegzetes számszerű példa:

A nyomdaipari termékek és papíráruk esetében

$$y_t = 0,045 + 0,271 x_t + 0,687 y_{t-1}$$

tehát $\lambda = 0,687$, ami annyit jelent, hogy a nagykereskedelemben bekövetkező árváltozásoknak mintegy harmada ($1 - \lambda = 0,313$) még ugyanabban hónapban érezteti hatását a kiskereskedelmi árváltozásban, egy félév múlva pedig már a nagykereskedelmi árváltozás túlnyomó része ($1 - \lambda^6 = 0,9$) továbbgyűrűzött a kiskereskedelemben. A regressziófüggvény korrelációs indexe elég magas: $R^2 = 0,88$.

A cipőárakra vonatkozóan legjobb becslést ($R^2 = 0,94$) egy 3 hónappal eltolt függvény adja:

$$y_t = 0,113 + 0,167 x_{t-2} - 0,145 x_{t-3} + 0,919 y_{t-1}$$

Az árreakció meglehetősen lassú, kb. egy teljes évet vesz igénybe.

A szilárd tüzelőanyagok árának korrelogrammja jellegzetesen két csúcspontos eloszlást mutat. A korreláció kb. 5 hónapon keresztül csökken, majd emelkedik és a nyolcadik hónapban ismét szoros. Ez avval magyarázható, hogy az azonnali árreakció mellett egy hosszabb távú, a raktározás időtartamától függő reakció is működik.

A bútorárak csak fokozatosan követik a faárak változását, és a legjobb függvényilleszkedés ($R^2 = 0,81$) nyolc hónap késleltetés mellett jelentkezik:

$$y_t = 0,741 + 0,199 x_{t-8} + 0,702 y_{t-1}$$

A globális nagykereskedelmi és fogyasztói árindexek között nincs statisztikailag kimutatható összefüggés ($R^2 = 0,51$). Szorosabbá válik a kapcsolat a mezőgazdasági idénycikkek kikapcsolásával ($R^2 = 0,81$), ekkor az árváltozás egyharmada egy hónapon

belül, kétharmada egy negyedév alatt gyűrűzik tovább.

Még jobb közelítést kapunk ($R^2 = 0,93$), ha a fogyasztói árindexből kihagyjuk az állami ármegállapítás alá tartozó tételket is, a nagykereskedelmi indexből pedig valamennyi mezőgazdasági tételket. Ekkor a korrelogramm csúcspontja a negyedik hónapra esik:

$$y_t = 0,784 + 0,196 x_{t-3} + 0,643 y_{t-1}$$

A kapott összefüggések alkalmasnak látszanak előrejelzésre. Az alkalmasságot ex post prognózisok segítségével vizsgálták. A Koyck formulával becsült értékek néhány esetben késve követték a tényleges áralakulást; a legjobb illeszkedés a globális indexek előrejelzésénél mutatkozott.

(Ism.: Szilágyi György)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárába az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI EVKÖNYVEK

HUNGRIA hoy 1970. Ed.: Oficina Central de Estadística. Budapest. 1970. Stat. Kiadó. 214 p.
(Központi Statisztikai Hivatal kiadványa)
Mai Magyarország, 1970.

I 1 D 19/1970

KARMANNÜJ sztatisticeszkij szpravocnik Gernanszkij Demokratscskoj Reszpubliki 1959-1961, 1963-1970 g. Izd. Goszudarsztvennogo Central'nojo Sztatisticeszkogo Upravlenija. Berlin. 1959-1970. Dejcser Central'ferl. - Goszudarsztv. Izdat. GDR. 11 db.

Borítékon: Sztatisticeszkaja karmannaja knizska.
A Német Demokratikus Köztársaság statisztikai zsebkönyve, 1959-1961, 1963-1970.

I 4 D 1/1959-1970

NARODNOE hozjajsztvo RSZFSZR v 1956, 1958-1965, 1967-1969 godu. Sztatisticeszkij ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie. Moszkva. 1957-1970. Goszstatizdat - Sztatistika. 12 db.

Az Oroszországi Szocialista Föderatív Szovjet Köztársaság népgazdasága. Sztatistikai évkönyv.

I 42 C 202/1956-1969.

SZTATISZTICESZKIJ ezsegodnik sztran - cslenov Szoveta Ekonomicseszkoi Vzaimopomocszi 1970. Izd.: Szovet Ekonomicseszkoi Vzaimopomocszi Szekretariat. Moszkva 1970, SZEÜ. 462 p.

A KGST-országok statisztikai évkönyve, 1970.

I 42 C 376/1970.

ALTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

BAAR, D. R.: Finite statistics. Boston. 1969. Allyn - Bacon. 195 p.
Véges statisztika.

24451

CONFERENCE of African Statisticians. 5th Report of the - Addis Ababa, 30 October - 10 November, 1967. H. n. 1967, U. N. 79. p.

Jelentés az Afrikai Statisztikusok Konferenciájáról, Addis Ababa, 1967. október 30.-november 10.

24401

HUGHES, T. F.: Techniques and systems problems, of using disc storage for data banks and other statistical purposes. Geneva, 1970, Soks. 55 p., 2 t.

Az adatbankok és más statisztikai célokra történő lemeztárolás módszertani és rendszeri problémáiról.

24415

MATHEMATICS of the decision sciences. P. 1-2. Ed. G. B. Dantzig, A. F. Veinott, Providence, Rhode Island. 1970, Amer. Mathem. Soc. 2 db.

A döntéstudomány matematikája.

24432-33

MUCCHIELLI, R.: L'interview de groupe. À l'usage des psychologues des animateurs et des responsables. Paris. 1968, 72, 62, 18 p.

Csoportos kikérdezés.

24425

MUKERJI, V.: Harrod-Domar growth model with surplus labour. Birmingham. 1970. 20 p.

Harrod-Domar növekedési modell túlmunka esetén.

24380

MUKERJI, V.: A stochastic Harrod-Domar growth model and its estimation. Birmingham. 1970. 5 p.

Sztokasztikus Harrod-Domar növekedési modell és becslés.

24382

RAJCIN, V. Ja.: Matematiceszkie metodü i modeli planirovanija urovnja zszni. Moszkva. 1970. Izdat. Ekon. 271 p.

Az életszínvonal tervezésének matematikai módszerei és modelljei.

24748

RAMACHANDRAN, B.: Advanced theory of characteristic functions. Calcutta. 1967. Statist. Publ. Soc. VII, 208 p.

A karakterisztikus függvények magasabb fokú elmélete.

24443

ROKKAN, S. - VERBA, S.: Comparative survey analysis. - VIET, J. - ALMÁSY, E.: An annotated bibliography. The Hague - Paris. 1969. Mouton. XIV, 343 p.

Összehasonlító felvétel elemzés. - Annotált bibliográfia.

24430

SZAMITASTECHNIKAI évkönyv 1970. Összeáll. Hujber E., Jezierski M. stb. Bp. 1970. Stat. Kiadó soksz. 106 p., 4 t.

(Központi Statisztikai Hivatal, Számítástechnikai Főosztály kiadványa.)

289229

TAMSFOS, S.: Om bruk av stikkprøver ved kontoret for interjuundersøkelse, Statistisk Sentralbyrå. — On the use of sampling surveys by the Central Bureau of Statistics, Norway. Oslo. 1970. Aschehoug. 43 p.

Mintavételi felvételek alkalmazása a norvég Központi Statisztikai Hivatalban.

24731-2

TURNEY, B. L.—ROBB, G. P.: Simplified statistics for education and psychology. A worktext with feedback. Scranton, Pennsylvania. 1968. Internat. Textbook Comp. XI, 140 p.

Egyszerűsített statisztika az oktatásban és a pszichológiában.

24469

GAZDASÁGSTATISZTIKA

BOWER, J. B.—SCHLOSSER, R. E.—ZLATKOVICH, C. T.: Financial information systems. Theory and practice. Boston. 1969. Allyn — Bacon. XIII, 640 p.

Pénzügyi információs rendszerek. Elmélet és gyakorlat.

24431

CENTRAL Planning Bureau. Central economic plan for 1970. Summary. The Hague. 1970. 18. p., 2 t.

Hollandia 1970. évi központi gazdasági terve.

24408

CROCHAT, M.: Le marché des eurodevises. Paris. 1969. Ed. de l'Épargne. 252 p.

Az európai devizapiac.

24454

DÖRZSAVNO Upravljenje za Informacija pri Ministertsvu Szövet. Plan za rabotata 1970. Szofija. 1970. Soksz. 145 p.

A bolgár Minisztertanács mellett működő Állami Tájékoztatási Hivatal munkaterve, 1970.

24396

ECONOMIC survey of Europe in 1969. P. 1. Structural trends and prospects in the European economy. Prep. by the Secretariat of the Economic Commission for Europe, Geneva. New York 1970. U. N. XI, 152 p.

Európa gazdaságának áttekintése, 1969. 1. rész. Az európai gazdaság strukturális trendjei és kilátásai. I 31 B 134/1969/1

ECONOMIC survey of Europe in 1969. P. 2. The European economy in 1969. Prep. by the Secretariat of the Economic Commission for Europe, Geneva. New York. 1970. U. N. VII., 152 p.

Európa gazdaságának áttekintése, 1969. 2. rész. Az európai gazdaság 1969-ben. I 31 B 134/1969/2

EKONOMIKA sztrán szocializma. 1969 god. Izd.: Insztitut Ekonomiki Mirovoj Szocialiszticeszkoj Szisztemü AN SZSZSZR. Moszkva. 1970. Izdat. „Ekonomika” 189 p.

A szocialista országok gazdasága, 1969.

I 42 C 371/1969

GUITON, H.: Fluctuations et croissance économiques. Paris. 1970. Dalloz. 511 p.

Gazdasági fluktuáció és növekedés.

24460

HOZJAJSZTVENNAJA reforma i razvitie ekonomiceszkoj teorij. Red. N. Sz. Szpiridonov, A. M. Emeljanov. Moszkva. 1970. Izdat. Moszkovszkogo Univ. 342 p.

Gazdasági reform és a közgazdasági elmélet fejlődése.

24751

INCOME in 1969 of families and persons in the United States. Washington, 1970. Govt. Print. Off. III, 136 p.

Családok és személyek jövedelme 1969-ben az Egyesült Államokban.

I 72 B 178/60/75

INTERNATIONAL economic growth. The role rights and responsibilities of the international corporation. Paris. 1969. Internat. Chamber of Comm. 19 p.

Nemzetközi gazdasági növekedés.

24453

KADÁR, B.: Pequenos países en la economía mundial. Trad. G. Nagy Bp. 1970. MTA KESz soksz. 31 p.

Kis országok a világgazdaságban.

289294

MENAI, G.—P.: Le marché européen des capitaux. Paris. 1969. Ed. de l'Épargne. 129 p.

Az európai tőkepiac.

24465

PERROUX, F.: „Indépendance” de l'économie nationale et interdépendance des nations. Paris. 1969. Montaigne. 302. p.

A nemzetgazdaság „függetlensége” és a nemzetek egymástól való függése.

24454

POLITICAL and Economic Planning. Annual report 1969-1970. London. 1970. P. E. P. 29 p.

A Political and Economic Planning 1969-1970. évi jelentése.

460193

Das **SCHWEIZERISCHE** Bankwesen im Jahre 1969. Zürich. 1970. Orell-Füssli. 270 p.

A svájci bankügy 1969-ben.

470037

SINGER, H.: Keynesian models of economic development and their limitations. An analysis in the light of Gunnar Myrdal's „Asian drama”. Brighton. 1970. Univ. of Sussex. 13 p.

A gazdasági fejlődés Keynes-féle modelljeinek korlátai.

24388

La **SITUATION** économique du Maroc en 1969. Rabat. 1970. Secretariat d'État Chargé du Plan. Division des Statistiques et Division du Plan et des Etudes Économiques. 133 p.

Marokkó gazdasági helyzete, 1969.

I 64 C 5/1996

SWIDZINSKA, N.: Lengyelország 1944-1969. Tények és számok. Ford. Lawnik E. Warszawa. 1969. Książka i Wiedza. 201., 4 t. 1 térk.

24418

SZSZSZR i szozjuznue reszpubliki v 1964-1969 godu. Szobscsenija CSZU SZSZSZR i CSZU szozjuznüh reszpublik ob itogah vüpolnenija goszudarsztvennogo plana razvitija narodnogo hozjajsztva, Moszkva. 1965-1970. Sztatisztika. 6 db.

Címváltozás: 1964-ben: Itoai vüpolnenija narodnohozjajsztvennogo plana SZSZSZR i szozjuznüh reszpublik.

A Szovjetunió és a szövetségi köztársaságok, 1964-1969. (A Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának és a szövetségi köztársaságok központi statisztikai hivatalainak jelentése az állami népgazdaságfejlesztési terv végrehajtásáról.)

I 42 C 299/1964-1969

DEMOGRÁFIA—KULTURÁLIS STATISZTIKA—
EGÉSZSÉGÜGYI STATISZTIKA

ANDERSON, C. A.: The social context of educational planning. Paris. 1969. UNESCO. 35 p.

Az oktatástervezés társadalmi összefüggései.

24459

ANDORKA, R.—MILTENYI, K.—TAMÁSY, I.: Néhány megfontolás a távlati tervezés népesedéspolitikai koncepciójának kialakításához. Vitaanyag. Bp. 1970. Soksz. 46 p.

386333

ANNOTATED bibliography on vital and health statistics. Washington, 1970. U. S. Govt. Print. Off. IX, 145 p.

Az Egyesült Államok népmozgalmi és egészségügyi statisztikájának annotált bibliográfiája.

24723

Die BERUFSBILDENDEN Pflichtschulen Schuljahr 1969/1970. Bearb. im Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien, 1970. Österr. Statist. Zentralamt. 42 p.

Szakképzésű kötelező iskolák Ausztriában, 1969/1970. tanév.

I 2 B 125/247

COTTIER, G. M.-M.: Régulation des naissances et développement démographique. Perspectives philosophiques et théologiques. Fribourg, 1969. Desclée de Brouwer. 160 p.

Születésszabályozás és demográfiai fejlődés.

24456

DALY, H. E.: The population question in Northeast Brazil, its economic and ideological dimensions. New Haven, Connecticut, 1970. Yale Univ. 536-574 p.

A népesedési kérdés gazdasági és ideológiai dimenziói Észak-Kelet Braziliában.

24739

DEMOGRAFIAI évkönyv 1969. Magyarország népesedése. Készült a KSH Népesedéssziszti Főosztályán. Bp. 1971. Stat. Kiadó soksz. 352 p. (Központi Statisztikai Hivatal kiadványa.)

I 1 B 709/1969

EHRlich, P. R.: The population bomb. New York, 1970. Ballantine Books. 223 p.

A demográfiai robbanás.

24468

ENCUESTA sobre poblacion activa. Anos 1964-1969. Ed.: Instituto Nacional de Estadística Madrid. 1965-1970. Inst. Nac. de Estad. 6 db.

Felvétel a spanyol aktív népességről.

I 34 B 45/1964-1969

Les ETUDIANTS des hautes écoles suisses. Semestre d'hiver 1968/1969. Berne, 1970. Bureau Fédéral de Statistique. 38 p.

A svájci főiskolák hallgatói, 1968/1969. téli félév.

I 31 B 163/1968-1969

FLYTTESTATISTIKK 1969. - Migratió statistics 1969. Oslo, 1970. Statistisk Sentralbyrå. 65 p.

Norvégia vándorlási statisztikája, 1969.

I 40 B 39/356

GUILLAUMONT, P.: La pensée démographique de Jean-Baptiste Say et de Sismondi. Paris 1969. Cujas. 144 p.

Jean Baptiste Say és Sismondi népesedésgazdasági eszméi.

24458

HAMILL, P. V. V. - JOHNSTON, F. E. - GRAMS, W.: Height and weight of children. United States. Washington, 1970. Public Health Service. VI, 49 p.

A gyermekek testmagassága és súlya az Egyesült Államokban.

I 72 C 357/11/104

HANKÓ Z.-né - BARANYAI M.: Nemzetközi összehasonlító népesedési adatgyűjtemény. Bp. 1970. Soksz. V, 73 p.

(Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutató Intézet kiadványa.)

24722, 385985

IBARROLA, J.: Structures d'une population active de type traditionnel, Grenoble 1848. Paris - La Haye 1968. Mouton. 126 p.

Egy hagyományos típusú aktív népesség struktúrája, Grenoble, 1848.

24449

INTERNATIONAL standardization of library statistics. Final report ... Paris, 1970. UNESCO. 46 p.

A könyvtárstatisztika nemzetközi szabványosítása.

24406

KRIMINALSTATISTIK 1968. Köbenhavn, 1970. Statist. Dept. 106 p.

Dánia bűnügyi statisztikája, 1968.

I 39 C 9/1970/14

KRIMINALSTATISTIKK. Domfelte, botlage og paa-talefritatte 1969. - Criminal statistics. Persons convicted, fined or suspended of prosecution 1969. Oslo, 1970. Statistisk Sentralbyrå. 47 p.

Norvégia bűnügyi statisztikája, 1969.

I 40 B 39/373

OCCUPATION and earnings of family heads in 1969, 1965 and 1959. Washington, 1970. Govt. Print. Off. 25 p.

A családfők foglalkozása és keresete az Egyesült Államokban 1969, 1965 és 1959.

I 72 B 178/73

OKTATÁSI adatok gyűjteménye. Összeáll. a KSH Társadalmi Szolgáltatások Stat. Főoszt. Bp. 1971. Stat. Kiadó soksz. 199 p.

(Statisztikai időszaki közlemények 199.)

I 1 B 113/199

OLIVEIRA MARQUES, M. P. Algumas considerações sobre a mortalidade portuguesa. Lisboa, 1970. Instituto Nacional de Estatística. 129 p.

Meggondolások a portugál halandóságról.

I 35 B 84

PECSAT' SZSZSZR v 1968 godu. Sztatiszticeszkije materialü. Szoszt.: Vseszojuznaja Knizsnaja Palata. Moszkva, 1969. Izdat. Kniga. 199 p.

A Szovjetunió sajtója, 1968.

I 42 C 193/1968

POPULATION and vital statistics report. Data available as of 1 October 1970. New York, 1970. Stat. Office of the U. N., Dept. of Econ. and Social Affairs. 27 p.

Nemzetközi népesedési és népmozgalmi jelentés, 1970. október 1-i adatok.

I 72 B 117/22/4

O PREDVARITEL'NÜH itogah vszeszojuznoj perepiszi naszelenija 1970 goda. Szobscsenie Centralnogo Sztatiszticeszkogo Upravlenija pri Szovete Ministröv SZSZSZR. Moszkva, 1970. Statistika. 15 p.

Az 1970. évi össz-szövetségi népszámlálás előzetes adatai.

I 42 C 375/1970

RACINE, A.: La delinquance juvenile en Belgique en 1960, 1961 et 1962. Bruxelles, 1966. CEJD. 50 p.

A fiatalok bűnözése Belgiumban, 1960, 1961 és 1962.

24445

SCHOOL enrollment: October 1969. Washington, 1970. Govt. Print. Off. 44 p.

Beiskolázás az Egyesült Államokban, 1969. október.

I 72 B 177/206

SMITH, A.: Linkage of child health records. Geneva, 1969. WHO. 45 p.

A gyermekek egészségügyi nyilvántartásainak összefüggése.

24413

STRUCTURE des emplois au 1er janvier 1969. Paris, 1970. I. N. S. É. E. 74 p., 10 t., 21 mell.

A francia foglalkoztatottság struktúrája, 1969. január.

I 33 B 235/D/9

STUDY on health and social insurance records as sources of health statistical information. Geneva, 1970. WHO. 11, 11 p., 3 t.

Az egészségügyi és társadalombiztosítási nyilvántartások mint az egészségügyi statisztikai információ forrásai.

24410

SZKOLNY rocznik statystyczny 1970. Wyd.: Główny Urząd Statystyczny. Warszawa, 1970. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych. XV, 176 p.

Lengyelország oktatásstatisztikai évkönyve, 1970.

I 42 C 377/1970

TEORETICESZKIE problemü demografii. Red. A. G. G. Volkov. Moszkva, 1970. Izdat. Sztatiszt. 126 p.

A demográfiai elmélet problémái.

24749

THEIL, P.: Histoire et géographie du mariage. Dessins de R. Montolui. Nancy, 1969. Berger-Levrault. 412 p.

A házasság története és földrajza.

24436

VAN HOEK, F. J.: The migration of high level manpower from developing to developed countries. The Hague - Paris, 1970. Mouton. 52 p.

A magas képzettségű munkaerők migrációja a fejlődő országokból a fejlett országokba.

289331

WITTHAUER, K.: Bemerkungen zur geographischen Differenzierung von Altersstrukturen. Gotha - Leipzig, 1970. Haack. 63-69 p.

Megjegyzések a korstruktúrák földrajzi differenciálódásához.

24404

WOOD-RITSATAKIS, A.: An analysis of the health and welfare services in Greece. Athens, 1970. Center of Planning and Econ. Res. 227 p.

Az egészségügyi és népjóléti szolgáltatások elemzése Görögországban.

24729

WYON, J. B. - GORDON, J. E.: The Khanna study. Population problems in the rural Punjab. Cambridge. Mass. 1971. Harvard Univ. Press. XXVIII, 437 p.

A Khanna tanulmány. Népesedési problémák Punjab vidékén.

24726

A STATISZTIKA EGYÉB TERÜLETEI

Az ÁLLAMI iparban foglalkoztatott munkások összetétele, munkakörülményei és bérarányai. Kiad. a KSH Iparstat. Főosztálya Módszertani és Elemzési Osztálya. Bp. 1971. Stat. Kiadó soksz. 103 p.

(Statistikai időszaki közlemények 196.)

I 1 B 113/196

AMTLICHE Eisenbahnstatistik der Republik Österreich für das Jahr 1969. Wien, 1970. Bundesministerium für Verkehr. XV, 155 p.

Ausztria hivatalos vasútstatisztikája, 1969.

I 2 A 16/1969

ANNUAL bulletin of coal statistics for Europe. Vol. 4. 1969. Ed. by the Economic Commission for Europe, Geneva. New York, 1970. U. N. 107 p.

Európai szénstatisztikai évkönyv, 1969.

I 72 B 272/1964/4

ATKINSON, L. J.: Agricultural productivity in Colombia. Washington, 1970. U. S. Dept. of Agriculture. VI, 101 p.

Mezőgazdasági termelékenység Kolumbiában.

I 72 C 120/66

BALLA L.: Prognózis a mezőgazdasági nagyüzemek élelmiszer-feldolgozó tevékenységéről. Bp. 1970. Agroinform. soksz. 72 p.

386076

BANDERIER, G.: Les revenus de ménages en 1965. Paris, 1970. I. N. S. É. E. 132 p.

A francia háztartások jövedelmei, 1965.

I 33 B 237/14/7

BARNEOMSORG 1969. - Child welfare statistics 1969. Oslo, 1970. Statistisk Sentralbyrå. 51 p.

Gyermekjóléti statisztika Norvégiában, 1969.

I 40 B 39/372

BAUTÄTIGKEIT 1969. Genehmigungen. Fertigstellungen und Überhang im Hochbau: Tiefbauaufträge. Hrsg.: Statistisches Bundesamt, Wiesbaden. Stuttgart - Mainz 1971. Kohlhammer. 63 p.

Építőtevékenység a Német Szövetségi Köztársaságban, 1969.

I 4 B 72/1969

BELKERESKEDELMI adatok 1970. III. negyedév. Összeáll. a KSH Forgalmstat. Főosztályának Belker. oszt. Bp. 1970. Stat. Kiadó soksz. 83 p.

(Statistikai időszaki közlemények 192.)

I 1 B 113/192

BELKERESKEDELMI adatok 1970. IV. negyedév. Összeáll. a KSH Kereskedelmi és Közlekedési Stat. Főosztályának Belker. oszt. Bp. 1971. Stat. Kiadó soksz. 71 p.

(Statistikai időszaki közlemények 200.)

I 1 B 113/200

BUNDESSUBVENTIONEN und Anteile der Kantone an Bundeseinnahmen, 1969. Bern, 1970. Eidgenössisches Statistisches Amt. 81 p.

Szövetségi szubvenciók és a kantonok részvétele a svájci szövetségi bevételekben.

I 31 B 48/458

BUDNICKIJ, I. M.: Éffektivnoszt' osvoenija novüh promüslennüh predprijatij. Moszkva, 1970. Izdat. Müszl.' 171 p.

Új iparvállalatok létesítésének hatékonysága.

24754

BYGGE- og anleggsstatistikk 1969. - Construction statistics 1969. Oslo, 1970. Statistisk Sentralbyrå. 27 p.

Norvégia építkezési statisztikája, 1969.

I 40 B 39/374

CUKOR Gy.: A fejlődő országok iparosításának néhány kérdése. Kiad. a MTA Közgazdaságtudományi Intézete. Bp. 1970. Akadémiai Kiadó, Akad. ny. 409 p.

289396

ELEKTRISITETSSTATISTIKK 1969. - Electricity statistics 1969. Oslo, 1969. Statistisk Sentralbyrå. 51 p.

Norvégia villamosenergia-statisztikája, 1969.

I 40 B 39/370

ELELMISZERGAZDASÁG 1968-1969. Kiad. a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium Statisztikai és Gazdaságelemző Központ. Készült a Központi Statisztikai és Számítástechnikai Igazgatóság Gazdasági Elemző Osztályán. Bp. 1970. MÉM Információs Központja, 38 p.

I 1 D 39/1968-1969

ENNAKKOTIETOJA Suomen teollisuudesta vuonna 1969. - Förhandsuppgifter om Finlands industri ar 1969. - Preliminary data on industries in 1969. Helsinki, 1970. Tilastollinen Päätömisä. 118 p.

A finn ipar előzetes adatai, 1969.

I 43 B 149/1970/11

ESTADISTICA telefonica 1960/1969. Buenos Aires, 1970. Instituto Nacional de Estadística y Censos. 31 p.

Argentína telefonstatisztikája, 1960/1969.

I 80 B 58/1960-1969

FAERDELSUHELD 1968. - København, 1971. Statist. Dept. 96 p.

Közlekedési balesetek Dániában, 1968.

I 39 C 9/1971/1

FAO rice report 1970. Rome, 1970. FAO. 27, 2 p.

A FAO jelentése a rizshelyzetről, 1970.

I 32 B 191/1970

GEWERBESTATISTIK 1969. 1. T. Mengen und Werte der Produktion in detaillierter warenmässiger Gliederung und Beschäftigte mit Vergleichszahlen für 1968. Bearb. im Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien, 1970. Österr. Statist. Zentralamt. 62 p.

Ausztria kisipari statisztikája, 1969.

I 2 B 125/241

GIBSON, J. G.: The interpretation of price movements in housing markets. Birmingham. 1970. Univ. of Birmingham. 18 p.

A lakáspiaci ármegmozgások magyarázata.

24376

The GROWTH of world industry, 1968. ed. Vol. 1. General industrial statistics, 1958-1967. - La croissance de l'industrie mondiale, éd. de 1968. Vol. 1. Statistiques industrielles générales, 1958-1967. Ed. by the Department of Economic and Social Affairs, Statistical Office of the U. N. New York, 1970. U. N. V, 419 p.

A világ ipari fejlődése, 1958-1967.

I 72 B 36/1968/1

HATTON, G.: Le commerce extérieur de la France. Paris, 1968, Berger-Levrault. 329 p.

Franciaország külkereskedelme.

24450

HELYZETKÉP az ország városairól, 1971. Bp. 1971. Stat. Kiadó soksz. 301 p.

(Központi Statisztikai Hivatal Területi Statisztikai Főosztálya kiadványa)

I 1 B 1000

- INDUSTRIESTATISTIK** 1969. 1. T. Mengen und Werte der Produktion in detaillierter warenmässiger Gliederung, Beschäftigte und Energieverbrauch, mit Vergleichszahlen für 1968. Bearb. im Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien. 1970. Österr. Statist. Zentralamt. 107 p.
Ausztria iparstatistikája, 1969. I 2 B 125/240
- IPARI** adatok 1970. IV. negyedév. Összeáll. a KSH Iparstat. Főosztálya. Bp. 1971. Stat. Kiadó soksz. 177 p.
(Statistikai időszaki közlemények 197.) I 1 B 113/197
- JESZENSZKY J. – JÓZSA Gy. – ROMÁN M.:** 300 termelőszövetkezet 1969. évi gazdálkodásának mutatói. Kiad. a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium Statisztikai és Gazdaságelemző Központ. Bp. 1970. MTA KESz soksz. VI, 144 p.
I 1 B 994/1969
- KEMENES E.:** Agriculture as a possible source of accumulation in African developing countries: problems of implementation. Transl. Gy. Hajdu. Bp. 1970. MTA soksz. 33 p.
A mezőgazdaság mint akkumulációs forrás az afrikai országokban: a megvalósítási probléma. 289295
- Das **LAND-** und Forstwirtschaftliche Schulwesen 1969/1970. Hef. 14. Bearb. im Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien. 1970. Österr. Statist. Zentralamt. 90 p.
A mező- és erdőgazdasági iskolaügy Ausztriában. I 2 B 125/246
- LETOQUART, P. – HANNOUN, M.:** L'emploi dans les grands établissements, 1962-1967. Paris. 1970. I. N. S. É. E. 68 p.
Foglalkoztatás a francia nagyvállalatoknál. I 33 B 242/R/6
- MAIRESSE, J. – KUX, J. – DRECHSLER, L.:** Productivité du travail en France et en Tchécoslovaquie. – **DESPLATS-REDIER, D.:** Les investissements industriels et le principe d'accélération. Paris. 1971. I. N. S. É. E. 124 p.
Munkatermelékenység Franciaországban és Csehszlovákiában. – Az ipari beruházások és a gyorsulási alapelv. I 33 B 236/E/7
- MARKETING** fruit and vegetables. Prep. by J. C. Abbott on the basis of an original text by a Netherlands team. 2nd rev. ed. Rome 1970. FAO X, 181 p.
Gyümölcs- és zöldségértékesítés. 24730
- MEN'SIKOVA, M. A.:** Szozedinnüe Statü Ameriki. Kapitaliszticeszkoe nakoplenie i industrializacija szel'szkogo hozjajsztva. Moszkva. 1970. Izdat. Nauka. 183 p.
Egyesült Államok. Tőkés felhalmozás és a mezőgazdaság iparosítása. 24753
- MEZŐGAZDASÁGI** adatok III. 1970. Kiad. a KSH Mezőgazd. Stat. Főosztálya. Bp. 1970. Stat. Kiadó soksz. 318 p.
(Statistikai időszaki közlemények 193.) I 1 B 113/193
- MEZŐGAZDASÁGI** adatok IV. 1970. Kiad. a KSH Mezőgazd. Stat. Főosztálya. Bp. 1971. Stat. Kiadó soksz. 148 p.
(Statistikai időszaki közlemények 198.) I 1 B 113/198
- MEZŐGAZDASÁGI** árak 1958–1969. Kiad. a KSH Mezőgazd. Stat. Főosztálya. Bp. 1970. Stat. Kiadó soksz. 135 p.
(Statistikai időszaki közlemények 195.) I 1 B 113/195
- NINETEENTH-CENTURY** cities. Essays in the new urban history. Ed. by S. Thernstrom, R. Sennett. New Haven – London. 1970. Yale Univ. Press. XIII, 430 p.
A XIX. század városai. Tanulmányok az újkori várostörténet köréből. 24728
- OROSZ L. – ORBAN A.:** A mezőgazdasági termelőszövetkezetek termelési és jövedelmi színvonalának alakulása 1968. és 1969. években. Bp. 1970. MEM Inform. Központ, házi soksz. 64 p. 385917
- ONTOZÉSES** gazdálkodás az 1966–1969. években. Kiad. a KSH Mezőgazd. Stat. Főosztálya. Bp. 1970. Stat. Kiadó soksz. 174 p.
(Statistikai időszaki közlemények 194.) I 1 B 113/194
- PADIEU, R. – VOLKOFF, S. – CALVIAC, M.:** Les salaires dans l'industrie, le commerce et les services en 1967 et 1968. Paris. 1970. I. N. S. É. E. 127 p.
Fizetések a francia iparban, kereskedelemben és szolgáltatásoknál, 1968. I 33 B 237/M/8
- PROSPECTS** for agriculture in the Caribbean. Washington. 1970. U. S. Govt. Print. Off. VIII, 31 p.
Mezőgazdasági előrejelzés a Karib-tengeri szigeteken. 24385
- ROCZNIK** statystyczny inwestycji i srodkow trwalych 1970. Warszawa, 1970. GUS. 47, 424 p., 3 t.
Lengyelország beruházási és állóeszköz-statisztikájának évkönyve, 1970. I 42 C 313/32
- ROCZNIK** statystyczny przemyslu 1970. Warszawa. 1970. GUS. XXVIII, 482 p., 2 t., 1 térk.
Lengyelország iparstatistikai évkönyve, 1970. I 42 C 313/35
- SCHMIDT, R.:** Analyse und Prognose der Importe von Milcherzeugnissen ausgewählter Länder mit Hilfe ökonomischer Modelle. Tübingen. 1971. VIII, 293 p., 1 t.
Egyes országok tejtermékimportjának elemzése és előrejelzése ökonometriai modellek segítségével. 24727
- SELLERS, W. E.:** Family and hired labor used on U. S. farms in 1966. Washington. 1970. Economic Research Service. 42 p.
Családi és bérmunkaerő az Egyesült Államok farmjain, 1966. I 72 B 167/459
- SKOGSTATISTIKK** 1969. – Forestry statistics 1969. Oslo. 1970. Statistisk Sentralbyrå. 107 p.
Norvégia erdészeti statisztikája, 1969. I 40 B 39/366
- STAND** und Leistungen des Bauhauptgewerbes 1969. Bearb. im Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien. 1970. Österr. Statist. Zentralamt. 189 p.
Az osztrák építőipar helyzete és teljesítményei, 1969. I 2 B 125/250
- STATISTIQUES** et indicateurs des régions françaises. Édition 1970. Publié par la Délégation à l'Aménagement du Territoire et à l'Action Régionale. Paris. 1970. I. N. S. É. E. 288 p., 1 mell.
A francia régiók statisztikája és mutatói. I 33 B 242/R/5
- A **SZÁLLÍTÁS** és hírközlés összefoglaló adatai, 1970. IV. negyedév. és év. Bp. 1971. Stat. Kiadó soksz. 47 p.
(Központi Statisztikai Hivatal Kereskedelmi és Közlekedési Statisztikai Főosztály kiadványa 57.) I 1 B 705/57
- TARIM** istatistikleri özeti 1969. – The summary of agricultural statistics. Ankara. 1970. 25 p.
Törökország mezőgazdasági statisztikája, 1969. I 50 B 5/615
- TOTH B. – JESZENSZKY J. – BADER F.:** Az 1969. évi költség- és jövedelem alakulása a szocialista nagyüzemekben. Bp. 1970. Agroinform. soksz. 106 p., 1 térk. 386075
- TRADE** of Canada 1966–1968. Vol. 3. Imports. – Commerce du Canada. Vol. 3. Importations. 1966–1968. Ed. by the Dominion Bureau of Statistics. Ottawa. 1970. The Queen's Printer. 938 p.
Kanada külkereskedelme, 1966–1968. I 71 B 1/1966–1968/3

UTENRIKSHANDEL 1969. – 2. – External trade 1969. Vol. 2. Oslo. 1970. Statistik Sentralbyra 311 p. *Norvégia külkereskedelmi statisztikája, 1969.*

I 40 C 12/1969/2

VEGYIPARI adattár, Bp. 1971. Stat. Kiadó soksz. 609 p.

I 1 B 995

WYLIE, K. H.: A survey of agriculture in Guatemala. Washington, 1970. U. S. Dept. of Agriculture. IV, 52 p.

Guatemala mezőgazdasági felvétele.

I 72 B 291/305

SENCÁK, M.: Metoda standardizácie v socialno-ekonomickéj statistike. Bratislava. 1968. 86 p. *Szabványosítási módszer a társadalmi gazdasági statisztikában.*

24421

THORPE, R.: The motives of foster parents. Birmingham. 1970. Univ. of Birmingham. 50 p. *A nevelőszülők indítékai.*

24377

TAJÉKOZTATÓ ÉS BIBLIOGRÁFIAI KIADVÁNYOK

SZOCIOLOGIA

ABBOTT, J.: Student life in a class society. Oxford – New York etc. 1971. Pergamon Press. XXIV, 641 p.

Az egyetemi hallgatók élete egy osztálytársadalomban.

289378

CARDOSO, F. H.: Sociologie du développement en Amerique Latine. Paris. 1969. Ed. Anthropos. 261 p. *A fejlesztés szociológiája Latin-Amerikában.*

24466

EDUCATION in Europe. Sociological research. Ed. by M. A. Matthijssen, C. E. Vervoort. The Hague – Paris. 1969. Mouton. XIV, 315 p.

Az oktatás Európában. Szociológiai kutatás.

24427

FAMILIES in East and West. Sozialization process and kinship ties. Ed. by R. Hill, R. König. Paris – The Hague. 1970. Mouton. XIV, 630 p.

A családok Keleten és Nyugaton. Társadalmisítási folyamat és rokonságok.

24426

GOVAERTS, F.: Loisirs des femmes et temps libre. Bruxelles, 1969. Inst. de Soc. Univ. Libre. 312 p.

A nők szabadideje és szabad idő.

24470

HIERARCHIES et classes sociales. Textes réunis par R. Cornu, J. Lagneau. Paris. 1969. Colin. 320 p.

Hierarchiák és társadalmi osztályok.

24462

NADEL', Sz. N.: Szocial'naja sztruktura szovremennoj kapitaliszticeszkaj derevni. Moszkva. 1970. Izdat. Müszl'. 190 p.

A modern kapitalista falu társadalmi struktúrája.

24750

ANNUAL review of information science and technology. Ed. C. A. Cuadra. Vol. 3. 1968. Chicago. 1968. Encyclopedia Britannica – Benton. 8, 457 p. *Az információtudomány és -technológia éves áttekintése, 1968.*

24435

CHECKLIST of official publications of the State of New York. 1968. Albany N. Y. 1969. Univ. of State of N. Y. State Education Dept. – N. Y. State Libr. VIII, 58 p.

New York állam hivatalos kiadványainak jegyzéke, 1968.

24405

GUILHAUMOU, J.: Lexique de l'informatique. Paris. 1970. Entreprise Moderne d'Ed. 121 p. *Az információ lexikona.*

24457

INTERNATIONAL bibliography of social sciences 1967. International bibliography of economics. Vol. 16. Ed. by J. Meyriat. – Bibliographie internationale de science économique. Vol. 16. London – Chicago. 1970. Tavistock-Aldine. LXXVIII, 511 p.

A társadalomtudományok nemzetközi bibliográfiája, 1967. A közgazdaságtan.

Sr 470115

STATISTISCHES Amt der Europäischen Gemeinschaften. Veröffentlichungen 1970. Luxemburg – Brüssel, 1970. Statist. Amt der Europäischen Gemeinschaften. 2 p.

Az Európai Közösségek Statisztikai Hivatalának kiadványai, 1970.

24392

TAJÉKOZTATÓ a Központi Statisztikai Hivatal megyei Igazgatóságainak 1968 szeptember – 1970 december-i jelentéseiben közölt időszerű kérdésekről. Bp. 1968–1970. KSH. soksz. 26 db.

470690

Index: 22.755

STATISZTIKAI SZEMLE

Megjelenik havonta egyszer

Felelős szerkesztő: Dr. Gyulay Ferenc

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Telefon: 155-208

Kiadóhivatal: Budapest II., Keleti Károly utca 18/b. Telefon: 358-530 (305. mellék)

Kiadja a Statisztikai Kiadó Vállalat

Kiadásért felel: Kecskés József igazgató

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, kézbesítőnél,

a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1 sz.) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215–96 162 pénzforgalmi jelzőszámára

Előfizetési díj: félévre 78,- Ft, egy évre 156,- Ft

Beszerezhető a Statisztikai Kiadó Vállalat Statisztikai és Számítástechnikai Könyvesboltjában

Budapest II., Keleti Károly utca 10. Telefon: 158-018.

Készült: Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat Nyomdájában, Budapest 71,1343 – F.v.: Mihályi Zoltán